

ÖZ

Bu çalışmada, AB'nin Türkiye'nin adaylık sürecini ilgilendiren ve yeni üyeler kabul ederek ekonomik hacim ve coğrafi sınırlarının büyümesini ifade eden genişleme boyutu ele alınmıştır. AB'nin oluşumu ve gelişmesine yön veren antlaşmalara ve Türkiye AB ilişkisine ana hatlarıyla kısaca değinildikten sonra, son genişleme ve sonrasında uygulanacak Kopenhag ekonomik ve siyasî kriterleri temel alınarak, eski üye Yunanistan, yeni üye Polonya ve aday ülke Türkiye'nin bu kriterlere uyum performansları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

ABSTRACT

In this study, the enlargement process of the European Union, which refers to the expansion of the Union's economical and geographical borders, is studied. Having explained the establishment of the EU, its institutions and Turkey-EU relations in an historical perspective, the performances of an old member, Greece, a new member, Poland and a candidate, Turkey in fulfilling the economic and political criteria set in the Copenhagen summit are analysed and compared.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Kopenhag Kriterleri, Yunanistan, Polonya, Türkiye.

Key Words: European Union, Copenhagen Criteria, Greece, Poland, Turkey.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	i
İÇİNDEKİLER	ii
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
TABLOLAR LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
1. GİRİŞ	- 1 -
1.1. Çalışmanın Amacı	- 1 -
1.2. Çalışmanın Önemi	- 2 -
2. VERİ KAYNAKLARI VE YÖNTEM	- 5 -
2.1. Veri Kaynakları	- 5 -
2.2. Yöntem	- 5 -
3. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN TARİHİ, GENİŞLEME SÜRECİ VE TÜRKİYE -	9 -
3.1. Avrupa Birliği’nin Tarihi Gelişimi	- 9 -
3.1.1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması	- 12 -
3.1.2. Roma Antlaşması (Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması)	- 12 -
3.1.3. Füzyon Antlaşması.....	- 12 -
3.1.4. Avrupa Tek Senedi.....	- 14 -
3.1.5. Maastrich Antlaşması	- 14 -
3.1.6. Amsterdam Antlaşması	- 17 -
3.1.7. Nice Antlaşması.....	- 18 -
3.1.8. Avrupa Anayasası	- 19 -
3.2. Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci	- 21 -
3.2.1. AB’nin İlk Genişlemesi.....	- 22 -
3.2.2. AB’nin İkinci Genişlemesi	- 23 -
3.2.3. AB’nin Üçüncü Genişlemesi.....	- 24 -

3.2.4. AB'nin Dördüncü Genişlemesi.....	- 24 -
3.2.5. AB'nin Beşinci Genişlemesi	- 25 -
3.3. TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİSİNİN TARİHÇESİ.....	- 27 -
4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ADAY ÜLKELERDEN İSTEDİĞİ UYUM	
KRİTERLERİ.....	- 34 -
4.1. SİYASÎ KRİTERLER.....	- 35 -
4.1.1. Yunanistan.....	- 37 -
4.1.1.1. Demokrasi	- 39 -
4.1.1.2. Hukukun Üstünlüğü	- 41 -
4.1.1.3. İnsan Hakları.....	- 42 -
4.1.1.4. Azınlık Haklarının Korunması	- 42 -
4.1.2. Polonya.....	- 45 -
4.1.2.1. Demokrasi	- 50 -
4.1.2.2. Hukukun Üstünlüğü	- 56 -
4.1.2.3. İnsan Hakları.....	- 57 -
4.1.2.4. Azınlık Haklarının Korunması	- 58 -
4.1.3. Türkiye	- 62 -
4.1.3.1. Demokrasi	- 65 -
4.1.3.2. Hukukun Üstünlüğü	- 70 -
4.1.3.3. İnsan Hakları.....	- 73 -
4.1.3.4. Azınlık Haklarının Korunması	- 75 -
4.1.3.5. Diğer Siyasi Kriterler.....	- 78 -
4.2. EKONOMİK KRİTERLER.....	- 80 -
4.2.1. Mali Yardımlar	- 81 -
4.2.1.1. Yunanistan'a Sağlanan Mali Yardımlar	- 84 -
4.2.1.2. Polonya'ya Sağlanan Mali Yardımlar	- 85 -
4.2.1.3. Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar	- 86 -

4.2.2. Kopenhag Ekonomik Kriterleri	- 88 -
4.2.3. Performans Değerlendirmesi : Yunanistan	- 89 -
4.2.3.1. Ekonomik Büyüme.....	- 91 -
4.2.3.2. Piyasa ekonomisine Geçiş ve Rekabet Yapısı	- 94 -
4.2.3.3. Dış Ticaret Dengesi	- 97 -
4.2.3.4. Nüfus, İşgücü ve İstihdam	- 99 -
4.2.3.5. Enflasyon ve Döviz Kuru	- 101 -
4.2.3.6. Mali Denge	- 103 -
4.2.3.7. Yatırımlar ve Yabancı Sermaye.....	- 104 -
4.2.3.8. Sektörel Yapı	- 106 -
4.2.4. Performans Değerlendirmesi: Polonya.....	- 108 -
4.2.4.1. Ekonomik Büyüme.....	- 109 -
4.2.4.2. Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Rekabet Yapısı.....	- 111 -
4.2.4.3. Dış Ticaret Dengesi	- 114 -
4.2.4.4. Nüfus, İşgücü ve İstihdam	- 115 -
4.2.4.5. Enflasyon ve Döviz Kuru	- 117 -
4.2.4.6. Mali Denge	- 119 -
4.2.4.7. Yatırımlar ve Yabancı Sermaye.....	- 121 -
4.2.4.8. Sektörel Yapı	- 125 -
4.2.5. Performans Değerlendirmesi: Türkiye.....	- 128 -
4.2.5.1. Ekonomik Büyüme.....	- 130 -
4.2.5.2. Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Rekabet Yapısı.....	- 131 -
4.2.5.3. Dış Ticaret Dengesi	- 134 -
4.2.5.4. Nüfus, İşgücü ve İstihdam	- 135 -
4.2.5.5. Enflasyon ve Döviz Kuru	- 141 -
4.2.5.6. Mali Denge	- 143 -

4.2.5.7. Yatırımlar ve Yabancı Sermaye.....	- 144 -
4.2.5.8. Sektörel yapı	- 145 -
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	- 151 -
KAYNAKÇA.....	- 160 -
ÖZET	- 171 -
SUMMARY.....	- 172 -
TEŞEKKÜR.....	- 173 -
ÖZGEÇMİŞ	- 174 -

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ekonomik Büyüme Oranı: Yunanistan.....	- 93 -
Şekil 2: Ekonomik Özgürlükler Endeksi: Yunanistan	- 95 -
Şekil 3: İhracat ve İthalatın GSYİH'daki Payları: Yunanistan	- 98 -
Şekil 4: Yunanistan'da İşgücü, İstihdam ve Nüfus	- 99 -
Şekil 5: İşsizlik Oranı: Yunanistan	- 100 -
Şekil 6: Enflasyon Oranı ve Döviz Kuru Değişimi: Yunanistan	- 102 -
Şekil 7: Bütçe Açığı: Yunanistan.....	- 103 -
Şekil 8: Reel Sabit Sermaye Oluşumu: Yunanistan.....	- 105 -
Şekil 9: Ekonomik Büyüme Oranı: Polonya.....	- 109 -
Şekil 10: Ekonomik Özgürlükler Endeksi: Polonya	- 112 -
Şekil 11: İhracat ve İthalatın GSYİH'daki Payları: Polonya	- 115 -
Şekil 12: Polonya'da Nüfus, İşgücü ve İstihdam	- 116 -
Şekil 13: İşsizlik Oranı: Polonya	- 117 -
Şekil 14: Bütçe Açığı: Polonya.....	- 120 -
Şekil 15: Polonya'da Reel Sabit Sermaye Oluşumu	- 124 -
Şekil 16: Ekonomik Büyüme Oranı: Türkiye	- 131 -
Şekil 17: Ekonomik Özgürlükler Endeksi: Türkiye.....	- 132 -
Şekil 18: Türkiye'de İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Açığının GSYİH'daki	- 135 -
Şekil 19: Türkiye'de Nüfus, İşgücü ve İstihdam	- 136 -
Şekil 20: Enflasyon Oranı ve Döviz Kuru Değişimi: Türkiye.....	- 142 -
Şekil 21: Türkiye'de Reel Bütçe Açığı	- 143 -
Şekil 22: Türkiye'de Reel Sabit Sermaye Oluşumu	- 145 -

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin AB'ye Başvuruları ve Katılım....	- 33 -
Tablo 2: Beşinci Genişlemede Müzakereye Konu Olan Müktesebat Başlıkları...	- 47 -
Tablo 3: Demokrasi Puan Kartı.....	- 52 -
Tablo 4: Yeni Üye Polonya ve Aday Ülke Türkiye'nin Demokrasi Puanları.....	- 53 -
Tablo 5: Türkiye'nin Halen Faydalandığı ve Faydalanacağı Kaynaklar	- 87 -
Tablo 6: Ekonomik Özgürlükler Endeksi 2002: Yunanistan	- 96 -
Tablo 7: Yunanistan'da Sektörel Yapı.....	- 106 -
Tablo 8: Ekonomik Özgürlükler Endeksi: Polonya	- 113 -
Tablo 9: Polonya'da Enflasyon ve Döviz Kuru Değişimi	- 118 -
Tablo 10: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içinde Sektörlerin Payı: Polonya	- 126 -
Tablo 11: Ekonomik Özgürlükler Endeksi 2002: Türkiye.....	- 133 -
Tablo 12: Sektörde Çalışanların Brüt Kişi Başına Katma Değer Oranı.....	- 137 -
Tablo 13: Toplam Nüfus (bin kişi)	- 138 -
Tablo 14: AB Ülkelerindeki Türk nüfusu (bin kişi).....	- 138 -
Tablo 15: Türkiye'den AB'ye Net Göç Tahminleri I 2004	- 139 -
Tablo 16: Türkiye'den AB'ye Net Göç Tahminleri II 2004	- 140 -
Tablo 17: Türkiye'de Sektörlerin GSMH'daki Payları (%).....	- 147 -
Tablo 18: Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin Başlıca Makroekonomik.....	- 155 -

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB:** Avrupa Birliği
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- AEA:** Avrupa Ekonomik Alanı (European Economic Area)
- AET:** Avrupa Ekonomik Topluluğu
- AGİK /AGİT:** Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
- AKÇT:** Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
- AKP:** Adalet ve Kalkınma Partisi
- AT:** Avrupa topluluğu
- BM:** Birleşmiş Milletler
- CAP:** Common Agricultural Policy (Ortak Tarım Politikası)
- CHP:** Cumhuriyet Halk Partisi
- CMUK:** Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
- Decaf:** Democratic Control of Armed Forces (Asker Üzerinde Demokratik Kontrol)
- DTÖ:** Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ)
- ECU:** European Currency Union (Avrupa Hesap Birimi)
- EFTA:** European Free Trade Area (Avrupa Serbest Ticaret Alanı)
- EMP:** Euro-Mediterranean Partnership (Avrupa-Akdeniz İşbirliği)
- EMU:** European Monetary Union (Avrupa Para Birliği)
- EPB:** Ekonomik ve Parasal Birlik
- ERM II:** Exchange Rate Mechanism (Döviz Kuru Mekanizması)
- FIAS:** Foreign Investment Advisory Service (Yabancı Yatırım Danışma Servisi)
- FIAS:** Yabancı Yatırım Danışma Servisi (Foreign Investment Advisory Service)
- FP:** Fazilet Partisi
- GATT:** General Agreement on Trade and Tariffs (Genel Gümrük ve Ticaret Anlaşması)
- GKRK:** Güney Kıbrıs Rum Kesimi
- GKRY:** Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
- GSP:** Generalized System of Preference Provision (Genel Tercihler Sistemi)
- GSYİH:** Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
- HDI:** Human Development Index (İnsanî Kalkınma İndeksi)

HADEP: Halkın Demokrasi Partisi

IMD: International Institute for Development Management (Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü)

ISPA: Instrument for structural policies for pre-Accession (Üyelik öncesi yapısal politikalar aracı)

İKO: İşgücüne Katılım Oranı

NATO: North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı)

ODAÜ: Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri

OEEC/OECD: Organization of Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)

OSCE: Organisation of Security and Co-operation in Europe (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı)

PAİZ: Polish Agency for Foreign Investment (Polonya Yabancı Yatırımlar Ajansı)

PAİİZ: Polish Information and Foreign Investment Agency (Polonya Bilgi ve Yabancı Yatırımlar Ajansı)

PHARE: Poland Hungary Assistance for the Reconstruction of the Economy (Polonya ve Macaristan ekonomisinin yeniden yapılanması için yardım)

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

SAPARD: Special Accession Program for Agricultural and Rural Development (Tarımsal ve Kırsal Kalkınma için Özel Giriş Programı),

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü

VAT: Value Added Tax (Katma Değer Vergisi –KDV)

vd. : ve diğerleri

WEF: World Economic Forum (Dünya Ekonomik Forumu)

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Türkiye Cumhuriyeti, köklerini aldığı Osmanlı İmparatorluğu'na dayanan bir hareketle, kurulduğu günden bu yana modern bir toplum olmayı hedeflemektedir. Burada “Modernleşme”, gelişmiş Batı toplumlarının standartlarını ifade eden “Batılılaşma” ile eş tutulmuş ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'yi Avrupa kıtasında veya Avrupa'yı merkez alarak kurulan siyasî ve güvenlik oluşumlarının tümüne katılmaya yöneltmiştir. Bu nedenle Türkiye, Avrupa Konseyi¹, OECD ve NATO'ya girmiş, yine aynı gerekçelerle, Avrupa'nın en iddialı entegrasyon hareketi olan şimdiki adıyla AB'ye² de kayıtsız kalamamıştır. Bugün Türkiye, AB hariç Avrupa çapında tüm önemli kuruluşlara üye olmuştur; bunun tek istisnası Avrupa Birliği'dir.

Türkiye, gelişmiş Batı ülkeleri seviyesine ulaşmak için AB üyesi olmaya çalışmakta ve bunun için içerde reform niteliğinde değişiklikler yaparken, dışarıda siyasî ve ekonomik destek arayışlarını sürdürmektedir. Bu süreçte sahip olduğu avantajlar yanında, süreci olumsuz etkileyen dezavantajlara da sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, kırk yıllık bir süreçte özellikle son onbeş yıldır yoğun bir şekilde olmak üzere Türkiye gündeminin ilk sıralarını işgal eden Türkiye'nin AB'ye giriş sürecini değerlendirmek, diğer adaylardan üyelik öncesi istenen ekonomik ve siyasî kriterlerin ne kadarını yerine getirdiğini analiz etmektir. Bu amaçla benzer koşullarından dolayı eski üye Yunanistan ve yeni üye Polonya ile karşılaştırmalı bir yaklaşım benimsenecektir. Çalışmanın bir diğer amacı da, AB'nin Türkiye ile benzer siyasî ve ekonomik göstergelere sahip adayları kabul ederken, Türkiye'yi aday ülke olarak bir taraftan vazgeçilmez kabul eden, diğer taraftan ise

---

¹ 1949'da kurulan Avrupa Konseyi üyeleri arasında hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlükler üzerine kurulu ortak ilke ve idealleri gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Çoğunlukla Avrupa kıtasındaki ülkelerin üye oldukları konsey, Bakanlar Komitesi ve Parlamenterler Meclisi olmak üzere başlıca iki organa sahiptir.

² Avrupa Birliği, Türkiye'nin üyelik için başvurduğu dönemde Avrupa Ekonomik Topluluğu idi. 1993 yılında Maastrich antlaşması ile Avrupa Birliği adını almıştır.

“üyeliğini” farklı gerekçelerle geciktiren ve Birlik dışında tutmaya çalışan tavrının nedenlerini araştırmaktır.

1.2. Çalışmanın Önemi

Ülkeler arasındaki ilişkiler, özellikle coğrafi yakınlık ile başlayıp siyasal ve ekonomik birliklerle şekillenmektedir. Ülkelerin her zaman ekonomik ve siyasal çıkarlarını tek başlarına korumaları mümkün değildir. Bu nedenle dünya üzerinde ekonomik, siyasî ve diğer bir çok nedenle güç birliğine ihtiyaç duyan ülkelerin oluşturduğu bölgeselleşme hareketleri görülmektedir. Avrupa Birliği, güç birliği oluşturan bu hareketler içinde en başarılı olanıdır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin hem AB hem de Türkiye açısından ciddi zorluklar yaratacağı gibi, önemli fırsatlar ve yararlar getireceği de açıktır.

Bölgesel olarak başlayan ekonomik entegrasyon, daha sonra üyeler arasında dış güvenlik, savunma ve çevre gibi konularda ortak politikalar oluşturarak, ekonomik boyutun yanına siyasî bir boyut da ekleyerek derinleşmesini ve Birliğe yeni üyeler kabul ederek genişlemesini sürdürmektedir. AB, *Dayanışma İlkesi* gereği, üyeler arasında ekonomik ve sosyal kaynaşmayı sağlamayı ve her üye ülkede hayat standardı ve kalitesini yükseltmeyi amaçlamaktadır. Bugün 25 ülkenin oluşturduğu uluslar-üstü (süpernasyonal) bir entegrasyon olarak AB, nüfusu, yüzölçümü, kişi başına düşen GSMH'sı ile dünyanın en büyük ve en önemli iktisadî alanını oluşturmaktadır. Birliğin ekonomik gücü, ona uluslararası alanda dünya siyasetine yön veren politikalarda inisiyatif kullanma imkanı sağlamaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemde büyük değişiklikler yaşanmaktadır. Avrupa, öncesinde olduğu gibi Soğuk Savaş sonrasında da uluslararası arenada iç ve dış dengeleri yeniden tanımlayan bu dönüşüm sürecinde merkez konumundadır. Birleşik bir Avrupa'nın yaratılması sürecinde “Avrupalılığın” gerek coğrafi sınırlar gerekse değer yargıları açısından ne olup olmadığı tartışmaları, AB'nin yeni sınırlarını belirlemektedir.

Soğuk Savaş sonrası yaşanan bu gelişmelerle, II. Dünya Savaş'ı sonrasında oluşan Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri yeni bir boyut kazanmış ve değişen

dengelerle söz konusu ilişki yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Türkiye oluşmakta olan yeni Avrupa içinde yer alacak mıdır? Avrupa'nın sınırları çizilirken Avrupa ve Türkiye içi dengeler ülkeyi Avrupa'nın ve Birliğin dışında mı tutulacaktır? Bu ortamda AB-Türkiye ilişkisinde güvenlik endişesinin yanı sıra iktisadî, siyasî ve kültürel boyutun ağırlık kazandığı görülmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında, Türkiye-AB ilişkileri ve tam üyelik, ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmesinin yolunu açan bir oluşum olarak önem kazanmaktadır. Türkiye'yi AB'ye yönelten, tam üyelikle elde edeceği beklentileridir. II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin üç önemli projesi olan batılılaşma, kalkınma ve demokrasinin yerleşmesi ve bu hedeflerin eşzamanlı gerçekleştirilmesinde, Avrupa Birliği ile ilişkilerin süreci kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Zira içerde gelişmenin önünü tıkayan askerî ve sivil bürokrasi, siyasal ve ekonomik baskı/çıkar gruplarının dirençleri ancak bu şekilde kırılabilecektir. Aynı zamanda AB'nin yardımlarıyla teknoloji ve araştırma geliştirmede Birlik fonlarından yararlanmak, korumacılığın kalkmasıyla ödemeler dengesinin olumlu etkilenmesi, tüketim anlayışı gelişmiş bir pazara girmek ve AB'nin sermaye hareketlerinden yararlanmak başlıca etkenler arasındadır. AB üyeliği olmaksızın gelişmenin mümkün olamayacağı yada çok uzun zaman alacağı savunulmaktadır.

Coğrafi olarak Orta Doğu ve Kafkasya'da petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip ülkelerin kavşak noktasında olan, göreceli olarak bölgede zengin su kaynaklarına sahip olan Türkiye'nin katılımı halinde AB'nin büyüklüğü ve önemi daha da artacaktır. AB gibi büyük bir ekonominin ihtiyaç duyacağı işgücü potansiyeli, enerji kaynaklarına yakınlığının yanında Türkiye, özellikle 11 Eylül saldırılarıyla dikkatleri üzerine çeken Doğu-Batı medeniyetleri çatışmasında hem dinî hem de kültürel boyut olarak bölge ülkelerine yakınlığı yanında, yerleşik demokrasi tecrübesiyle de bir model ülke olabilecek konumdadır. Türkiye, AB ile ekonomik ve ticarî ilişkilerini her iki tarafın çıkarına uygun olarak geliştirme potansiyeline sahiptir. Bu potansiyelin harekete geçirilmesi için her iki tarafın objektif kriterlere göre hareket etmesinin gerekliliği bu çalışmanın konusunu

oluşturmaktadır. Bu özelliği ile Türkiye'nin AB ile ilişkisi, her yönüyle incelenmesi gereken çok boyutlu bir konudur.

2. VERİ KAYNAKLARI VE YÖNTEM

2.1. Veri Kaynakları

Bu çalışmada kullanılan verilerin büyük bir kısmı, ilgili ulusal ve uluslararası yayınlanmış makaleler, ulusal ve uluslararası konferans ve kongrelerde sunulmuş bildiriler ve Avrupa Birliği ile ilgili yazılmış kitaplar ve Avrupa Birliği kurumlarının bülten ve yayınlarının ve karşılaştırma yapılan ülkelerin (Yunanistan, Polonya ve Türkiye) performans değerlendirmelerinin yer aldığı AB Komisyonu raporlarının taranması sonucunda elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılan verilerin bir bölümü İngilizce kaynaklardan yararlanılarak elde edilmiştir. İngilizce kaynakların çoğunluğuna internet aracılığı ile ulaşılmıştır. Türkiye - AB ilişkileri konusu, özellikle son katılan üyelerin kabul edildiği 2004 Mayıs ayından bu yana Türkiye ve Avrupa gündeminin ilk sıralarında yer almaktadır. Bu bağlamda ülke içi ve dışında medyada yer alan konu ile ilgili haber ve yorumlar takip edilerek, kısmen ve dolaylı olarak gözlem yöntemi de kullanılmıştır.

Konu ile ilgili araştırma süreci yaklaşık bir yıllık bir zaman diliminde yapılmış ve araştırma devam ederken, bir taraftan da son altı ay boyunca elde edilen verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

2.2. Yöntem

Türkiye'nin AB adaylık sürecini incelerken Kopenhag (siyasî ve ekonomik) kriterlerinin, Türkiye-AB ilişkilerini yönlendirdiği görülmektedir. Bu çalışmada, yöntem olarak Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecinde Kopenhag (ekonomik ve siyasî) kriterlerini yerine getirmesindeki performansı literatür taraması yapılarak incelenmiştir. Aynı şekilde, Türkiye ile benzer şartlarda üyelik için başvuran ve Topluluğa ikinci genişleme sürecinde üye olan Yunanistan ve son genişleme halkasında AB'ye katılan Polonya'nın performansı karşılaştırmalı analiz için örnek seçilmiştir. Bu nedenle çalışmada öncelikle nispeten subjektif nitelikli siyasî kriterler

ve daha sonra ekonomik kriterler ele alınarak üç ülkenin performansı, tarihî süreç içinde değişen koşullar ve koşullara bağlı olarak değişen (tek taraflı ve ikili) ilişkiler bağlamında analiz edilmiştir.

Yöntem olarak seçilen literatür taraması ve analiz çalışmasında, Türkiye'nin, söz konusu kriterleri yerine getirme performansı, bu konularla ilgili yapılan uyum yasaları ve fiili uygulamalarının değerlendirilmesinde temel ölçü, Kopenhag kriterlerinin, siyasî kriterleri açısından; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarının korunması; ekonomik kriterleri açısından ise, etkin bir piyasa ekonomisi ve AB içinde rekabet edebilme kapasitesinin sağlanması için; ekonomik büyüme, piyasa ekonomisine geçiş ve rekabet yapısı, nüfus, işgücü ve istihdam yapısı, GSYİH içinde sektörel yapının payı vb. gibi ekonomik göstergeler temel ölçü alınmış ve bu doğrultuda karşılaştırma yapılan üye ülkeler (Yunanistan ve Polonya) ve aday ülke Türkiye'nin göstergeler ışığında performansları değerlendirilerek analiz edilmiştir. Karşılaştırma yapılan ülkelerin Kopenhag ekonomik kriterlerini karşılama performansının değerlendirilmesinde bu göstergeler alt başlık olarak kullanılmıştır. Tablo analizleri ve şekiller, konunun açık olarak ortaya konulmasını sağlamıştır.

AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunan adayların Kopenhag kriterleri içinde yer alan ekonomik ve siyasî kriterlerin yanı sıra, topluluğun müktesebatına da uyum göstermesi gerekmektedir. Müktesebat uyumu için, aday ülkenin, AB'nin siyasî ekonomik ve parasal birlik hedeflerini kabul etmesi; İstikrar ve Büyüme Paketi'ne katılım, Gümrük Birliği, malların serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı gibi ortaklık anlaşmalarında belirtilen şartları yanında, ayrıca AB'nin aldığı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlaması gerekmektedir. Ayrıca tek pazara geçiş ve bölgesel politikalar, genel dış ve güvenlik politikası gibi alanlarda yapılan her türlü düzenlemeye uyum sağlanması gerekmektedir. Konuyu sınırlandırmak açısından bu kriterler tez içinde ayrıca ele alınmamış, diğer kriterlerle ilgili olan bölümlerde yer verilmiştir.

Tezin birinci bölümünde, ortak gümrük tarifeleri ve ortak para birimi ile ekonomik birliği yanında siyasî birliğini de tamamlama aşamasında olan AB'nin oluşumunu sağlayan toplulukların (AKTÇ, AAET, AET) kuruluşu ve süreç içinde birleşerek AT'yi oluşturmalarına değinilmiştir. Avrupa Topluluğunu, Avrupa

Birliğine dönüştüren antlaşmalar, Birliğe getirdikleri yenilikler bağlamında ana hatlarıyla ele alınmıştır. Batı Avrupa bütünleşmesinde başlangıçtan günümüze dikkat çeken iki ana eğilim olan genişleme politikalarına yer verilmiştir. İşbirliği yapılan alanların genişlemesi, üye ülkelerin mutlak egemenlikleri altında bulunan yasama, yürütme ve yargı gibi alanlarda ortak uygulama alanlarının giderek artan biçimde Birliğin kurumlarına devredilmesini ifade eden derinleşme boyutu, konuyu sınırlandırmak açısından çalışmaya dahil edilmemiştir.

Avrupa bütünleşmesinde, en az derinleşme kadar önemli olan genişleme boyutu, Türkiye-AB ilişkisi açısından ele alınmıştır. AB'nin çekirdeği diyebileceğimiz AKTÇ'yi 1951 yılında Paris'te kuran altı ülkenin, daha sonra yeni üyeler kabul ederek topluluğun öncelikle ekonomik hacim ve coğrafi sınırlarını genişlettiği görülmektedir. AET'nin ilk genişlemesini, benzer yönetim dokusu ve kalkınma seviyesine sahip ülkelerle yapmış olsa da, daha sonraki genişlemelerini siyasî ve ekonomik gelişmişlik düzeyi daha düşük olan ülkelerle de yaptığı gözlenmiştir. AET ile 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile başlayan Türkiye-AB ilişkisine, süreci etkileyen olaylar ışığında ana hatlarıyla değinilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde, genişleme sürecinde aday ülkeler için belirlenen siyasî ve ekonomik uyum kriterleri ana hatlarıyla tanımlanmıştır. Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin ekonomik ve siyasî kriterlere uyum performansı, Kopenhag kriterlerinin, siyasî ve ekonomik ölçütleri çerçevesinde alt başlıklar kullanılarak tespit ve değerlendirme yapılmıştır.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde, Türkiye ve Polonya'nın Kopenhag kriterlerini yerine getirme performansı ve Yunanistan'ın topluluk içindeki politikalara uyum performansı karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada, Yunanistan, yaklaşık olarak Türkiye ile aynı dönemde ve benzer şartlarda üyelik için başvurmuş bir ülke olduğu için seçilmiştir. Çünkü coğrafi konum ve tarihleri, her iki ülkenin de (Yunanistan ve Türkiye) ekonomik ve siyasî yönelimlerinde rol oynayan önemli unsurlardan ikisidir. Bir taraftan Batı Avrupa'ya olan yakınlıkları, diğer taraftan Akdeniz'in stratejik noktalarında yer almaları, bu ülkelerin siyasî ve iktisadî stratejilerine önemli etkilerde bulunmuştur. Bu bağlamda Batı Avrupa'da ortaya

ıkan ekonomik yada siyasî gelişmeler, çoğu kez Avrupa'nın güney kanadını oluşturan her iki ülke için engeller çıkardığı gibi fırsatlar da yaratmıştır.

Polonya, Doğu Blok'undan ayrıldıktan sonra on yıllık kısa bir süre içinde, piyasa ekonomisine geçen bir ülke olarak, Kopenhag kriterlerini yerine getirme performansı, nüfus yapısının büyüklüğü, ekonomik büyüme performansının yabancı sermayeye bağımlılığı ve sektörel yapı içinde tarım kesimindeki yaşanan problemler vb. konularında da benzerliği nedeniyle karşılaştırma için seçilmiştir.

Türkiye'nin AB yeliğinden kazanacağı faydalar ile AB'nin bu üyelikten kazanacağı faydalar, sonuç bölümünde ele alınan diğer konulardır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHİ, GENİŞLEME SÜRECİ VE TÜRKİYE

Bu bölümde öncelikle, Avrupa Birliği'nin oluşumuna zemin hazırlayan koşullara ve gelişimine yön veren antlaşmalara, daha sonra da genişleme devrelerine kısaca değinilecektir. Son kısımda Türkiye'nin AET'ye üyelik başvurusu ile başlayan ve bugüne kadar devam eden ilişkisine ana hatlarıyla değinilecektir.

3.1. Avrupa Birliği'nin Tarihi Gelişimi

Avrupa bütünleşmesinin tarihsel kökenleri XIII. Yüzyıla kadar inmektedir. Ancak, Avrupa'nın hem ekonomik hem de siyasal olarak bir araya gelebileceğini gerçekçi temellere dayandırarak ileri sürenler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra taraftar toplamaya başlamışlardır Avrupa, yaşadığı iki büyük savaş ve beraberinde getirdiği iki büyük yıkım ile kıtada barışın kalıcı olmasını sağlayacak uluslar üstü bir güce ihtiyaç duymuştur (Koç, 2004: 55). Avrupa'nın yeni çatışmalara sahne olmaması için toplumsal örgütler ve devlet adamları düzeyinde, bütünleşmiş bir Avrupa oluşturmaya yönelik girişimler başlatılmış, ancak İkinci Dünya Savaş'ından sonra bu konuda somut adımlar atılabilmektedir.

Bu adımlardan ilki, Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı'nın (AKÇT) kurulması olmuştur. AKÇT'yi kuran altı ülkenin amacı, Avrupa'nın ekonomi, siyaset ve güvenlik olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilen dört temel sorununa çözüm bulmaktır. Bu çözümler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Savaş sonrasında gerek yenen gerekse yenilen devletlerin altyapı ve üretim tesislerinin yeniden inşası ve savaşın maliyetlerini finanse etmek için aldıkları borçları geriye ödeyebilmek için dış yardım almaktan ziyade birlikte hareket ederek Avrupa'yı ekonomik açıdan savaş öncesinden daha güçlü bir hale getirmek,

- Yüzyıllardan beri dünya politikasının merkezini oluşturan Avrupa'yı, II. Dünya Savaş'ından sonra ortaya çıkan Sovyetler Birliği ve

ABD'ye karşı siyasî açıdan savaş öncesindeki konumuna kavuşturmak için birlikte hareket etmek,

- Güvenlik açısından, Almanya veya Almanya benzeri hegemonya iddiasıyla ortaya çıkabilecek başka bir Avrupa devletinin bütün Avrupa'yı güç ve şiddet yoluyla ele geçirmeye yönelik yeni politikalarından uzak tutulmasını sağlayacak bir yapılanma oluşturmak,

- Güvenlik konusunda, Avrupa'nın ikinci büyük sorunu Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikasına karşı bir güvenlik şeridi yaratmak.

Savaş sonrasında Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ülkelerinde demokratik yönetimlerin kurulmasına izin vermemiş ve işgal altındaki Almanya konusunda uzlaşmaya yanaşmayarak Batı ülkelerini ve ABD'yi endişelendirmeye başlamıştır (İnat, 2005: 6-7).

Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik alanda girişilen bütünleşmenin asıl hedefinin, güvenlik problemlerine çözüm bulmak olduğu görülmektedir. Bu bağlamda AB'nin, bugüne gelinceye kadar geçirdiği değişimin profilini çizebilmek için, önce o dönemde Avrupa'nın içinde bulunduğu, siyasî ve ekonomik şartlara baktıktan sonra, Avrupa Birliği'ne yön veren anlaşmalara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Avrupa ülkeleri, Marshall Planı yardımıyla ekonomilerini rayına oturtuktan ve savaş yaralarını ivedilikle sardıktan sonra hızlı bir kalkınma içine girdiler. Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dan oluşan altı Avrupa devleti, 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (*Montanunion*), 1958 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (EURATOM) kurarak yaşlı kıtanın dünya politikasındaki ekonomik ve siyasî alanlardaki ağırlığını tekrar belirginleştirmeye başladılar (Gümrükçü, 2002: 1).

Bu arada uluslararası para sistemi istikrarsız bir gelişme sürecine girmiştir. Bu durumun belirleyici unsurlarından biri, ABD'nin 1964'de Vietnam'a kitlesel bir müdahale kararı alarak, savaşı finanse etmek için piyasaya yeni dolar sürmesi ve faizleri yükseltmesi olmuştur. Bu olgu ilk kez dünyada kendisinden söz edilen "dolar piyasasını" yaratmıştır. ABD kontrolü dışında örneğin 1958 yılında kullanılan dolar miktarı sadece 17 milyar civarındayken bu rakam 1966'dan sonra hızla artarak, 1971

yılında 50 milyar dolar ve 1973 yılında da 160 milyar dolara ulaşmış ve bundan sonra da her üç yılda bir ikiye katlanarak hacmini artırmıştır. ABD'nin güttüğü bu “borç ekonomisi stratejisi” (*debt economy*) her ne kadar onun Vietnam'da yürüttüğü savaşı ve kamu açıklarını finanse etmesine yarıyorsa da bu yolla da yarattığı “dünya enflasyonu”, fakir ülkelerin belini kırmış ve 1944 yılında kurulan Bretton-Woods sisteminin de sonunu hazırlamıştır (Gümrükçü, 2002: 2).

Fransa ve Almanya arasında anlaşmazlıklara ve savaşlara neden olan, o yıllarda savaş teknolojisinin ana maddesi olan kömür ve çelik üretiminin ve kullanılmasının Avrupa ülkelerinin üye olacağı uluslar üstü bir örgüte bırakılması amacıyla, Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Fransız Planlama Örgütü Başkanı Jean Monnet'in fikirlerinden esinlenerek hazırladığı ve “Schuman planı” olarak adlandırılan bir plan sunmuştur. Plana göre, Ruhr bölgesinde bulunan zengin kömür yatakları ve çelik tesislerinin işletilmesi için uluslar üstü bir örgüt kurulacak, Fransa ve Almanya'nın bu örgüte üye olmasıyla bu iki ülke arasında uzun yıllar süren kan davası ortadan kalkacak ve yeni Avrupa çatışmaları önlenecektir. Schuman'nın bu planı kısa süre içinde uygulamaya konulmuş ve 18 Nisan 1951 tarihli Paris Antlaşmasıyla günümüz AB'sinin çekirdeğini oluşturan AKÇT kurulmuştur. Antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle; Fransa, Federal Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg kömür ve çelik üretimlerini birleştirmiştir (Koç, 2004:56). Bu bölümde Avrupa Birliği'nin bugünkü oluşumunu tamamlamasında kilometre taşı olarak görülen ve Birliğin gelişimine yön veren anlaşmalara kısaca değinilecektir.

Avrupa bütünleşme sürecinin, kurucu antlaşmalarda açıkça belirtilmiş olmamakla beraber, nihai amacı politik bir yapı oluşturmaktır. Avrupa Topluluklarının kurucuları, bu amaca ulaşmada önceliği ekonomik alanda bütünleşmeye veren bir strateji benimsemişlerdir. Onlara göre, ekonomi alanında bütünleşme yönünde kaydedilen her aşama, beraberinde politik bir bütünleşmeyi de getirecektir (Fişne, 2003: 56).

AB'nin oluşumunu sağlayan ve başlangıçta ekonomik olarak başlayan Avrupa bütünleşmesi, bu süreç içinde ekonomik ve politik olmak üzere iki ana koldan ilerlemiştir. Bütünleşmenin niteliğine ilişkin üye ülkeler arasında görüş

ayrılıklarından kaynaklanan zor ve uzun süreç sonunda AB bugün sahip olduğu yetki alanları, organları ve üye sayısı açısından dünya tarihine yön veren ekonomik ve siyasî bir güç haline gelmiştir.

3.1.1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması

18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te, Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg arasında AKTÇ'yi kuran antlaşma imzalanmıştır (Yenigün, 2002: 29).

1952'de yürürlüğe giren ve 50 yıl süreyle geçerli bu antlaşmanın hukukî varlığı 2002 yılında sona ermiştir (Bilici, 2004: 33). Antlaşmayla üye devletlerin kömür-çelik üretimi ve dağıtımının uluslar-üstü niteliğe sahip yüksek otoritenin yönetiminde gerçekleştirilmesi ve serbest dolaşımın ve serbest rekabetin temin edildiği bir pazarın kurulması amaçlanmıştır.

3.1.2. Roma Antlaşması (Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması)

Kömür ve çelik ile başlayan işbirliğinin boyutu, 25 Mart 1957 tarihinde aynı üyeler tarafından kurulan iki ayrı Toplulukla genişletilmiştir. Roma Antlaşması kapsamında kurulan EURATOM'un, amacı nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını sağlamak ve bu alanda ülkelerin kaynaklarını bir araya getirmektir. AET veya diğer adıyla Roma Antlaşması, 1958 yılından sonra yürürlüğe gitmiştir (Bilici, 2004: 33).

1960'lı yıllar, bir taraftan üye devletler arasında ekonomik bütünleşme yolunda öngörülen hedeflere ulaşma, diğer taraftan bu ekonomik bütünleşmeye siyasal boyutun eklenmesi çabaları ile geçmiştir. Fakat her iki bütünleşme alanında istenilen düzeyde bir başarı sağlanamamıştır (Fişne, 2003: 60).

3.1.3. Füzyon Antlaşması

1 Temmuz 1967 tarihinde yürürlüğe giren *Füzyon Antlaşması* ile üç ayrı ortaklık, hukukî varlıklarını korumalarına rağmen bazı konularda birleştirilmiş ve ortaklıklar topluca "Avrupa Toplulukları" adını almıştır. Örneğin, üç topluluğun

yürütme ve karar organları, Avrupa Toplulukları Komisyonu ve Konseyi adı altında birleştirilmiş, aynı zamanda toplulukların bütçelerinin de birleştirilmesi yoluna gidilmiştir (Bilici, 2004: 33). Kısaca Füzyon Antlaşması, Avrupa topluluklarına tek bir Konsey ve tek bir Komisyon kuran Birleştirme Antlaşmasıdır.

Avrupa Birliği, kuruluşundan itibaren üye ülkeler arasında var olan koruma önlemlerinin kaldırılması doğrultusunda sürekli çaba sarf etmiştir. Bu konuda ilk önemli gelişme 1 Temmuz 1968 tarihinde tamamlanmıştır. Bu tarihten itibaren üye ülkeler arasındaki gümrükler ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamasıyla gümrük birliği gerçekleştirilmiştir. Gümrük birliği ile “Tek Pazar” a giden yolda önemli bir adım atılmıştır (Bilici, 2004: 33).

Bu dönemde ekonomik alandaki bütünleşmenin ulaştığı düzeye bakıldığında, 1969 yılından önce kurulması hedeflenen “ortak Pazar” hedefinin gerçekleştirilemediği görülmektedir. Sadece malların serbest dolaşımını, dolayısıyla serbest ticareti sağlayan gümrük birliği planlanandan daha önce kurulabilmiştir. Ancak, geriye kalan üç üretim faktörünün, yani hizmetlerin, sermayenin ve işçilerin serbest dolaşımına ilişkin önemli bir ilerleme kaydedilememiştir. Ortak politikalar oluşturma yönünde de Ortak Tarım Politikası ve Rekabet Politikası gibi birkaç örnek dışında pek başarılı olunamamıştır (Fişne, 2003: 60). 1980’li yıllarda bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için yeni atılımlar yapılmıştır.

Aynı dönemde siyasal bütünleşmenin durumuna bakıldığında, Roma Antlaşması’nın siyasî bütünleşmeye dair bir madde içermediği görülmektedir. 1970 yılına kadar, AB’nin siyasî bütünleşmesi için yapılan girişimler başarısız olmuştur.

1970 Lüksemburg Raporu’nun oluşturduğu, takip eden yıllarda başka bir takım rapor, deklarasyon ve toplantılarla biraz daha geliştirilen Avrupa Siyasî İşbirliği mekanizması ortaya çıkmıştır. Bu mekanizmanın amacı üye devletler arasında uluslararası sorunlar ve AT’nin çıkarlarını ilgilendiren dışişleri konularında işbirliği ve dayanışma yapılmasını sağlamaktır (EU Legal.org, 2005).

3.1.4. Avrupa Tek Senedi

17 Şubat 1986'da Lüksemburg'da ve 28 Şubat 1986'da Lahey'de imzalanan ve 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren antlaşmadır. Avrupa Tek Senedi, Avrupa Topluluklarını kuran antlaşmalara değişiklik getiren hükümler ile dış politika alanında üye devletler arasında işbirliğini öngören hükümleri tek bir belgede toplamıştır. Avrupa Tek Senedi'nde, iç pazarın 1992 sonuna kadar tamamlanması öngörülmüştür. Ayrıca, Avrupa Parlamento'sunun karar alma mekanizmasındaki rolü güçlendirilmiş ve nitelikli çoğunlukla karar alma usulünün geçerli olduğu alanların sayısı artırılmıştır (DPT, 2004: 2).

Ancak Tek Senet'le hedeflenen Tek Pazar uygulaması, malların, hizmetlerin sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımına engel teşkil eden koruma önlemlerinin önemli ölçüde kaldırılmasıyla 1993 yılının başından itibaren gerçekleştirilmiştir (Bilici,2004: 34).

1980'li yıllar, AB'ye giden yolda reform ve atılım yılları olmuştur. Özellikle ekonomik alanda Roma Antlaşması'nda 1960'lı yılların sonu itibariyle kurulması hedeflenen ama başarısız olan "Ortak Pazarın" (tek pazar veya iç pazar olarak ta adlandırılıyor) 1992 yılı sonuna kadar kurulması için yapılması gerekenler tespit edilmiş ve *Beyaz Kitap* adında yayınlanmıştır. Belge bu amaçla, malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımını önündeki fizikî, teknik ve mâli nitelikli tüm engellerin kaldırılması gerektiğinin altını çizmiştir (Fişne, 2003: 61).

1990'lı yıllar AB tarihinde dönüm noktası sayılan önemli gelişmelerin olduğu yıllar olmuştur. Bu değişimde dünya konjonktüründe meydana gelen değişimin de etkili olduğu görülmüştür. Zira Sovyetler Birliği'nin dağılması ve buna bağlı olarak Soğuk savaşın sona ermesi, Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin (ODAÜ) serbest kalması ve iki Almanya'nın birleşmesine yol açmıştır. Avrupa haritasında meydana gelen bu değişimler, AT'yi AB'ye dönüştürmeye zemin hazırlamıştır.

3.1.5. Maastrich Antlaşması

Hollanda'nın Maastrich kentinde 1991'de imzalanan ve 1993'de yürürlüğe giren Maastrich Antlaşması'nda Ekonomik ve Parasal Birliğin ana hatları

belirlenerek, tek bir para (Euro) ve tek bir merkez bankası (*European Central Bank-ECB*) kurulmasına yönelik adımlar atılmıştır (Yenigün, 2002: 31).

Söz konusu Antlaşma; 200 maddesi, 17 ek protokol ve 33 adet ekiyle Roma Antlaşması'nda yapılan en önemli ve karmaşık hükümleri içeren 10. değişikliktir. AT'nin iç bütünleşmesinde, AB'nin hukukî temellerinin atılması açısından bir dönüm noktasıdır. Bu hukukî dönüşüm, "Ekonomik ve Politik Birlik'in" kabul edilmesiyle Roma Antlaşması'nın değişimidir (Arslaner, 2004: 8).

Maastrich Antlaşması'nın önemi, Birliğin kurulduğundan beri gerçekleştirmediği siyasal birlikteliği gerçekleştirerek, bağımsız varlıklarını muhafaza etmek kaydıyla üç topluluğu (AKÇT, AT, AET) "Avrupa Birliği" ortak çatısı altına almış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle antlaşmaya Avrupa Birliği Antlaşması (*The Treaty of European Union*) denilmektedir. Ayrıca bu antlaşmayla Birlik üyeleri, devletler arası düzeyde dış ilişkiler ve iç ilişkilerde ortak güvenlik politikası, adalet ve iç ilişkiler konularında işbirliği ve birlikteliğe ve bu konularda hep birlikte uyum yükümlülüğü altına girmişlerdir (Baykal ve Arat, 2002: 326).

Roma Anlaşması'nı değiştiren ve "siyasî birlik" ve "ekonomik ve parasal birlik" ile ilgili iki sözleşmenin imzalanması ile Avrupa Birliği'nin hukukî temelleri oluşmuştur. Ekonomik ve parasal birliğin hedefleri;

- Ekonomik faaliyetlerin gelişmesinin uyumlu ve dengeli olması,
- Ekonomik icraatların yüksek derecede yakınlaşması,
- Çevreye saygılı, sürekli ve enflasyonist olmayan büyüme,
- Yüksek seviyeli istihdam ve sosyal güvenlik,
- Yaşam seviyesinin ve kalitesinin yükseltilmesi.
- Ekonomik ve sosyal bağlılığın artırılması

olarak *Delors Raporu'nda* yer almış ve ekonomik ve parasal birliğin gerçekleşmesi üç aşama halinde öngörülmüştür (Kar, 2003:200).

Bu süreç içinde birliğe üye ülkelerin ekonomi politikalarının yakınlaşması önerilmiş, ancak nasıl yapılacağı hususuna açıklık getirilmemiştir. Bu nedenle *Maastrich Yakınlaşma kriterleri* oluşturulmuştur. Bu kriterlerin referans değerleri ile belirlendiği alanlar; enflasyon, faiz, bütçe açığı, ulusal borç ve döviz kuru olmuştur.

Enflasyon: Üye ülkelerin sahip olacakları en yüksek enflasyon oranı, 1998 Ocak ayı itibariyle en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülkenin enflasyon oranlarının aritmetik ortalamasının %1.5 puan üstü ile sınırlandırılmıştır.

En düşük enflasyona sahip üye ülkeler: Fransa:%1.2, İrlanda:%1.2, Avusturya:%1.1, Aritmetik ortalama = %1.2

Referans Değer= %1.2+%1.5=%2.7

Faiz: Üye ülkelerin uygulayacağı en yüksek faiz oranları, enflasyon alanında en iyi performansı gösteren ülkelerdeki son bir yıl içinde uygulanan uzun vadeli faiz oranlarının aritmetik ortalamasının en çok %2 puan üzerinde olabilecektir.

Buna göre Komisyon, söz konusu üye ülkelerde 10 yıl vadeli hazine bonolarına uygulanan faiz oranlarını referans alarak, diğer üyelerin uyması gereken referans değerini % 7.8 olarak belirlemiştir.

Bütçe Açığı: Genel bütçe açığı GSMH'nin %3'ünden az olmalıdır. Hükümetlerin bütçe açığı ve kamu borçlarına ilişkin durumu konusunda Maastrich anlaşmasının 104(3)c maddesi hükümleri çerçevesinde yüksek düzeyde kamu açığının mevcut olup olmadığına Konsey tarafından karar verilecektir.

Ulusal Borç: Toplam kamu borcunun GSMH'ya oranı % 60'dan az olmalıdır.

Döviz Kuru: Üye ülke paralarının Şubat 1996-1998 tarihleri arasındaki iki yıllık dönem içerisinde, Avrupa Kur Mekanizmasında belirlenen %15'lik geniş dalgalanma marjları dışında devalüasyon yapmamış olma şartı, döviz kuru alanındaki yaklaşma kriterlerine uyum için yeterli sayılmıştır. Döviz Kuru Mekanizmasında yer alan ulusal paralar, son iki yıl içinde diğerlerine karşı devalüe edilmemiş olmalıdır (Kar, 2003: 201).

Maastrich Antlaşması, Birliğin genişlemesi ile ilgili önemli düzenlemeler getirmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması'nda, daha önce genişleme ile ilgili düzenlemelerde *uluslar-üstü* ve *hükümetler arası* kelimeleri yerine ilk defa *Birlik* kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Kochenov, 2005: 6-7).

3.1.6. Amsterdam Antlaşması

Amsterdam Antlaşması, 2 Ekim 1997 tarihinde Amsterdam'da imzalanan ve 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren antlaşma olarak, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Topluluklarını kuran antlaşmalara değişiklikler getirmiştir. Antlaşmayla nitelikli çoğunlukla karar verilen alanların ve Avrupa Parlamento'sunun karar alma sürecindeki rolünün artırılması sağlanmıştır. Antlaşma, topluluğun istihdam, ortak ticaret politikası, halk sağlığı, çevre ve tüketicinin korunması alanlarındaki yetkilerinin daha hızlı ilerlemek isteyen ülkelere belli koşullar altında verilmesine imkân tanıyan maddeler içermektedir (DPT, 2004: 2).

Amsterdam Antlaşması, bütünleşme yönünde yeni bir adım atmaktan çok, Maastrich Antlaşması'yla kurulan AB'nin dayandığı *üç sütunu*, getirdiği değişikliklerle güçlendirmiş, bir nevi makyaj yapmıştır. AB'nin ekonomik alanda dayandığı sütununu, Delors Rapor'unun Avrupa Konsey'i tarafından onaylanmasıyla gerçekleşme yoluna girmiş olan ve 1989 yılında tamamlanması öngörülen, Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) oluşturmaktadır. EPB'ye katılacak devletlerin uyması gereken ve hukukî çerçevesini Maastrich Antlaşması'nın oluşturduğu bazı ekonomik ölçütler, yaklaşma kriterleri olarak belirlenmiştir (Yenigün, 2002:30). Bu konuya Yunanistan ile ilgili bölümde daha geniş yer verilecektir. AB'nin dayandığı diğer iki sütundan birincisini, siyasal alandaki bütünleşme çabalarını kapsayan Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası; diğerini ise Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği oluşturmaktadır (Fişne, 2003: 64).

Amsterdam Antlaşması, Maastrich Antlaşması'nın 49. maddesini, referans vererek genişleme ile ilgili yeniden düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemeyle, AB'ye sadece, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğüne saygı gösteren Avrupa devletlerinin adaylık için başvurabileceği şartı getirilmiştir. Eski madde referans gösterilerek eklenen bu madde, bir yenilik olmamış, gerçekte bir teamül olarak uygulanan Avrupa Birliği genişleme hukuku, özünde aynı olmak kaydıyla biraz yontularak antlaşma metninde yer alması sağlanmıştır (Kochenov, 2005: 9). Yani pratikte zaten uygulanan bir kural antlaşma metnindeki yerini alarak resmîyet kazanmıştır.

3.1.7. Nice Antlaşması

AB'yi şekillendiren en son antlaşma olarak, 26 Şubat 2001 tarihinde imzalanan ve 1 Şubat 2003'te yürürlüğe giren Nice Antlaşması, AB bünyesinde önemli kurumsal reformlar yapmıştır (DPT, 2004: 3). Genişleme sürecini ve aday ülkelerin sayısını göz önünde tutarak, temel AB kurumlarının (Avrupa Parlamento'su ve Avrupa Konsey'i gibi) üye sayısı ile bunların üye ülkelere göre dağılımını ve bazılarının yetkilerini yeniden düzenleyen bir antlaşmadır. Ayrıca nitelikli çoğunlukla karar alınacak konuların sayısını artırmıştır. Böylece AB'nin kurumsal yapısını genişlemeye hazır hale getirmiştir (Fişne, 2003: 65).

2000 yılının Aralık ayında Nice kentinde toplanan Hükümetler arası Konferans'ta AB Konsey'i, Avrupa'nın girdiği genişleme sürecini değerlendirerek, Birliğin temelini oluşturan 4 kurucu antlaşmanın gözden geçirilmesi gerektiğini saptamış ve bu vesileyle Birliğin geleceği üzerinde daha geniş ve daha derin bir tartışma platformunun yaratılmasına karar vermiştir. Bir yıl sonra, 15 Aralık 2001 tarihinde Laeken'de toplanan zirvede Avrupa Konseyi, Laeken Deklarasyon'u olarak bilinen, "Avrupa Birliği'nin Geleceği Hakkındaki Bildirge"yi ilân etmiş ve Birliğin demokrasi, şeffaflık ve etkinlik yönünden yeni ufuklara taşınması amacıyla bir "Konvansiyon" oluşturulmasına karar vermiştir. Başkanlığına Fransa'nın eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard D'estaing'in getirildiği bu Konvansiyon, aynı zamanda "Avrupa Vatandaşları için bir Anayasa" oluşturulmasına giden yolda gerekli hazırlık çalışmalarını yapmakla görevlendirilmiştir (Kontacı, 2004: 1).

Nice Antlaşması ile birlikte 2004 yılına kadar tamamlanacak bir süreçte geleneksel olarak yapılan hükümetler arası konferansların yerine, Avrupa Anayasası'nı oluşturacak bir taslak oluşturulması için Avrupa Kurultay'ının (Avrupa Konvansiyonu) oluşturulmasına ilişkin deklarasyon yayınlanmıştır. Kurultayın, aynı zamanda üye devletler ve AB arasında yetki ve sorumlulukların dağılımı, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın statüsü, Antlaşmaların basitleştirilmesi ve ulusal parlamentoların AB kurumsal yapısı içerisindeki rolü gibi Birliğin geleceği açısından önemli konularda çalışma yapması öngörülmüştür (Fişne, 2003: 65)

3.1.8. Avrupa Anayasası

Kurultay yada diğer adıyla Avrupa Konvansiyonu üye ve aday ülkelerin hükümet temsilcileri ile ulusal parlamentolarının, Avrupa Parlamentosu ve Komisyonundaki temsilcilerinden oluşmaktadır. Kurultay, başkanlık divanı ve 11 çalışma grubuyla anayasa taslağı üzerinde çalışmalarına başlamıştır. Valery Giscard D'Estaing liderliğinde oluşturulan 108 üyeli konvansiyon bir buçuk yıl süren çalışma sonunda Avrupa Anayasası'nın taslağını oluşturmuştur. Kurultay, içinde AB aday ülkesi olarak temsilci bulundurma ve oy kullanma hakkına sahip olmamasına rağmen, Türkiye de diğer adaylarla birlikte temsil edilmiştir (BBC.Turkish , 2004).

2003 Selanik zirvesinde sunulan anayasa niteliğindeki antlaşma taslağı (Taslak Anayasa), Avrupa Birliğine tüzel kişilik tanımakta ve Birliğin dayandığı değerleri; insan haysiyeti, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı olarak sıralamaktadır. Taslak Anayasa, Birliğin amaç, yetki, karar usulleri ve kurumlarını düzenlediği dört bölümden oluşmaktadır. Sırasıyla bu bölümler; Genel Esaslar, Temel Haklar Şartı, Birliğin Politikaları ve İşleyişi ve Son Hükümler olmak üzere düzenlenmiştir (BBC.Turkish, 2004).

AB'yi ekonomik birliği yanında siyasî birlik çatısı altında toplayarak daha da güçlendirmeyi amaçlayan AB Anayasası'nın bölümlerine içeriği açısından kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Genel Esaslar bölümü, Anayasa'da, Avrupa'nın geleceği hakkındaki vizyona dair genel ifadelerden, ülkelerin hangi koşullar altında üyelikten ayrılabilceğinin ayrıntılarına kadar çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Bunun yanında Genel Esaslar bölümünü oluşturan maddeler, Avrupa Birliği anlaşmaları içinde zaten varolan maddelerin tekrarından ibarettir. Anayasa taslağı içinde, AB Dışişleri Bakanının atanması, Bakanlar Konseyi başına daimi bir başkan (Başkanlık) getirilmesini öngören maddeler yeni kaleme alınan konuların düzenlediği maddelerdir. Taslak ayrıca, Avrupa Parlamentosu'nu, her konuda oylama yapabilmesini sağlayan geniş yetkilerle donatmaktadır. Böylece Parlamento neredeyse Avrupa Komisyonu Başkanı'nı seçebilecek duruma gelecektir (BBC.Turkish, 2004)

Taslak metin içinde, bireylerin insan olarak sahip oldukları temel hakları ortaya koyan ve şu ana kadar siyasî bağlayıcılığı bulunmayan Temel Haklar Şartı'nın (*Temel Haklar Sözleşmesi*), Avrupa Birliği Sözleşmesi'nin yeni ifadesiyle AB Anayasa'sının ikinci bölümünü oluşturması öngörülmektedir.

Üye ülkeleri kapsayan bir ekonomik ve sosyal alan yaratılarak burada tek para birimi kullanılması AB'nin hem ekonomik hem de siyasal işlevine işaret etmektedir. İç Pazar ve Gümrük Birliği gibi ortak politika alanlarında tek para biriminin varlığı, ekonomik ve ticari ilişkileri pekiştirmektedir. Ayrıca üye devletlerin para basmaya ve tedavüle koymaya ilişkin önemli bir egemenlik yetkisini uluslar üstü kuruma devretmeleri tamamen siyasal bir tasarruftur. Ortak İçişleri ve Adalet Politikası, AB Yurttaşlığı, Ortak savunma politikaları, Avrupa Birliği'ni bir ortak *değer dağıtım sistemi* yapmaktadır. Bu haliyle Avrupa Birliği ekonomik, sosyal, siyasî, askerî-stratejik ve kültürel değerler temelinde varlık gösteren bir yönetim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada başka bir örneği olmayan bu modelin ortak politikalarını ve işleyişini düzenleyen bölüm ise, Anayasa taslağının Birliğin Politikaları ve İşleyişi bölümünde ele alınmıştır (Canbolat, 2005: 44-45).

Son Hükümler kısmı Anayasa'nın son bölümünü oluşturmaktadır. Taslak üzerinde görüşmeler ilerledikçe, özellikle Birliğin dar nüfus yapısına ve sınırlı olanaklara sahip yeni üyelerinin, oylama sisteminin değiştirilmesi başta olmak üzere birçok konuda getirilen yeni düzenlemelerden memnun olmadığı ortaya çıkmıştır. Yeni sistemin, Birlik kararlarının alınmasındaki temsil güçlerini zayıflatacağı endişesine ek olarak bu ülkeler, ulusal egemenliklerinin de önemli ölçüde erozyona uğrayacağı endişesini dile getirmişlerdir (Kontacı, 2005:1).

Bir uzlaşma sağlanamayan bu önemli konulara karşılık, Anayasa taslağı üzerinde bir çok konuda önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Örneğin, bazı yeni alanlardaki yetkiler AB kurumlarına devredilirken, bazılarında ise kararların oybirliği yerine nitelikli çoğunluk ile alınmasına karar verilmiştir. Buna ek olarak, Temel Haklar Şartnamesi'nin konumunun güçlendirilmesi, AB'nin bir "tüzel kişilik" haline getirilmesi, bir "Avrupa Birliği Başkanlığı" yaratılması ve tüm üst düzey yetkililerin nitelikli oyçokluğuyla atanması, ortak savunma politikası projesinin nihayet hayata geçirilmesi ve Antlaşma metnine "Anayasa" başlığı verilerek bunun,

tamamlandıktan sonra ulusal anayasalara üstün olması konusunda fikir birliğine varılması, üzerinde uzlaşmaya varılan önemli başlıklardır (Kontacı, 2005:1).

2004 yılının, özellikle Mayıs ayındaki genişleme adımıyla birlikte Anayasa tartışmaları derinlik kazanmıştır İtalya'nın dönem başkanlığı sırasında toplanan hükümetler arası konferansta, taslak Anayasa üzerinde uzlaşma sağlanmış ve çalışmalar 2004 yılında tamamlanmıştır. Avrupa Birliği liderleri, Birliğin ilk Anayasa'sını, 29 Ekim 2004'te imzalamışlardır (BBC.Turkish, 2004).

Fransa, Hollanda'da anayasa metnini onaylamak için 2005 yılı Mayıs ayında yapılan her iki referandumda da "hayır" oyu çıkmıştır. Ancak her hangi bir üyeden "hayır" cevabı alınırsa, bir çözüm bulunana dek ülkenin ikinci seferde "evet" oyu vereceği umuduyla ikinci bir referandum düzenlemesinin beklenmesi gerekebilecektir. Anayasa'nın hüküm ifade edebilmesi için her üye ülkede halk oylaması ile kabul edilmesi gerekmektedir. Kendi ülkesinde de "hayır" sonucu almaktan korkan İngiltere, referandumu ertelemiştir (BBC.Turkish , 2004).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir çok duraklama ve zorlu dönemeçlere karşın bu güne kadar kararlılıkla ilerlemeyi başaran Avrupa Projesi, 2004 yılında Anayasa odaklı tartışmaların hakim olduğu bir yıl yaşamıştır. Konuyla ilgili tartışmaların 2005 yılında da Avrupa'nın süren inşasının bir numaralı gündemi olmaya devam edeceğini tahmin etmek zor olmayacaktır.

3.2. Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci

Batı Avrupa bütünleşmesinde başlangıçtan günümüze dikkat çeken iki ana eğilimden birincisi derinleşme, ikincisi ise genişlemedir. Derinleşme; işbirliği yapılan alanların genişlemesi, üye ülkelerin mutlak egemenlikleri altında bulunan alanların giderek artan biçimde topluluklara devredilmesi anlamındadır. Bu alandaki en önemli gelişmeler, 1 Temmuz 1968 tarihinde gerçekleşen Gümrük Birliği ile sanayi mallarının serbest dolaşımının gerçekleşmesi, gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller kaldırılması ve AB dışında kalan ülkelere karşı ortak gümrük tarifeleri uygulanmaya başlanmasıdır. 1992 yılında işgücü, hizmet ve sermaye gibi üretim faktörlerinin serbest dolaşımı uygulamaya konulmuştur. Avrupa derinleşmesinin kaydettiği seyir ile Ortak Pazar aşamasına ulaşılmıştır. Maastrich Anlaşmasıyla

belirlenen ekonomik ve parasal bütünleşme süreci Avrupa Merkez Bankası'nın kurulmasının ardından 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren başlamıştır. 1 Ocak 2002 tarihinden itibaren ise ortak para birimi olarak Euro tedavüle çıkarılmıştır (Ülger, 2005: 38).

Avrupa bütünleşmesinde genişleme boyutu da en az derinleşme kadar önemlidir. AB'nin çekirdeği diyebileceğimiz AKTÇ'yi 1951 yılında Paris'te kuran altı ülke, 1957 yılında Roma Antlaşması'nı imzalayarak Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu oluşturmuşlardır. Bundan sonra Topluluğun yeni üyeler kabul ederek öncelikle coğrafi sınırlarını ve ekonomik hacmini genişlettiği görülmektedir. Avrupa Topluluklarında ilk genişlemenin, benzer yönetim dokularına sahip, benzer kalkınma seviyesine ulaşmış ülkelerin AT çatısı altında entegrasyonları açısından kolay olması gerektiği düşünülse de İngiltere ile olan anlaşmazlıklar nedeniyle oldukça sancılı olmuştur. AET'ye alternatif olarak kurulan EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi) içinde kurucu üye olan İngiltere daha sonra Topluluk içinde yer almayı tercih etmiş ve böylece ilk genişleme süreci başlamıştır (Falkner ve Nentwich, 2000: 2).

Avrupa Birliği (AB), yalnız Avrupa'da değil belki de tüm dünyada en iyi çalışan örgüt görünümü çizmektedir. Kurulduğu tarihten bugüne kadar yarım yüzyıldan fazla süren bir süreç içinde beş genişleme devresi geçirmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğunun 50'li ve 60'lı yıllarda altı orijinal üye ile yoluna devam ettiği ve genişlemediği görülmektedir.

3.2.1. AB'nin İlk Genişlemesi

Avrupa Topluluğu'nun, Avrupa bütünleşmesindeki ikinci boyutunu oluşturan genişleme, ilk olarak 1969 yılında Lahey Zirvesinde İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile yürütülen müzakereler ile başlamıştır. 1973 yılında kurucu üyelere benzer ekonomik ve siyasî yapıya sahip olan Danimarka ve üyelikle beraber elde ettiği avantajları çok iyi kullanan İrlanda Avrupa topluluğa katılmıştır. Avrupa Toplulukları'nın kurulmasına ulusal egemenlikten feragat etmeyi gerektirmeyen bir serbest ticaret bölgesi kurulmasından yana olduğu için karşı çıkan İngiltere'nin de topluluğa katılmasıyla üye sayısı dokuza çıkmıştır. Hiçbir siyasi boyutu olmayan

EFTA'nın (Avrupa Serbest Ticaret Alanı) kurucu üyesi olan İngiltere, AT'nin kendi üyelerine sağladığı siyasî ve ticarî faydaları görünce 1961 yılında üyelik için başvurduysa da Fransa'nın vetosuyla karşılaşınca, üyeliği ancak 1973 yılında gerçekleşmiştir.

Bu arada müzakere sürecini başarıyla tamamlamasına rağmen Norveç, topluluğa katılım ile ilgili yapılan referandum sonucunun olumsuz çıkmasıyla AT'ye katılmaktan vazgeçmiştir. (Fişne, 2003: 68).

3.2.2. AB'nin İkinci Genişlemesi

Akdeniz Genişlemesi olarak bilinen ikinci genişleme sürecinde AB üyesi olan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in katılımlarının, günümüz aday ülkeleriyle bazı yapısal benzerlikler gösterdiği gözlenmektedir. Söz konusu ülkelerin, özellikle de Yunanistan'ın üyelik sonrasında yaşadığı ekonomik gelişmeler, diğer aday ülkelerle birlikte Türkiye için de fikir verici nitelikte olacaktır. Bu nedenle aynı dönemlerde başvurularına, siyasî ve ekonomik ve de coğrafya açısından büyük benzerliklere sahip olmasına rağmen, adaylardan birinin hâlâ adaylık sırasından bekliyor olması dikkat çekicidir.

Yunanistan'da 1967 yılında yönetimi ele geçiren Albaylar Cuntası devrildikten sonra başa geçen Karamanlis, demokrasinin teminatı olarak gördüğü AET'ye üyelik başvurusu yapmıştır (Eralp, 1997: 93). Yunanistan'ın üyelik başvurusu ile ilgili Avrupa Komisyon'unun görüşü olumsuz olmasına rağmen, 1 Ocak 1981 tarihinde ekonomik gerekçelerden ziyade, siyasi gerekçeler ön plana çıkarılarak, AB Konsey'i tarafından Yunanistan Avrupa topluluklarına tam üye olarak katılmıştır. Bununla birlikte Yunanistan gerek nüfusunun küçük olması ve ekonomik problemlerin nispeten daha kolay çözülebilir olmasından dolayı, topluluğa ekonomik olarak sorun yaratmamıştır. Yunanistan'ın sorun yarattığı alanlar 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren belirginlik kazanmıştır (Ülger, 2005: 40). Bu sorunlara ülkenin Maastrich kriterlerini yerine getirme performansı analiz edilirken değinilecektir.

3.2.3. AB'nin Üçüncü Genişlemesi

1980'li yıllarda yaşanan üçüncü genişleme dalgası Avrupa'da iki önemli Faşist diktatörün siyaset sahnesinden çekilmesinden sonra demokrasiye kavuşan iki ülkenin demokrasilerini teminat altına alma amacını ön plana çıkararak tam üyelik kapısını çalmalarına neden olmuştur. 1 Ocak 1985 tarihinden itibaren çetin geçen bir müzakere sürecinden sonra İspanya ve Portekiz 1986 yılında AT bünyesine katılmışlardır (Ülger, 2005: 44).

1989 yılında Varşova paktının dağılmasının ardından yeni bir siyasî ortam oluşmuş ve 1990 yılında Yalta Anlaşması'nın hükmünü yitirmesiyle iki Almanya birleşmiştir. Bu durum Topluluk içinde, nüfus büyüklüğüne göre, yönetime katılım açısından Almanya'nın ağırlığını hissettirmesine yol açmıştır.

3.2.4. AB'nin Dördüncü Genişlemesi

1990'lı yılların başında, EFTA ülkeleri ile AET arasında Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın amacı gelişmişlik düzeyi AET ülkelerine paralel olan bu ülkelerle topluluk arasında ekonomik entegrasyon kurmaktır. Bu anlaşma ile EFTA ülkeleri, topluluk müktesebatının büyük bir kısmını benimsemiştir (Ülger, 2005: 45). 1993 yılında Maastrich antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra, 1 Ocak 1995 tarihinde Avusturya, İsveç ve Finlandiya AB'ye katılmışlardır. Diğer katılımlardan farklı olarak bu ülkelerin birliğe girmesinde fazla sorun yaşanmamıştır. AB'nin üye sayısı böylece 15'e yükselmiştir (UHDİGM, 2005: 2).

AT'nin bu tarihe kadar gerçekleştirdiği genişleme süreciyle topluluk bünyesine katılan ülkelerin coğrafi profiline bakıldığında, genişlemelerin iki temel ekseninde gerçekleştiği görülmektedir. Topluluğun kurucu üyeleri ile benzer ekonomik ve siyasî yapıya sahip olan İngiltere, Danimarka ve İsveç genişlemenin kuzey eksenini oluşturmaktadırlar. Avrupa yapılaşmasının gelişmesine bağlı temel bazı sorunlara farklı yaklaşımlar gösterebilir de, topluluğa sorunsuz bir şekilde uyum sağlamışlardır. İkinci kategoride yer alan ülkeler AT ile siyasî ve ekonomik yakınlıklarından ziyade, içinde buldukları şartlar gereği, kendi demokrasilerini

garanti altına almak için 1980'li yıllarda genişleme dalgası içinde yer alan ülkelerdir. Genişlemenin güney eksenini oluşturan bu ülkeler Yunanistan, Portekiz ve İspanya olmuştur.

3.2.5. AB'nin Beşinci Genişlemesi

Mart 1998 tarihinde resmî olarak başlatılan beşinci genişleme devresi ise ODA ülkelerinin yanı sıra Malta, Kıbrıs ve Türkiye'yi içine almaktadır. Yöneldiği aday ülke sayısı, yüzölçümü, nüfus ve tarihi/kültürel zenginlik dikkate alındığında, günümüzdeki genişleme sürecinin kapsam ve çeşitlilik bakımından benzersiz bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Beşinci genişleme sürecin tamamlanmasıyla birlikte, AB'nin yüzölçümü % 34 oranında büyümüş, nüfusu ise sadece Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin katılımıyla 105 milyon artmıştır (Ülger, 2005: 44).

1990'lı yıllarda ODA ülkeleri ile AT/AB arasında yapılan Avrupa antlaşmalarının temel amacı bu ülkeleri AB üyeliğine hazırlamaktır. Avrupa Birliği 1993 Kopenhag Zirvesi'nde aldığı kararlar uyarınca daha önceden Varşova Paketi içinde olan Orta ve Doğu Avrupa (ODA) ülkelerine yönelik bir genişleme süreci başlatmıştır (Falkner ve Nentwich, 2000: 3).

Topluluğun ilk genişleme evresinde İngiltere ile yaşanan sorunlardan dolayı AT, 1971 yılında, topluluğun genişleme sürecindeki temel çıkış noktalarını belirleyen topluluk genişleme stratejisi belirlemiştir. Buna göre Topluluğa katılmak isteyen devlet, öncelikle Topluluk müktesebatını kabul etmelidir. 1980 ve 1990'lı yıllarda da devam eden bu strateji daha sonra yerini, Topluluk hukukunun birincil kaynakları içinde yer alan katılma antlaşmalarına bırakmıştır.

AT/AB beşinci genişleme devresinde daha önceki genişleme süreçleriyle yaşadığı olumsuzlukları yaşamamak için yeni bir strateji geliştirmiştir. AB Komisyon'unun genişlemeye ilişkin stratejisine esas teşkil etmek üzere hazırladığı öneriler 16 Temmuz 1996 tarihinde "Gündem 2000" başlıklı bir raporda açıklanmıştır. Raporda ODA ülkeleri, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) iki dalga şeklinde 2000'li yıllarda AB'ye tam üye olmaları öngörülmüştür. Kopenhag zirvesinde adayların tam üye olabilmeleri için uymaları zorunlu olan kriterler üç başlık halinde belirlenmiştir (Yazgankıran, 2003: 5).

-Siyasi Kriter: Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı ve istikrarlı işleyişi.

-Ekonomik Kriter: İşleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması.

Topluluk Mevzuatının Benimsenmesi: (Müktesebat Uyumu) Siyasî, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması (UHDİGM, 2005: 2). Avrupa Birliği üyelerini bağlayıcı nitelikte ortak hak ve yükümlülükleri ifade eden Topluluk Müktesebatı (*acquis communautaire*), Avrupa Birliği içinde henüz yürürlüğe girmemiş olan Anayasa'nın görevini yapmaktadır. Sürekli gelişen Müktesebat, Antlaşmaların temel prensipleri ve siyasî hedefleri ve Antlaşmalarda yer alan konuların uygulanmaya dönük yasallaştırılması, Adli vakalarda uygulanacak hukuk kuralları, Avrupa Birliği'nin deklarasyonları ve Birlik ve Üye devletlerin kendi aralarında anlaşmalar; Ortak Dış ve Güvenlik Politikaları, Adalet ve İçişlerini ilgilendiren tedbirler; Uluslararası Anlaşmaları kapsamaktadır.

Kopenhag Kriterlerine en fazla uyum gösterebilme yeteneğine sahip olduğu değerlendirilen, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya birinci dalgada; söz konusu kriterlere göre daha geri bir durumda bulunan ikinci dalgada ise Slovakya, Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya yer almıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi de daha önce alınan bir kararla söz konusu genişlemenin içine dahil edilmiştir. Türkiye ise genişlemenin kapsamına alınmamıştır (Yazgankıran, 2003: 5).

Beşinci genişleme devresi içinde Helsinki zirvesinde Türkiye resmî "aday" ülke ilân edilmiş, fakat 13 aday ülke arasında sadece Türkiye ile tam üyelik görüşmelerine başlanmamıştır. (Karluk ve Tonus, 2004: 8). Kırk yıllık adaylık süreci boyunca ara ara kesintiye uğrayan ilişkiler çeşitli vesilelerle yeniden başlamış ancak Avrupa Birliği, Türkiye'yi Avrupa'lı sayma konusundaki şüphesini henüz giderememiştir

Doğu-Batı çatışmasının ve ideolojik çekişmelerin ortadan kalkmış olması, Kıbrıs ve Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin üyeliğine zemin hazırlamıştır. Bu

gelişmeler Aralık 1991'de AT/AB ile Polonya, Macaristan ve o zamanki Çekoslovakya Federal Cumhuriyeti arasında Avrupa Anlaşması'nın imzalanmasına yol açmıştır. Ortaklık Anlaşması niteliğindeki bu anlaşma ticarî engellerin kaldırılması, ekonomik ve mâli işbirliği kurulması ve geliştirilmesi, yerleşim özgürlüğü ve sermayenin dolaşımına ilişkin kısıtlamaların azaltılması, mevzuatların uyumu ve siyasî diyalogun arttırılması gibi amaçlar öngörmektedir. Batı Avrupa'nın çıkarları yeniden tanımlanmış ve AB'nin Orta ve Doğu Avrupa devletleri yönünde genişlemesine kaydırılmıştır (Gümrükçü, 2002: 1).

Küreselleşmeyle birlikte AB üç kutuplu yeni dünya düzeninde ABD ve Japonya'nın yanında üçüncü güçlü sütunu oluşturmaktadır. Buradaki yerini iyice sağlamlaştırmak ve geniş bir alana oturtmak için dünyadaki güç dengesinde diğer iki boyut içinde kendisine yer aramaktadır AB bir yandan üye devletler arasında entegrasyonu derinleştirerek gücünü sağlamlaştırmak, diğer yanda genişleyerek çok sayıda ülkeyi ya tam aday üye olarak, ya da serbest ticaret antlaşması yoluyla kendisine bağlamak yolunu seçmiştir.

Yarım asra yaklaşan tam üyelik serüveninde Türkiye, üyeliğe hiç bu kadar yakın olmamıştır. AB ile 3 Ekim 2005'te başlayacak olan müzakere sürecinin önünde yeni engellerin çıkmaması veya Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan üyelere çıkarılmaması Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirmedeki başarısı yanında, Birliğin de 1981 Yunanistan üyeliğinde ve 2004 Polonya üyeliğinde gösterdiği iyi niyet ve desteğine bağlıdır.

3.3. TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİSİNİN TARİHÇESİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden beri çağdaş Batı toplumlarının sahip olduğu refah ve zenginliği yakalama çabası içinde olduğu bilinmektedir. Ülkede *Batılılaşma Politikası* iki temel sütuna dayandırılmıştır. Birinci sütunu; ABD ile jeo-stratejik ve askerî alanlarda iç içe ortak çalışma, ikinci sütunu ise Batı Avrupa ile bu arada özellikle de Federal Almanya ile temeli ekonomiye dayanan bir işbirliği oluşturmaktadır. Bu işbirliğinin tabii sonucu olarak Türkiye başından itibaren 1950'li yıllarda oluşmaya başlayan Avrupa Ekonomik Topluluğu ile sıkı ilişkiler kurma konusunda kararlı olmuştur.

Türkiye-AT ilişkilerinin ilk aşamasında Batılılaşma arzusunun yanı sıra Yunanistan faktörü de Türkiye'nin AT'ye başvurusunda önemli bir unsur olmuştur. Avrupa Topluluğunda, Soğuk Savaş ortamının bölünmüş Avrupa'sında her iki ülkenin de önemli ekonomik sorunları olduğu ve siyasî istikrar için ekonomik durumlarını düzeltmeleri gereği Soğuk Savaş ortamında ağırlık kazanan bir düşünce olmuştur. Türkiye'nin ortaklık başvurusunda ülkenin ekonomik gelişmişlik seviyesinin Avrupa'nın entegrasyonunu olumsuz etkileme olasılığı üzerinde endişeler dile getirildiyse de, Soğuk Savaş ortamında güvenlik endişesi ağırlık kazanmış ve Türkiye'nin ortak üyelik için başvurusu olumlu karşılanmıştır (Eralp, 1997: 92).

Türkiye, 1 Ocak 1958 tarihinde kurulan AET ile Temmuz 1959 tarihinde müzakerelere başlamış ve 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ile Türkiye'nin zaman içinde göstereceği ekonomik gelişmeye bağlı olarak gerçekleştirilecek tam üyeliği amaçlayan bir ortaklık ilişkisi kurmuştur. Ankara Anlaşması esas olarak, iki taraf arasında gümrük birliğine dayanan bir ortaklık kurmaktadır. Ortaklığın gerçekleşmesi ve Türkiye'nin tam üye olarak topluluğa katılabilmesi için üç aşama öngörülmüştür (Sönmezoğlu, 2000: 34).

Hazırlık dönemi olarak nitelendirilen birinci aşama 1964-1972 yılları arasında başarı ile tamamlanmıştır. Bu dönemde Avrupa Ekonomik Topluluğu Türkiye'ye öngörülen mali yardımları yapmış ve tarım ürünlerinde Türkiye'nin Topluluğa ihracatını arttıracak bazı önemli imkânlar sağlamıştır (Morgil, 2003:1). İkinci aşama diğer bir ifadeyle geçiş döneminin sonunda gümrük birliğinin tamamlanması planlanmıştır. Geçiş döneminde Türkiye-AT arasındaki ilişkiler, Ankara Anlaşması'nın yanı sıra 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol uyarınca düzenlenmiştir. Katma Protokolde, geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir (Kısa vd. 2002: 89).

Türkiye ile AT arasında gümrük birliğinin hangi sürede ve ne şekilde gerçekleştirileceği Katma Protokol ile detaylı bir biçimde düzenlenmiştir. Buna göre Avrupa Topluluğu tek taraflı olarak Türkiye'den ithal ettiği sanayi mallarında ve işlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergilerini sıfırlamış ve bazı ürünler hariç kotaları

kaldırmıştır. Böylece Avrupa Topluluğu 1 Ocak 1973 tarihinden itibaren Türkiye'ye önemli bir imkân sağlamıştır. Buna karşılık Türkiye'nin ise kademeli olarak 12 yıllık ve 22 yıllık sürelerde Avrupa Topluluğu'ndan ithal edeceği sanayi mallarında ve işlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergilerini sıfırlaması ve kotaları kaldırması öngörülmüştür (Morgil, 2003: 1).

Ancak gerek Ankara Anlaşması gerek Katma Protokol öngörüldüğü şekilde uygulanamamıştır. 1970'li yıllarda içinde bulunduğu ekonomik krizler ve bazı siyasî tercihlerle Türkiye, Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmıştır. AB ile ortaklık ilişkisinin ve gümrük birliğinin temsil ettiği kalkınma modeli dışarıya açık, bütünleşmeyi öngören bir model iken, 1970'li yılların tamamı boyunca bu modelin tam tersini sembolize eden içe dönük, ithalât ikamesine dayalı politikalar uygulanmıştır. Türkiye, kendi yükümlülüklerini yerine getirmemeye ve Toplulukla ilişkilere soğuk bakmaya başlayınca, Topluluk da kendi yükümlülüklerini aksatmaya başlamış ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi istikametinde çaba harcamaktan kaçınmaya başlamıştır (ABM, 2005: 1).

Katma Protokol çerçevesinde Avrupa Topluluğu Türkiye'ye 1980 yılına kadar mâli yardımda bulunmuştur. Ancak 1981 yılında Yunanistan'ın tam üye olmasından sonra Topluluğun Türkiye'ye mali yardım yapmadığı görülmektedir. Bu gelişmede başlangıçta sadece ekonomik olan sorunlar, 12 Eylül döneminde ve Yunanistan'ın 1980'de Topluluğa tam üye olmasıyla siyasî boyut kazanmaya başlamıştır. Topluluk-Türkiye ilişkileri dondurulmuş ve mâli işbirliğine son verilmiştir. Katma Protokolün ise sadece ticari hükümleri işlemeye devam etmiş, diğer bütün hükümleri atıl kalmıştır (Morgil, 2003: 1).

1980'li yıllarda donma noktasına gelen Türkiye-AT ortaklık ilişkileri, 14 Nisan 1987 tarihinde Başbakan Turgut Özal tarafından Avrupa Topluluğuna yapılan üyelik başvurusunun yenilenmesiyle canlanmaya başlamıştır. AT ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkileri etkileyen önemli bir gelişme AT'de 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi Anlaşması olmuştur. Bu anlaşmaya dayanılarak çıkartılan 282 adet yönetmelik ve direktifin yürürlüğe girmesi ile Avrupa Topluluğunda 1992 yılından itibaren Tek Pazar kurulmuştur. Tek Avrupa Senedi

Anlaşması Katma Protokol'de öngörülen Türkiye-Avrupa Topluluğu ekonomik ilişkilerinin kapsamını önemli ölçüde genişletmiştir (Morgil, 2003: 1).

Fakat AET, 1989 yılında açıkladığı kararıyla Türkiye'nin üyeliğinin prensipte bir gün belki yeterli olsa da henüz üyelik yükümlülükleri yerine getirecek düzeyde olmadığı ve ancak gümrük birliğini tavsiye edebileceğini bildirmiştir. Bu doğrultuda 1995 yılında gümrük birliği anlaşması imzalanarak, 1996 yılında uygulamaya başlanmıştır. Bu dönem PKK sorunu nedeniyle AB hükümetlerinin Türkiye'yi Kürt sorununu halletmesi yönünde eleştirilerde bulunmaları ve buna karşılık, Türk hükümetinin AB'yi iç işlerine karışmak ve Türkiye'den ayrı bir Kürt devletini gündemde tutmakla suçlamasıyla AB ile ilişkiler açısından kötü bir dönem olmuştur (Kirişçi, 2004: 2). Yine de Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler gümrük birliğinin 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla hayata geçirilmesiyle yeniden ivme kazanmıştır.

Türk Kamu kanunlarının gündeminde devlet yardımları sistemi, bütünün bir parçası olarak görülüp AB müktesebatı çerçevesinde incelenmesi ve topluluk müktesebatına yakınlaştırılması kavramı, 1995 yılında imzalanan ve AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliğini kuran 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile girmiştir. Ancak Geniş kapsamlı olan bu konuda teknik ve idari düzenlemelere ilişkin AB Komisyonu ile ortak çalışmalar yapılması gerekmektedir (Sönmezoğlu, 2000: 34). Bu konudaki etkin çalışmalara son üç yıl içinde hız verilmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Avrupa'da sınırların kaldırılması ve birleşik bir Avrupa oluşturulması fikri yoğunluk kazanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, Avrupa'da "*Avrupalılık*" kavramı iç ve dış dengelerin kurulması açısından yeniden tanımlanmaya çalışılmış, bu bağlamda Türkiye'nin bu kavramın içinde yer alıp almadığı sorunu gündeme gelmiştir. AB açısından II. Dünya Savaşı sonrası "*Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri*" de Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle yeniden tanımlanma durumuna girmiştir. Bu ortamda güvenlik endişesinin yanı sıra iktisadî, siyasî ve kültürel sorunların ağırlığı artmakta ve Türkiye AB ilişkileri bu sorunların etkisinde kalmaktadır (Eralp,1997: 7).

Türkiye-AB ilişkileri, gerek gümrük birliğinin gerçekleştirilmiş olması, gerek AB'nin genişleme sürecine ilişkin olarak ortaya çıkan bir dizi (Doğu Blok'unun dağılması gibi) gelişme sonucunda yeni boyutlar kazanmıştır. Bir taraftan gümrük

birliğinin getirdiği sorumluluklarını yerine getirmeye çalışan Türkiye, diğer yandan da AB'nin genişleme sürecinde yer alma yönünde girişimlerde bulunmuştur.

1999 Helsinki zirvesinde Türkiye'nin aday ülke statüsünü kazanması ile AB Komisyonu 8 Kasım 2000 tarihinde üyelik yolunda Türkiye'den beklentilerin yer aldığı “*Türkiye için Katılım Ortaklığı 2000*” isimli dokümanı yayımlamıştır. Türkiye için Kopenhag kriterlerine uyum doğrultusunda kısa ve orta vadeli öncelikler belirlenerek kullanılabilir kaynaklar tesis edilmiştir. Türkiye de söz konusu kriterleri karşılama yönündeki taahhütlerini ve takvimi içeren Ulusal Program'ını 2001'de sunmuştur (İKV, 2005: 438).

Türkiye-AB ilişkileri 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesinde alınan karar uyarınca hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi ile ivme kazanmış ve AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği'ni kuran 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki yükümlülüklerinin çerçevesi 24.03 2001 tarih ve 24352 sayılı Resmi Gazete'de de yayımlanan 19.03.2001 tarih ve 2001/ 2129 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki Ulusal Programda belirlenmiştir. Bu tarihten itibaren, Türkiye, AB müktesebatını incelemek ve bu çerçevede gerekli yasal değişiklikleri yapmak üzere yoğun dinamik bir süreç içine girmiştir (İKV, 2005: 432).

Gündem 2000 raporunun açıklanmasını izleyen dönemde Türkiye AB üyesi ülkeler ve AB Komisyonu düzeyinde yoğun ikili temaslar gerçekleştirmiştir. Bütün bu görüşmelerde Türkiye, Komisyon'un kendisini AB'nin halihazır genişleme sürecinden dışlayan Gündem 2000'deki önerileri hakkında olumsuz görüşlerini ortaya koyarak, AB'nin bu yönde bir tutum almasının Türkiye-AB ilişkilerinin müktesebatıyla ciddi biçimde çelişeceğini vurgulamış ve Lüksemburg Zirve Toplantısından beklentilerini aşağıdaki biçimde ortaya koymuştur:

-Türkiye'nin AB'nin genişleme sürecine dahil olduğunun resmen ilânı.

-Türkiye'nin uygun bir katılma öncesi stratejisi ile desteklenmesi.

-Türkiye'nin Avrupa Daimi Konferansı'na diğer adaylarla eşit statüde katılması.

Buna karşılık AB, Aralık 2002 tarihinde Kopenhag zirvesinde, Avrupa Komisyonunun görüş ve tavsiyeleri ışığında, Aralık 2004'de gerçekleştirilecek zirvede Türkiye'nin Kopenhag siyasî kriterlerini yerine getirdiği yönünde bir karar

alınması halinde, üyelik müzakerelerinin gecikmeksizin başlanacağı belirtilmiştir. AB tarafından Nisan 2003'te tekrar gözden geçirilen edilen Katılım Ortaklığı Belgesi'ne paralel olarak hazırlanan yeni Ulusal Program 23 Haziran 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek, AB ile müzakerelerin bir an önce başlatılması amacıyla yoğun bir çalışma sürecine girilmiştir (Kirişçi, 2004: 3).

Birliğin en üst düzeyde yönetim organı olan ve 25 üye ülkeyi temsil eden AB Parlamento'su tipik AB diplomasisi ve iki günlük gerginliğin ardından 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile müzakerelere başlama kararı almıştır. Bu karar, daha öncesinde Avrupa Konseyi'nin 1999'da Helsinki'de aldığı aday statüsü kararı ile başlayan bir dizi kararın sonucunda gelmiştir (Kirişçi, 2004: 1).

AB Komisyonu, 2002 Kopenhag zirvesinde öngörüldüğü üzere, Türkiye'nin kaydettiği gelişmeleri kapsamlı olarak değerlendirdiği ilerleme raporunu ve Türkiye'nin üyeliğinin etkilerini incelediği Etki Analizi Raporu'nu 6 Ekim 2004 tarihinde açıklamıştır (SWD-CEUC, 2004: 4).

2004 yılı ilerleme raporunun sonuç ve tavsiyeler bölümünde belirtilen yasal düzenlemelerin yürürlüğe girmesi koşulu ile, Türkiye'nin siyasî kriterleri yeterli düzeyde karşıladığı vurgulanmış ve katılım müzakerelerinin açılması tavsiye edilmiştir. Raporla Türkiye'ye yönelik üç ayaklı bir strateji önerilmiştir. İlk ayak her aday ülke için olduğu gibi Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerine uyum çalışmalarının desteklenmesi ve siyasî reformların her yıl izlenmesini öngörmektedir. İkinci ayak katılım müzakerelerine ilişkin olup Konsey'e müzakere başlıklarının açılma ve kapanması için mevzuat uyumunun yanında, tatmin edici şekilde uygulanmasını da şart olarak koymasını önermiştir. Ayrıca yapısal politikalar, kişilerin serbest dolaşımı ve tarım gibi en zorlu geçen, en fazla istisna uygulanan ve en son kapatılabilen başlıklarda, özel düzenlemelere ve kalıcı koruma önlemlerine ihtiyaç duyulabileceği belirtilmiştir. Stratejinin üçüncü ayağı ise, halklar arasında yaklaşma sağlamak amacıyla siyasî ve kültürel diyalogun sivil toplum aracılığı ile geliştirilmesi önerisinden oluşmaktadır (CEEC, 2004:156; İKV, 2005:438).

2004 İlerleme Raporu, Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli düzeyde karşıladığını belirterek müzakerelerin açılması yönünde verdiği tavsiye ile, 17 Aralık 2004 tarihli Zirve'de alınan kararın temel zeminini oluşturmuştur (İKV, 2005:438).

Komisyon'un hazırladığı Etki Analizi Raporu ise, Türkiye'nin üyeliğini ekonomik, jeopolitik, yapısal, mali ve bazı temel AB politikaları bağlamında incelemiştir. Benzeri diğer aday ülkeler için de hazırlanan Rapor'da; özetle katılımın on yıl içinde tamamlanabileceği, bu süre içinde gerek Türkiye'nin gerek AB'nin gelişim göstereceği ve doğru yönlendirildiği takdirde Türkiye'nin katılımının her iki taraf için de önemli kazanımlar yaratacağı vurgulanmıştır (İKV, 2005:439).

Tablo 1: Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin AB'ye Başvuruları ve Katılım Tarihleri

	Katılım Anlaşmasının İmzalanması	Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesi	Üyelik için Başvuru	Müzakerelere Başlama	Katılım/ Katılımı İstenen Tarih
Yunanistan	09.07.1961	01.11.1962	12.06.1975	27.07.1976	1.1.1981
Polonya	16.12.1991	01.02.1994	04.05.1994	30.03.1998	2004 / 2003
Türkiye	12.09.1963	01.12.1964	14.04.1987		2010-2015
Kaynak; Falcker ve Nentwith, 2000					

2004 ilerleme raporu, Türkiye'nin siyasî kriterleri yeterli düzeyde karşıladığını belirterek müzakerelerin açılması yönünde verdiği tavsiye kararı ile, 17 Aralık 2004 tarihli Zirve'de alınan kararın temel zeminini oluşturmuştur. 17 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen Avrupa Birliği Konseyi Brüksel Zirvesi'nde, Türkiye'nin 3 Ekim 2005'te tam üyelik müzakerelerine başlaması kararı alınmıştır (Tekin, 2004: 1).

4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ADAY ÜLKELERDEN İSTEDİĞİ UYUM KRİTERLERİ

Avrupa Birliği'nin Roma Antlaşması'ndan başlamak üzere, aday ülkeler için belirlediği üyelik koşullarına bakıldığında, ilk şart aday ülkenin Avrupa ülkesi olmasıdır.

Avrupa Anayasa'sının ilk iki maddesi de üyelik kriterleri ile ilgilidir. *“Birlik, değerlerine saygılı ve bu değerleri birlikte geliştirme taahhüdünü paylaşan tüm Avrupa devletlerine açık olacaktır.”* Buna göre, aday devletin *“Avrupalı”* olması gerekmektedir (BTKR, 2004: 9).

Yunanistan'ın üyeliğinin kabul edildiği dönemde Kopenhag kriterlerinin bugünkü kapsamı itibariyle kısmen istendiği gözlenmektedir. Polonya ise 1 Mayıs 2004 tarihinde Birliğe tam üye olarak kabul edilmiştir. AB'nin 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen toplantısında, Türkiye ile müzakerelerin 2005 Ekim ayında başlaması için siyasî kriterler açısından yeterli görülen aday ülkenin, diğer alanlarda kat etmesi gereken bir mesafe olduğu açıklanmıştır. Zira en iyimser tahminlerle ucu açık olarak bırakılan müzakere sürecinin 10-15 yıl süreceği (Tablo 1) tahmin edilmektedir.

Avrupa Konseyi, 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirlemiştir (Emerson, 2004: 1).

Birliğin yeni üyeleri içselleştirebilme kapasitesi hem üye devletler hem de aday devletlerin çıkarı açısından dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Bu nedenle Avrupa Birliği, 1993 Kopenhag zirvesinde yeni aday ülkeler için üyelik öncesinde yerine getirmeleri gereken üyeliğin siyasi, ekonomik ve kurumsal boyutlarını (müktesebat uyumu) ve yükümlülüklerini içeren somut kriterleri kabul etmiştir (BTKR, 2004: 9).

Bu bölümde öncelikle aday ülkeler için belirlenen siyasî kriterler tanımlanacak, daha sonra Yunanistan, Polonya ve Türkiye açısından bu kriterlerin ne kadar yerine getirildiği tespit edilecektir.

4.1. SİYASÎ KRİTERLER

Avrupa Birliği, ilk kurulduğunda bugünkü anlamda siyasî bir oluşuma sahip değildi. Birliğin ilk genişleme devresinden başlayarak yeni katılımların olumsuzluklarını (İngiltere'nin katılımında yaşanan sorunlarla) en aza indirmek için, bir sonraki genişlemede katılacak adaylar ve üye ülkeler arasında uygulanacak yeni politikalar geliştirdiği gözlenmektedir. AB, müzakere öncesi süreç içinde en son katılan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, ekonomik uyumu sağlayabilmeleri için söz konusu ülkelere gerek hibe gerekse kredi şeklinde mali yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca söz konusu ülkeler de yabancı sermayenin bölgeye yatırım yapmasını özendirerek yasal tedbirler hazırlanmıştır.

AB, genişleme politikası gereği, aday ülkelerde siyasî istikrar ortamını sağlayacak, *katılımcı demokrasi* anlayışının yerleşmiş olmasını ön koşul olarak aramaktadır. Bu bağlamda AB İnsan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, azınlık haklarına saygı ve azınlıkların korunması ile ilgili kriterleri, genişleme politikası çerçevesinde bir ülkede katılımcı demokrasinin yerleşip yerleşmediğini tespit etmede kullanacağı siyasî enstrümanlar olarak belirlenmiştir.

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı ve istikrarlı işleyişi, Siyasî Kriterlerin çatısını oluşturmaktadır. AB'ye girmeye aday ülkeler (Yazganarıkın, 2003:3);

- İstikrarlı ve kurumsallaşmış demokrasi,
- Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü,
- İnsan haklarına saygı,
- Azınlıkların korunması gibi dört ana kriter açısından değerlendirmeye alınacaktır.

Kopenhag Kriterleri'nden önce de bu konulara antlaşmalarda yer verilmiştir. Avrupa Tek Senedi'nin (ATS) önsözünde siyasi sisteme ilişkin olarak, söz konusu

anlaşmayı imzalayan devletlerin "*üye devletlerin anayasalarında ve yasalarında, Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonunda ve Avrupa Temel Haklar Şartında tanınan temel haklara, özellikle özgürlük, eşitlik ve sosyal adalete dayanarak demokrasi için birlikte hareket etmeye*" karar verdikleri ifade edilmektedir (Koçhenov, 2005: 7).

1992 Maastrich Antlaşmasıyla, "*birlik vatandaşlığı*" kavramını kabul eden AB, bu antlaşmaya göre hangi üye ülkenin vatandaşı olursa olsun AB vatandaşlığının sağladığı insan hakları ve özgürlüklere sahip olacağını açıklamıştır (Koçhenov, 2005: 7).

Birliğin Anayasal Antlaşması'nın ikinci maddesinde "*insan onuruna saygı, özgürlük demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve insanî haklarına saygı*" olarak ifade edilen değerlere uyulmasının gerekliliği vurgulamaktadır (BTKR, 2004: 9). İnsan haklarına saygı, AB üyesi ülkeler yanında, aday ülkeler de birliğe katılımında ön şart olarak belirlenmiş ve bu kural en son genişleme sürecinde uygulama alanı bulmuştur (Maccormic, 2000: 536).

Genel olarak, ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılık ve ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesinin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Ancak bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda kesintisiz uygulanıyor olması gerekmektedir (UHDİGM, 2005: 3).

Avrupa Birliği Komisyonu en son genişlemede Birliğe tam üye olmak için adaylık başvurusunda bulunan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin başvurularıyla ilgili görüşlerini 1997 yılında açıklamıştır. Bu görüşler doğrultusunda da "Lüksemburg beşlisi" olarak bilinen Macaristan, Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya ile 1998 yılında müzakerelere başlama kararı alınmıştır. Komisyon, 2000 Ocak ayında Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesi performansının ölçmek amacıyla dört (kategori) model belirlemiştir:

Model 1 : Evet (Yes)

Model 2 : Evet, Fakat(Yes. But)

Model 3 : Devam Eden (On The Way)

Model 4 : Hayır (No)

Polonya 2004 Mayıs ayı itibariyle, topluluğa üye olan bir ülke olarak Kopenhag kriterlerini yerine getirmede başarılı bulunmuştur. AB Komisyonu 2002 yılı ilerleme raporunda bu durumu teyit etmiştir. Emerson'a göre bu değerlendirmede Türkiye'nin yeri, belirlenen kategorinin ne birinci modelinde yer alan "evet" ne de dördüncü modelinde yer alan " hayır" seçeneklerinde değil, 3. ve 4. Model arasında bir yerdedir (Emerson, 2004: 2).

Emerson'a göre AB Komisyon'u ve Konsey'i kriterlerin yerine getirilmesi performansı ile ilgili sıkı bir uygulama takip etmiş olsaydı, Anayasal alanda yapılan bir çok yenilikçi düzenlemeler ve yedi uyum paketine rağmen, ceza ve yargı sistemindeki bir çok uygulamanın yetersizliğinden dolayı Türkiye için Kopenhag kriterlerini yerine getirmediği kararına varmış olurdu. Bunun da ötesinde yapılan uyum çalışmalarına karşın uygulamadaki eksiklerin, Komisyon'un raporunu hazırladığı 2004 Kasım'ına kadar, giderilmesi mümkün değildir. Komisyon bu nedenle "yeterli ilerleme" (*sufficient progress*) senaryosuyla müzakerelerin başlamasını garanti altına almıştır. Çünkü Erdoğan Başkanlığındaki AKP hükümeti, AB'nin gözünde olağanüstü bir kredi kazanmıştır. 2000 yılından beri Türkiye'nin yedi uyum ve reform paketi ve 35 Anayasal değişiklik yapması da önemli bir gelişmedir (Emerson, 2004: 2).

4.1.1. Yunanistan

1993 yılında AB'nin, aday ülkelerin Birliğe kabulü için belirlediği kriterler ile ilgili en kapsamlı düzenleme Kopenhag Kriterleri'nin kabulüdür. Birliğe tam üye olmak isteyen aday ülkeler, siyasî kriterler içinde yer alan insan haklarının korunması, hukukun üstünlüğü, azınlık haklarına saygı ve korunması gibi demokrasinin yerleşmesini sağlayan kavramların toplumda benimsenerek yerleşebilmesi için gerekli kurumlar (Parlamento, bağımsız mahkemeler, sivil toplum kuruluşları vb.) ve bunların işleyişi ile ilgili yasal düzenlemeler yapmak zorundadır.

Beşinci genişleme devresinde uygulanan Kopenhag kriterleri, bundan sonraki genişlemelerde de uygulanacak olan kriterlerdir. Yunanistan ikinci genişleme devresinde, Avrupa Birliği'nin bugünkü kurumsal yapısının henüz oluşmadığı (*AB Komisyon'u ve Konseyi'nin oluşumundan hemen sonra*) bir ortamda adaylık başvurusu yapmıştır. O zamanki adıyla AET'nin genişlemeye yönelik siyasî ve ekonomik öncelikleri, aday ülkelerin müzakere kriterlerini oluşturmaktaydı. Bu nedenle hem Yunanistan'ın adaylık başvurusu yapmadan önceki siyasî ve ekonomik koşulları hem de bölgenin yapısı (*Balkanlar ve Güney Akdeniz*) ve iki kutuplu (*SSCB ve ABD*) dünya konjonktürü, Yunanistan'ın adaylık sürecinde en önemli belirleyici etkenler olmuşlardır

Yunanistan ve Türkiye'nin coğrafi konumları ve tarihleri ekonomik ve siyasî yönelimlerinde rol oynayan en önemli unsurlar arasındadır. Bir taraftan Batı Avrupa'ya olan yakınlıkları, diğer taraftan Akdeniz'in stratejik noktalarında yer almaları, bu ülkelerin ortak ve ulusal deneyimlerine önemli etkilerde bulunmuştur. Bu bağlamda Batı Avrupa'da ortaya çıkan ekonomik ya da siyasî gelişmeler, çoğu kez Avrupa'nın Güney kanadını oluşturan bu ülkeler için engeller ve fırsatlar yaratmıştır. Örneğin XIX. yüzyılda Balkanlar'da ortaya çıkan liberal-muhafazakar eğilimler, Batı Avrupa'da sürmekte olan liberalizm, parlamenter düzen ve anayasacılık tartışmalarının Güney Avrupa'daki yansımaları olarak ortaya çıkmıştır (Tayfur, 1997: 180).

Yunanistan'ın AET'ye katılım anlaşması 1962 yılında imzalanmış, ancak 1967-1974 yılları arasında ülkede iktidarı elinde bulunduran askerî rejim katılım anlaşmasını resmî olarak durdurmuştur. Hemen arkasında yapılan seçimlerde sivil Başbakan Karamanlis, Yunanistan'ın AET üyesi olmak istediğini açıklamış ve Haziran 1975'de resmî başvuru yapılmıştır. Komisyon Yunanistan üyeliği ile ilgili raporunda, Yunanistan'ın katılımının Yunanistan'da olduğu kadar, AET'de de ekonomik problemlere yol açacağını ve süresi belirlenmemiş bir katılım öncesi sürecinin gerekliliğini rapor etmiştir. Buna rağmen Avrupa Konseyi bu raporu oy birliği ile reddederek Yunanistan'ın katılımını 1976 yılı Temmuz'unda müzakereye açmıştır (Falkner ve Nentwich, 2000:19). Burada Yunanistan'ın ayrıcalıklı gibi

görünen bu durumunu daha iyi analiz edebilmek için, Kopenhag siyasi kriterleri içinde yer alan *demokrasi* kavramının ülkenin siyasî tarihi içindeki gelişim sürecine bakmak yerinde olacaktır.

4.1.1.1. Demokrasi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yeni dünya düzeninin getirdiği Soğuk Savaş yıllarında, Avrupa'nın iki karşıt kutba ayrılıp, komünizm karşıtlığının geçerli ideoloji haline gelmesi bölge ülkelerinde diktatörlük veya parlamenter yönetimlerin devamını sağlamıştır. Ancak Avrupa'nın, 1960'lardan başlayarak, yeni dünya düzeninde ekonomik ve siyasî güç olarak ortaya çıkması ve AET'nin varlığı, Yunanistan ekonomisinin büyük ölçüde Avrupa'ya bağlanması ve siyasî yapısının (Türkiye bu süreçten etkilenmemiştir) demokratikleşmesi ve sonunda ülkenin AET'ye tam üye olmasına yol açmıştır. Yunanistan'ın hem ekonomik hem de siyasi olarak Avrupa'daki gelişmelere oldukça bağımlı olduğu ve etkilendiği görülmektedir (Tayfur, 1997: 181).

ABD'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıkılan Avrupa'yı yeniden toparlamak ve komünizm tehdidine karşı Batı Avrupa ülkeleri ve Güney Avrupa'da da Yunanistan ve uzantısı olarak Türkiye'ye, "özgür Dünya'yı" korumak amacıyla askerî ve ekonomik yardımlar içeren Truman ve Marshall Planları'nı sırasıyla uygulamaya soktuğu görülmektedir. Soğuk Savaş sonrasında, Ortadoğu, Akdeniz ve Kuzey Afrika üzerinde denetimi kaybetmek istemeyen ABD, Yunanistan'da kurulu siyasî düzenini oluşturan Krallık, Parlamento ve Ordu'nun iç ve dış siyasette komünizm karşıtı politikaların sadık birer uygulayıcısı olarak güçlenmesi için, bu kesimlerle yakın ilişki içine girerek desteklemiştir. ABD, Kralın güçlü anayasal yetkilerle donatılması, ordunun iç güvenliği sağlayacak komünizm karşıtı sağlam bir kurum haline gelmesini sağlamıştır. Devlet-toplum ilişkileri, komünizm karşıtlığı çerçevesinde bu dönemde baskıcı bir sistem haline gelmiştir (Tayfur, 1997: 186).

1960'lı yıllarda iktidara gelen Yorgo Papandreu hükümeti, toplumsal güçler arasında yeni bir dengenin kurulması yönündeki eleştirilerinde "Avrupalı bir ulus olabilmek için ekonomide yenilenmenin ve rasyonelleşmenin zorunlu" olduğunun altını çizmiştir. Avrupa'nın çeşitli yollarla Yunanistan ekonomisine artan bir biçimde

yardımda bulunması, ülkede farklı ekonomik oyuncuların (Sanayiciler Federasyonu) ortaya çıkması; aynı döneme denk gelmektedir (Tayfur, 1997: 197). Avrupa mali yardımlarla, bir yandan ülke ekonomisinin güçlenmesinin sağlarken, diğer yandan toplumun siyasi yapısını değiştirecek yapılanmalara da destek vermiştir.

Bir önceki dönemin iktisat politikalarını açıkça eleştirip Sanayiciler Federasyon'unun iktisat politikalarını savunan, siyasî anlamda da daha özgürlükçü bir parti olan Yorgo Papandreu hükümeti, kısa süre içinde Kral'ın da içinde olduğu bir manevrayla iktidardan uzaklaştırılmıştır. Ordu, Krallık, Amerika ve NATO karşıtı politikalarıyla sorun haline gelen hükümetin, çeşitli siyasî oyunlar sonucu düşmesinden sonra Albaylar Cuntası yönetimi ele geçirmiştir. Bu dönemde Yunanistan ekonomisinde ABD baş oyuncu olsa da, Albaylar Cuntasına karşı ABD'nin tam tersi bir tutum sergileyen AET'nin Yunanistan'ın ekonomisinde olduğu gibi siyaseti üzerindeki etkisi de artmaya başlamıştır. Örneğin, 1967 ve 1974 yılları arasında AET ve Yunanistan arasında, bu ülkenin temel haklar ve demokrasi performansının kötü olmasını konu alan anlaşmalar yapılmıştır. Aynı şekilde Topluluk 1980 yılında Türkiye'deki askerî müdahale ile ilgili de eleştiriler yapmıştır (Çakmak, 2003: 68).

AET, Yunanistan'da derhal demokrasiye dönmenin gerekliliği üzerinde yoğunlaşmıştır. AET Yunanistan ile olan ortaklık anlaşmasını askıya alırken gümrük indirimleri sürecini devam ettirmiş ancak mâli protokolü dondurmuş ve tarımsal uyum görüşmelerini durdurmuştur. Ayrıca Topluluk 1972 yılında Genel Akdeniz Politikası çerçevesinde, üretim mallarında Yunanistan ile rekabet eden ülkelerle tercihli ticaret anlaşmaları imzalayarak bir anlamda ekonomik yaptırım uygulamış ve Albaylar Cuntası'na karşı olumsuz tavrıyla Yunanistan'ı Avrupa'dan dışlamıştır (Tayfur, 1997: 198).

1981 yılında Yunanistan'ın AET'ye girmesi ülkenin 1967-1974 yılları arasında süren diktatör yönetimden sonra demokratik kurumların yeniden işlemesi ve büyük bir pazara katılım açısından bir gelişme olmuştur. 1980'li yıllarda Avrupa Topluluğunun, siyasî konulara yeni yaklaşımları, özellikle demokrasi ve insan hakları üzerine görüşleri bu dönemde şekillenmeye başlamıştır. Yunanistan'ın başvurusunda ekonomik kriterlerin önüne geçerek, demokrasi konusunu üyelikte

vazgeçilmez bir koşul haline getirmiş, ülkenin ekonomik sorunları olması üyeliğini engellememiştir. Ülkenin otoriter geçmişini dikkate alan Avrupa Topluluğu, demokrasinin geliştirilmesi konusuna öncelik vermiştir (Oltheten vd. 2003: 775).

4.1.1.2. Hukukun Üstünlüğü

Yunanistan'da, siyasî alanda Yorgo Papandreu hükümetinin, Ordu, Krallık, ABD ve NATO karşıtı politikaları nedeniyle, çeşitli siyasî oyunlar sonucu iktidardan düşürülmesinden bir süre sonra Albaylar Cuntası yönetimi ele geçirmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Danimarka, Norveç ve Almanya gibi bazı Avrupa devletleri tek tek resmî olarak askerî bir yönetimin kurulmasını ve bu yönetimin hemen ardından başlayan baskıcı politikalarını kınamıştır. NATO üyesi Avrupa devletleri hep birlikte, NATO Bakanlar Komitesi'ne Yunanistan meselesini getirirler de ABD'nin baskısı ve NATO Genel Sekreterinin çabaları ile, konu örgütün gündeminden çıkarılmıştır. Avrupa Konseyi'ni Parlamenterler Meclisi, Yunanistan'ın, Avrupa Konseyi'ni üyeliğinden atılması için girişimlerde bulunmuş, ancak ABD'nin baskısına maruz kalmıştır (Tayfur,1997: 200).

Avrupa Konseyi'nin kuruluş amacına bakıldığında, üyeleri arasında ortak mirasları olan ideal ve ilkeleri korumak ve gerçekleştirmek ve böylece ekonomik ve sosyal ilerlemeyi sağlamak olduğu görülür. Konsey üyesi her devlet hukukun üstünlüğü ilkesi ve insan hakları ile temel özgürlüklerin, yetkisi altında bulunan herkes tarafından kabul edilmesi ve işbirliği içinde uygulanmasını sağlamalıdır. Yükümlülüklerini yerine getirmeyen devletler üyelikten çekilmeye davet edilir (Alpkaya, 2002: 192).

Avrupa Konseyi'ni bu girişimiyle Yunanistan'da cunta yönetiminin çekilerek yerine hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına dayalı demokratik bir yönetimin işbaşına gelmesini amaçlamıştır. Bu arada Konsey'den atılmak büyük bir aşağılanma olacağı için, Yunanistan kendi isteğiyle üyelikten çekilmiştir. Batı Avrupa devletleri Yunanistan'daki yönetim karşıtlarına destek vermekle kalmamış, cunta karşıtı hareketlerin kendi ülkelerinde örgütlenmelerine ve eylem yapmalarına açıkça izin vermişlerdir (Tayfur, 1997: 200).

4.1.1.3. İnsan Hakları

Avrupa Birliği, Birliğin Temel Haklar Şart'ında (*The Charter of Fundamental Rights*) Birliği oluşturan, temel değerleri tanımlamıştır. Birinci maddede değinilen ilk konu İnsan Haklarıdır. Buna göre; Avrupa halkı, kendi içinde en yakın oluşumu gerçekleştirirken ortak değerler üzerine kurulu, barışçıl bir geleceği paylaşmaya karar vermiştir. Birlik, demokrasi ve hukukun üstünlüğü kavramlarının temelini teşkil eden; insana saygı, özgürlük, eşitlik ve dayanışma gibi evrensel değerler üzerine kurulmuştur. Birlik, yarattığı özgürlük, güvenlik ve adalet ortamında, birlik vatandaşlığı kavramını oluştururken, faaliyetlerinde insanı merkeze yerleştirmiştir (TCFR, 2005: 54)

Avrupa Birliği insan hakları konusuna 1990'lardan sonra daha fazla önem vermeye başlamıştır. Avrupa tarih boyunca çatışmaların ve şiddetin esiri olmuş, Avrupalı insanlar yüzyılın sonunda sahip oldukları değerlere sıkı sıkı bağlanıp yaşlı kıtada yeni dünya savaşları çıkmasını engellemek için etkin organizasyonlar oluşturma çabası içine girmişlerdir Yunanistan'ın tarihine baktığında insan hakları ihlallerinin daha çok etnik, tarihî ve dinî kökenli azınlıklara karşı yapılan ayrımcılıkla ortaya çıktığı görülmektedir.

4.1.1.4. Azınlık Haklarının Korunması

Azınlık kavramı için üzerinde herkesin uzlaştığı bir tanımlamadan bahsetmek oldukça zordur. Bugün azınlıkların haklarını korumaya çalışan uluslararası kuruluşlar, herkes tarafından kabul edilebilecek şekilde ortak bir "azınlık" tanımı yapamamışlardır. Ancak bu tür kuruluşlar, "azınlık" olarak adlandırılan toplulukların sahip oldukları temel özellikleri vurgulamaya çalışan "Bir devlette yerleşmiş bulunan ve nüfusu ayrı bir ırk, dil ya da dinden oluşan toplumsal gruplardır" gibi tanımlamalar yapmışlardır.

Azınlık kavramında, sosyolojik açıdan ortak bir tanımlamaya ulaşmak mümkün iken, hukukî tanımı konusunda belirsizlikler vardır. Sosyolojik olarak, "azınlık" kelimesi, içinde yaşadığı toplumun genel yapısından, ırk, dil, din, kültür ve millet olarak ayrılan ve genel nüfusa oranla daha küçük toplulukları ifade etmektedir.

Bunun yanında, devletin sınırları içinde yaşayan azınlık konumundaki vatandaşlarına bakış açısı, konumu ve siyasi yapısı gereği farklılıklar arz etmektedir. “ulusal azınlık” terimi genellikle bir devlet içinde sayısal olarak azınlık olan ama genellikle komşu veya yakın olan bir devlette sayısal çoğunluğu oluşturan nüfusla aynı etnik kimliği paylaşan ve egemen olmayan nüfus olarak anlaşılmaktadır (Aksu, 2001: 3).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı'nın tanım sorununa yaklaşımı, ulusal azınlığa bağlı olmanın bir kişisel tercih meselesi olduğu ve bu konudaki seçimden hiçbir menfaat sağlanamayacağı ilkesi izlenmektedir. Devletler azınlığın ne anlama geldiği konusunda tanımlarını yapabilirler ancak, kimin azınlığa bağlı olup olmadığı üyelerin kendilerine aittir. Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği bu yaklaşımı izlemiş ve “bir azınlığın mevcudiyetinin bir tanım sorunu değil, bir gerçeklik sorunu olduğunu” belirtmiştir. Ayrıca bir azınlığı oluşturan unsurlar da çoğunluktan farklı din, dil, etnik veya kültürel özellikler olarak belirlenmiştir (Kelahmet, 2005: 4).

Kurtuluş Savaşı'ndan önce Sevr Anlaşması'nın kendisine sunduğu olanağı değerlendirerek Anadolu'ya asker çıkararak Yunanistan'ın savaşta yenilerek geri çekilmesinden sonra, günümüz Türk-Yunan azınlıklar sorunu olarak nitelendirilen olaylar yaşanmaya başlanmıştır. Ancak 1950'li yıllara gelinceye kadar azınlıklar sorunu ikili ilişkilerde, her iki ülke ulusal liderlerinin gerçekçi yaklaşımlarla davranmış olmalarının yanı sıra, İkinci Dünya Savaşı'na yol açan gelişmelerin yaratmış olduğu ortak güvenlik endişesinden dolayı bir sorun olarak belirmemiştir. 1939-1945 yılları arasındaki savaş sırasında, Yunanistan'ın işgale uğramış olması ve savaş sonrasında da iç savaşın başlaması, iki ülke arasındaki ilişkileri sınırlandırırken Yunan iç savaşı sırasında hükümete sadık kalan Türk/Müslüman azınlık üzerinde Yunan komünistlerinin yoğun baskılarda bulunması, bu kez Batı Trakya'dan Türkiye'ye bir göç yaşanmasında etkin olmuştur (Aksu, 2001: 2).

1950 ortalarına kadar hem Yunanistan'da hem de Türkiye'de azınlıklara yönelik politikalar ılımlı olmuş, bu dönemde Türkiye'de azınlıklar iktidarın sağlamış olduğu kolaylıklardan yararlanarak parlamentoda temsilci dahi bulundurabilmiştir. Yunanistan da Türk/Müslüman azınlığın çeşitli sorunlarına çözüm bulunmaya çalışmıştır. 1960'ların ortalarından başlayarak, Türkiye ve Yunanistan kamuoylarında ulusal bir dava olarak propagandalara konu edilen Kıbrıs konusu,

üzerinde yoğunlaşan ve ilişkileri sertleştiren gelişmeler, her iki toplumda da azınlıkların diğer ülkenin ajanları olarak algılanmasına yol açmış ve azınlıkların durumunu güçleştirmiştir (Aksu, 2001: 4).

1967 yılında, Askerî Cunta'nın Yunanistan'da işbaşına gelmesiyle birlikte, azınlıklar üzerinde yeniden sistematik baskılar görülmeye başlanmıştır. 1968 yılında iki ülke arasında bir Kültür Protokolü imzalanmıştır, ancak kısa süre sonra bu protokol de fiilen uygulanmadan kaldırılmıştır. 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs Türk toplumuna destek için Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunmasından sonra, özellikle Batı Trakya Türkleri üzerinde oldukça yoğun baskı yaşanmaya başlanmıştır. İki ülke arasında bir savaş olasılığını arttıran olayların yaşanmakta oluşu, Yunanistan'ın Kıbrıs Rumlarına destek verme olanağı bulamaması ve milliyetçi duyguların artması, Batı Trakya Türk/Müslüman topluluğuna yönelik politikaların sertleşmesine yol açarken, Yunan kamuoyu da azınlıkları ulusal bütünlükleri açısından tehlike olarak görmeye başlamıştır. Azınlıklar konusunda daha önce Yunan idari makamlarının bürokratik yöntemler kullanarak azınlık haklarına kısıtlama getiren uygulamaları, bu tarihten sonra artık açıktan açığa bir idarî politikaya dönüşmüştür (Aksu, 2001: 5).

Azınlıklar sorununun Türk-Yunan ilişkilerinde hem bir iç politika sorunu hem de dış politika sorunu olarak gündeme gelmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin Kıbrıs sorunu nedeniyle gerginleşmesine koşturucu olmuştur. 1980'li yıllarda azınlıklar konusu her iki ülke açısından daha belirginleşmeye başlarken, içerik açısından da farklılaşmaya başlamıştır. Türkiye'deki azınlıklar açısından bu durum, daha çok İstanbul Rum azınlığının sahip olduğu taşınmaz mal varlığının korunması, vakıflar ve Patrikhane'nin statüsü konularında ön plana çıkarken, Yunanistan açısından ise durum daha çok Batı Trakya Türk/Müslüman azınlığının anlaşmalardan ve Yunan yasalarından kaynaklanan haklardan mahrum bırakılarak göçe zorlanmaları, böylece Batı Trakya'nın Türk/Müslüman kimliğini ortadan kaldırmak ve Türkiye'de Rum azınlığının kültürel/dinsel varlığı açısından oldukça önem verilen Patrikhane'nin statüsünün korunması konularında belirlemeye başlamıştır (Aksu, 200:10).

1999'da Yunanistan Türk ve Makedonyalı azınlıklarla ilgili olarak, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkları Koruma Konvansiyonu Çerçeve Anlaşması'na imza atmıştır. Roman azınlıkları, yerleşik alanlarından, polislin zor kullanmasıyla, kanun

dışı olarak tahliye edilmiştir. 2000 yılında Romanlara karşı yapılan bu ayrımcılık, Birleşmiş Milletler ve AB kurumlarının gündemini oluşturmaktaydı. 2004 Olimpiyat'larında çevre temizliği ve oyunlar için yer hazırlama gerekçesiyle Atina'nın kenar mahallerinde yaşayan Romanlar zorla yerlerinden çıkarılmıştır. Yunanistan Ombudsman'ı, insan hakları ihlâli şikayetini araştırmış ve *Aspropyrgos* belediyesini tahliyeden dolayı soruşturma konusu yapmıştır. Ancak bu soruşturma daha sonra sonuçlanamamıştır (HRWR, 1999: 2).

Ortodoks Kilisesi Yunanistan'da tek resmi din olarak ilan edildikten sonra, dinî azınlıklara karşı ayrımcılık başlamıştır. *Kassandra'da* Yahova Şahitleri'nin kilisesi belediyenin istediği şartlarda inşa ettirilmediği gerekçesiyle, belediye ekipleri tarafından yıkılmıştır. Etnik ve dinî azınlıklara karşı taciz ve ayrımcılık nedeniyle hükümetin, resmi kimliklerden din hanesinin kaldırılmasını gündeme alması kamuoyunun dikkatini, dinî azınlıklara yapılan hoşgörüsüzlüğe çekmiştir. *Eleftherotypia* için çalışan gazeteciler, hükümeti eleştiren yazılarından dolayı cezaî yargılanmaya tabi tutularak hapsedilmiş veya ağır para cezasına çarptırılmıştır (HRWR, 1999: 2). Yunanistan'ın azınlık hakları konusunda, üyeliğinin üzerinden yaklaşık yirmi yıl geçmesine rağmen hâlâ gerek insan hakları gerekse dinî özgürlüklerle ilgili sorunların yaşandığı gözlenmektedir. AB üyesi olan bir ülkenin AB standartlarını hâlâ yakalayamadığı somut delillerle gözlenebilmektedir.

4.1.2. Polonya

Avrupa'nın doğusunda, Almanya ve Rusya'nın arasında tarih boyunca önemli gelişmelerde baş rol oynayan Polonya, AB üyeliğinin çizdiği yolla, güçlü ekonomik yapısı ve siyasal kararlılığı ile "yeni" bir Polonya yaratma çabası içindedir.

Polonya'nın Batı'ya açılması, resmî olarak komünist yönetimin iktidarda olduğu yıllara rastlamaktadır. Bu anlamda seksenli yılların sonunda Komünist Partisi Lideri Rakowski, AB ile ticari işbirliğini içeren sözleşmeyi imzalamıştır. Bu sözleşme hem ülkenin Batıya açılmasında hem de AB ile ilişkilerinde bir ilk temas olarak nitelendirilmektedir (Canşen, 2005: 1).

Polonya ve AB'nin resmî olmayan müzakeresi 1990 yılında Komünist rejimin yıkılmasıyla başlamıştır. 1993 yılında AB üyeliği için adaylığı uygun görülen

ülke, 1994 yılında resmî adaylık başvurusunu yapmıştır. 1996 yılında başvuru işlemleri yeniden gözden geçirilmiş ve ekonomik koşulların yerine getirilmesi için Polonya, AB üyelerinin bir çoğu ve AB dışındaki diğer Avrupa'lı ülkeler arasında serbest bir serbest ticareti rejimi olan, EFTA (*European Free Trade Agreement*) ile ikili müzakerelere başlamıştır. Polonya'nın AB üyeliği için bir ilk adım olması yanında, EFTA'ya kabulünde asıl amaç, ülke ekonomisinin güçlenmesi ve Batı Avrupa ekonomisine entegrasyonu için ortak pazar oluşturmaktır. (Steves, 2001: 342). Ülkede özel olarak kurulan AB Entegrasyon Komitesi'nin çalışmaları, üyelik müzakerelerinin resmen başladığı 1998'den çok önce başlamıştır.

Polonya müzakere heyeti, Polonya'nın AB bünyesindeki Maliye, Tarım, Ekonomi, Adalet, Çalışma, İçişleri, Ulaştırma ve Çevre gibi önemli bakanlıkların yardımcılarında veya müsteşarlarından ve Dış İşleri Bakanlığı müsteşarı, Avrupa Entegrasyon Komitesi ofisi sekreterinin oluşturduğu 16 üyeden oluşmaktadır. Müzakere heyetine, yine başbakan tarafından atanan Baş Müzakereci, Dışişleri Bakanlığı müsteşarı başkanlık etmiştir (İKV, 2005: 25).

Müzakere konumu taslakları, her müktesebat başlığı için ayrı olmak üzere, farklı bakanlıkların görevlileri ile ilgili taraflar ve dışarıdan uzmanlar tarafından oluşturulan Bakanlar arası Çalışma Grupları tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan taslaklar, müzakere heyetine sunulmuş ve heyet tarafından kabulünün ertesinde Avrupa Entegrasyon Komitesi tarafından görüşülecek nihai kabul için Bakanlar Kuruluna gönderilmiştir. Polonya Parlamentosu'nda yer alan Avrupa Komitesi ve Senato'da bulunan 17 üyeli Dış ilişkiler ve Avrupa Entegrasyonu Komitesi müzakere sürecinin siyasî boyutuna katkıda bulunmuşlardır. Katılım müzakerelerinin ilk aşamasını, Hükümetler arası Konferans kararı ile başlatılan tarama süreci oluşturmaktadır (İKV, 2005: 27).

AB Komisyonu tarafından aday ülkelerin bürokratları ve koordinasyon halinde yürütülen tarama sürecinde, aday ülkelerin AB müktesebatına uyum düzeyinin belirlenmesinin yanı sıra müktesebatın aday ülkelerin ulusal hukuk sistemine aktarılmasının kolaylaştırılması ve müzakereler esnasında sorun çıkabilecek alanların birlikte tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu değerlendirme sonucunda aday ülkenin kabul edeceği ve tamamlayacağı mevzuat alanlarının ve özellikle de Topluluk

mevzuatı ile çelişen ve değiştirilmesi ya da kaldırılması gereken düzenlemeler belirlenmiştir. Müzakerelerin başlatılacağı ilk konu başlıklarının saptanmasında belirleyici olan bu süreç aynı zamanda, AB müktesebatının etkili bir biçimde uygulanması için gerekli idari yapıların oluşturulması ya da varolan yapıların güçlendirilmesi çalışmalarının şekillendirdiği bir dönem olmuştur. (İKV, 2005: 29).

Tablo 2: Beşinci Genişlemede Müzakereye Konu Olan Müktesebat Başlıkları

	2005'ten önce Müzakereye Konu Olan Müktesebat Başlıkları	2005'ten sonra Müzakereye Konu Olan Müktesebat Başlıkları
1	Malların Serbest Dolaşımı	Malların Serbest Dolaşımı
2	Kişilerin Serbest Dolaşımı	İşçilerin Serbest Dolaşımı
3	Hizmet Sunma Serbestisi	Yerleşme Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi
4	Sermayenin Serbest Dolaşımı	Sermayenin Serbest Dolaşımı
5	Şirketler Hukuku	Şirketler Hukuku
6	Rekabet Politikası	Fikrî Mülkiyet Hukuku
7	Tarım	Rekabet Politikası
8	Balıkçılık	Malî hizmetler
9	Ulaştırma Politikası	Bilgi toplumu ve medya
10	Vergilendirme	Tarım ve kırsal kalkınma
11	Ekonomik ve Parasal birlik	Gıda güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı politikası
12	İstatistik	Balıkçılık
13	Sosyal Politika ve istihdam	Ulaştırma Politikası
14	Enerji	Enerji
15	Sanayi Politikası	Vergilendirme
16	Küçük ve Orta Boy İşletmeler	Ekonomik ve Parasal Politika
17	Bilim ve Araştırma	İstatistik
18	Eğitim ve öğretim	Sosyal Politika ve İstihdam
19	Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojileri	İşletme ve Sanayi Politikası
20	Kültür ve Görsel İştisel Politika	Trans -Avrupa Ağı
21	Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	Bölgesel politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu
22	Çevre	Adli konular ve Temel Haklar
23	Tüketicinin ve Tüketici Sağlığının Korunması	Adalet Özgürlük ve Güvenlik
24	Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği	Bilim ve Araştırma
25	Gümrük Birliği	Eğitim ve Kültür
26	Dış İlişkiler	Çevre
27	Ortak Dış işleri ve Güvenlik Politikası	Tüketicinin ve Tüketici Sağlığının Korunması
28	Mali Kontrol	Gümrük Birliği
29	Mali ve Bütçesel Hükümler	Dış ilişkiler
30	Kurumlar	Dış işleri ve Savunma Politikası
31	Diğer	Malî Kontrol
32		Gümrük Birliği
33		Malî ve Bütçesel Hükümler
34		Kurumlar
35		Diğer Konular

Kaynak: İKV, 2005: 32- 446.

Beşinci genişlemede, tarama sürecine tabi tutulan ve ardından taraflar arasında müzakereye konu olan AB müktesebatı, 31 başlık altında incelenmiştir. Tablo 2'den görülebileceği gibi, 2005 yılından itibaren müzakereye başlayacak ülkeler için başlık sayısı 35'e çıkarılmıştır (İKV, 2005: 30).

Polonya, üyelik müzakereleri başladığında sadece Brüksel ve Varşova makamları arasındaki görüşmelerle yetinmeyip, aynı zamanda diğer üye ülkelerle de adaylığı lehine kulis yaparak destek almak için temaslara başlamıştır. Bu amaçla, öncelikle kendisine sınır komşusu olan ve tarihî bağlara sahip olduğu Almanya'yı destekçi olarak seçmiştir. Çünkü Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'ya yeniden dönüşün yani AB'ye giden yolun Almanya'dan geçtiğine inanılmıştır. Bu inanç aynı zamanda Polonya içindeki Almanya karşıtlarının harekete geçmesini de önlemiştir. 1990'dan sonra Polonya, ülkenin siyasî ve ekonomik olarak dönüşümünde etkili olan hem çok taraflı, hem de tek taraflı yardım ve borçlanma programlarına katıldığı görülmektedir (Steves, 2001: 342).

Bu ilişkiye Almanya açısından bakıldığında ise; Polonya, ODAÜ arasında ekonomik ortaklık kuracağı en önemli ve en uygun ülkedir. Zira Almanya yanı başında istikrarsız bir komşu yerine, ticaret yaparak ekonomik ilişkilerini geliştirebileceği bir komşu istemektedir. Bu amaçla 1990 ve 1991 yıllarında komşularıyla ilişkilerini geliştiren anlaşmalara imza atmıştır. Almanya, coğrafi konumundan dolayı, ODAÜ'deki kırılgan demokrasilerin ilk olumsuz etkilerini, özellikle büyük çapta göçlerin yaşanması durumunda ilk ve en etkin hissedecek ülke durumundadır. Bu arada Bonn hükümeti, savaş sonrası bölünmüş Avrupa'yı yeniden inşa etmeyi iç politikada kendi siyasî başarısı için bir araç; dışarıda ise Sovyet egemenliği altındaki komşularına karşı bir minnet borcu olarak görmüştür (Terry, 2000: 11).

AB'nin, Polonya ve diğer ODAÜ'lerin adaylığı için 1993'te Kopenhag'da belirlediği kriterler, bu ülkelerin altyapılarının yenilenmesi için reform niteliğinde değişikliklerin yapılması ve geçiş süreci içinde fiili uygulama olarak gerçekleştirilmesi gereken ön koşullardır. Siyasî ve ekonomik alanda ulaşılması gereken kriterler şu şekilde özetlenebilir:

- Demokratik kurumların sağlıklı işlemesi
- Hukukun üstünlüğü,
- İnsan haklarına saygı,
- Azınlık haklarına saygı ve korunması,
- Rekabet koşulları altında işleyen bir piyasa ekonomisinin olması,
- Üyelik ödevlerini yerine getirebilme kabiliyeti,
- Siyasî, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarını kabul etme.

Kopenhag kriterleri arasında, demokratik kurumların sağlıklı işlemesi ve azınlık haklarına saygı ve korunması kriterlerinin birbirleriyle etkin uyumu müzakereye katılımın ön koşulu olarak belirlenmiştir (Steves, 2001: 344).

Kopenhag siyasi kriterleri, Brüksel'in, aday ülke kurumlarının yapısal değişimi ve uygulamaları açısından başarılı bir katılım süreci geçirmesi için konulan ön koşullardır. Polonya'nın Birliğe katılımı için, siyasî açıdan “*temiz insan hakları sicili*” Batı'nın ekonomik ve politik normlarına sahip çıkmak ve hem komşu ülkelere hem de ulusal azınlıklara hoşgörü tanıdığını göstermesi gerekiyordu (Steves, 2001: 341).

Polonya, 1996 yılında Birliğe ekonomik, siyasal, sosyal ve hukukî alanda uyum sağlamak üzere gerekli reformları başlatan, yürüten ve kontrol eden *Avrupa Birliği Entegrasyon Komitesi'ni* kurmuştur. On ayrı alanda çalışan Komite'de görevli Devlet Sekreteri Jaroslaw Pietras, AB'nin ekonomik ve siyasî kriterlerine uyum sağlamak için dört yıllık süreçte uygulanması planlanan programın yer aldığı, 700 sayfalık bir *ulusal rapor* hazırlanmıştır. 1998 yılında uygulamaya konan ve aynı zamanda bir strateji planı olan bu rapor, AB'ye tam üyelik müzakereleri sırasında Polonya devletinin yapacağı fedakârlıkları içermektedir. Bunun dışında parlamentoda kurulan özel komisyon 180 ayrı yasanın değiştirilmesi ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Polonya, AB'nin 31 ayrı alanda öne sürdüğü kriterlerini yerine getirme konusunda, müzakereleri süren diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, onların yaklaşımı ve görüşmelerin temposu göz önüne alındığında daha yavaş ilerlemiştir (Canşen, 2005: 2).

4.1.2.1. Demokrasi

18. yüzyılın sonunda Rusya, Prusya ve Avusturya-Macaristan tarafından parçalanarak 150 yıl boyunca Avrupa haritasından silinen ve I. Dünya Savaşı sonrasında tekrar bağımsızlığına kavuşan Polonya, II. Dünya Savaşı sonrası Doğu Blok'u ülkeleri arasına dahil olmuştur (Terry, 2000: 8).

İki kutuplu dünya düzeninin çökmesiyle, Avrupa siyasî yapılanmasında AB, NATO ve Avrupa Konsey'i gibi örgütler ve Paris Şart'ı gibi yeni oluşumların bir çok konuda yaptıkları temel düzenlemeler ODAÜ'lerin demokratikleşmesinde zorunlu ve aynı zamanda hayatî öneme sahiptirler. Avrupa Konsey'i ve OSCE³ (EIU, 2005: 68) gibi Avrupa kuruluşları, güçlü ve yaygın serbestleşme/liberalizasyon ve demokratik hesap verilebilirliğin kurulmasında, iç ve dış politikanın rasyonelleştirilmesinde; kısaca reformların başarısında etkili olmuşlardır (Steves, 2001: 348).

Sovyet sistemindeki yozlaşmanın etkisiyle Polonya'nın yaşadığı siyasal ve ekonomik tikanıklıklara rağmen, ülkenin kapitalizme geçişi Çekoslovakya, Doğu Almanya ve Romanya'dan farklı olarak daha barışçıl bir ortamda, adım adım ve geniş bir zamana yayılarak gerçekleşmiştir. 4 Haziran 1989 yılında yapılan ilk serbest seçimlerde, seçmenlerin yaklaşık %90'ı sandık başına giderek komünizme karşı oy kullanmıştır (Canşen, 2005: 1). Çoğulcu demokrasi ve pazar ekonomisine geçişin dönüm noktası olan seçimlere, seçmenlerin katılım oranının yüksek olması, yeni bir sisteme geçişin çatışmasız, kavgasız ve gürültüsüz olmasını sağlamıştır. Ancak sancılı ama kansız yaşanan bu değişim sonunda ülkede on yıllık bir süre içinde dört defa parlamento seçimleri yapılmış; üç cumhurbaşkanı, sekiz başbakan ve beş dışişleri bakanı değiştirilmiştir (Terry, 2000: 8). Ülkenin top yekun bir değişim süreci geçirdiği göz önüne alındığında sıkıntılı geçen bu dönemde kısa süreli değişimlerin yaşanması oldukça normal, çatışmasız, kavgasız ve gürültüsüz olması da ayrıca dikkati çeken, önemli bir başarıdır.

---

³ 1972 yılında Doğu-Batı Avrupa arasında diyalog kurmak için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (CSCE) çok taraflı bir forum olarak oluşturulmuştur. 1990'larda amaçlarını ve yapısını yeniden şekillendirerek, 1994 yılında resmî olarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE) adını almıştır. Güvenlik, ekonomi ve insan hakları alanlarında, kıtada çatışmaların önlenmesi ve çözüm bulunması gibi önemli bir görevi üstlenmiştir.

Polonya’da demokrasinin yerleşmesinde, diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi dış etkenler (AB ve NATO gibi) etkili olmuşlardır. Bu süreçte, demokrasi yanlısı aydınların ve halk baskısının da içsel etkenler olarak etkili olduğu görülmektedir (Steves, 2001: 340)

İçsel faktörlerin harekete geçmesiyle oluşan toplumsal muhalefet sesini ilk kez 1980’de liman kenti Gdansk’daki grev ve protestolarla duyurmuştur. İşçi lideri Lech Walesa önderliğindeki "Dayanışma Sendikası", 1980’lerin sonunda başlayan ve ülke tarihine damgasını vuran değişimi gerçekleştirmiştir (Sowards, 1999: 7).

Polonya’da alternatif bir toplumun itici gücü, 1978 seçimlerinde Polonya’lı Kardinal Karol Wojtyla, II. John Paul’un, Papa seçilmesiyle Polonya Katolik Kilisesi’nin ülkede varlığını hissettirmesi, planlı ekonominin yarattığı zorluklar, Polonya limanlarında halkın desteğini alan Dayanışma Sendikası (*Solidarity*) başkanı Lech Walesa olmuştur. 1981’de iktidarı devralan General Jaruzelski sıkıyönetimle Dayanışma Sendikası’nın önünü kesmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Komünist Parti kontrolü dışında kalan ilk ticarî birlik olarak Dayanışma Sendikası, “işçi devletine” alternatif bir model olmuş ve 1989’da "Yuvarlak Masa" görüşmeleriyle ülkedeki tüm siyasî güçler anlaşmaya varmışlardır. Böylece Polonya, Sovyet sisteminden kopuşun ilk adımını atmıştır (Sowards, 1999: 7).

1990 yılında iki Almanya’nın birleşmesiyle Polonya, komşularıyla siyasî ve ekonomik işbirliğini konu alan ikili anlaşmalara imza atmıştır. AB tarafından desteklenen CEFTA’ya (*Central European Free Trade Aggrement*) katılmıştır. 1991 yılında Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan ile beraber “Visegrad Üçlüsü”nü kurmuştur. Üç ülkenin Dışişleri Bakanlarının katıldığı bir toplantıda Üçlü’ler, dört hedef belirlemiştir. Bu hedefler;

- Her bir devletin bağımsızlığını, demokrasini ve özgürlüğünü yeniden inşa etmek,
- Totaliter sistemin ekonomik ve manevi yapısını bozmak,
- Parlamenter demokrasiye dayalı, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygılı, modern anayasal devlet kurmak,
- Avrupa’nın siyasî, ekonomik, güvenlik ve yasama düzeninin entegrasyonu sağlamak olarak belirlenmiştir.

Söz konusu hedefler, en önemli sekiz öncelikli alanda Avrupa’da bölgesel ve bölge altı seviyede, çok tabakalı işbirliği ile ulaşılabilecek hedefler olarak belirlenmiştir. Özel olarak bu hedefler Avrupa kurumlarıyla ortak girişimcilik, sermaye ve işgücünün dolaşımı, altyapı, yabancı sermayeyi çekmek için ortak stratejiler belirlemek; taşıma, haberleşme, enerji, çevre konusunda ve güvenlik alanında bölgesel altyapıyı geliştirmede uyum sağlamak amacıyla belirlenmiştir (Terry, 2000: 13). Ancak bu hedeflerden sadece güvenlik alanında yapılan çalışmalardan bir sonuç alınabilmiştir. Polonya, daha sonra bölge içi politikalar üretmek yerine, Orta Avrupa’nın “ *Avrupa giden yol olarak*” olarak gördüğü NATO ve AB’ye üye olmuştur.

Tablo 3: Demokrasi Puan Kartı

Demokrasi Puanı	Rejim Tipi
1-2	Yerleşik Demokrasi
3	Yarı-Yerleşik Demokrasi
4	Dönüşüm Hükümeti yada melez tip
5	Yarı-Yerleşik Otoriter Rejim
6-7	Yerleşik Otoriter Rejim

Kaynak: Emerson ve Noutcheva, 2004: 10.

Freedom House’un geliştirdiği demokrasi puanlamasında, Polonya’nın puanı Türkiye’nin puanının üstündedir (Tablo 3). Türkiye her ne kadar, seksen yıllık demokrasi tecrübesine sahip olsa da, üç defa askeri darbelerle kesintiye uğrayan istikrar ortamı, hem ticarî hem de siyasî anlamda ülkeye zarar vermiştir. Aynı zamanda bu durum AB için ülkede çoğulcu demokrasinin yerleşmediği kanısını uyandırmaktadır.

Bu sınıflandırmada 1990’dan sonra demokrasi deneyimi yaşayan Polonya’nın puanı Türkiye’den daha yüksek olması göstermektedir ki bir ülkede demokrasinin yerleşmesi bir zaman sürecinden ziyade, demokratik kavramların ülkede yerleşmesine ve demokrasinin güvencesi olan kurumların etkin çalışmasına bağlıdır. Bununla beraber AB tüzel kişiliğinin ve ayrıca da üyesi ülkelerin (Almanya gibi) Polonya’nın demokratikleşme sürecine destek ve katkıları bir ülkede demokrasinin

yerleşmesinin iç dinamikler kadar dış etkenlerin desteğine de bağlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Yeni Üye Polonya ve Aday Ülke Türkiye'nin Demokrasi Puanları

Ülkeler	1997	1999	2001	2003
Polonya	1.50	1.44	1.44	1.63
Türkiye	4.50	4.50	4.50	3.44

Kaynak: Emerson ve Noutcheva, 2004: 10.

Polonya'nın dış ilişkilerinde değişim ve demokratikleşme arasındaki karmaşık ilişkiyi inceleyen makalesinde Steves, (2001:342) AB ve diğer uluslararası kurumların ülkenin demokratikleşmesinde dış etkenler olduklarını belirtmektedir. Burada konuyu siyasî açıdan sınırlamak amacıyla sadece AB ve NATO'ya değinilmiştir. AB ve NATO, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için Batı'nın sosyal, politik ve ekonomik kurumlarının normlarını alması ve kurumsallaştırması açısından "*Avrupa'ya dönüş*" projesinin iki kutbunu oluşturmaktadır. AB üyeliği için gerekli görülen reformlar, Polonya'nın eski komünist dış politikasını yeniden yapılandırmış, içerde de ülkenin demokratikleşmesini şekillendirmiştir. Bu bağlamda ülkenin siyasî ve sosyo-ekonomik değişimini içeren kurumsal reformlar gerek NATO ve gerekse AB aracılığı ile yapılmıştır. Sosyal alanda, toplumun, bireysel ve toplumsal zihniyetinde *devlet* ve *vatandaşlık* düşüncesi büyük bir değişim geçirmiştir. Bu açıdan bakıldığında AB üyeliği, "*Avrupalılaştırma*"nın gerçekleşmesinde soyut bir adım olarak Polonya dış politikasının itici gücü olmuştur (Öniş, 2003: 7).

Polonya'nın istikrarlı dış politikası ve üslubu, dış etkenlerle işbirliği yapmayı kolaylaştırırken, aynı zamanda Batı Avrupa'nın siyasî, ekonomik ve güvenlik rejimleriyle kaynaşmasını sağlamıştır (Steves, 2001: 349). Polonya'nın yaşadığı başarılı deneyim, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte Macaristan ve Çekoslovakya gibi ülkeler için de örnek olmuştur.

AB Komisyon'u 2001 yılı düzenli raporunda, Polonya'nın siyasî kurumlarının, rekabet ve işbirliğini nezaket kuralları çerçevesinde istikrarlı bir şekilde yürüttüğünü belirtmiştir. Aynı zamanda 1991-1993'de yapılan serbest seçimler ve 1995 yapılan

cumhurbaşkanlığı seçimleri özgür ve adil olarak güvenli bir ortamda yapılmıştır (CECR, 2002: 19).

Avrupa Topluluğu hukukunun öğretilmesi katılım ortaklığının öncelikleri arasındadır. Adli sistemin aksaklıklarının giderilmesi ve yolsuzluğa karşı yoğun bir mücadele, kurumun etkin çalışması için sürdürülmesi gereken reformlardır (CECR, 2002: 19).

AB Komisyonu, Polonya ile ilgili 2002 ilerleme raporunda, ülkenin siyasi kurumlarının istikrarlı bir şekilde çalışmakta olduğu ve 1997 yılında yürürlüğe giren anayasasının da bunu garanti ettiğini rapor etmiştir. En son yapılan seçimlerden sonra, siyasî partilerin seçim bütçelerini denetleyen Devlet Seçim Komisyon'u kurulmuştur. Siyasî partilere aldıkları oy oranında bütçeden pay verilmesi ve parlamentoya giren milletvekillerinin mal beyanı vermesi ve bu beyanların internet ortamında yayınlanması; vermeyen milletvekillerine yaptırım olarak mal beyanını verinceye kadar maaşlarının ödenmemesi ve yıllık olarak belirlenen kıdem puanlarının düşürülmesi şeklinde düzenlemeler yapılmış ve buna bağlı yaptırımlar uygulanmıştır (CECR, 2002: 19).

1999 yılında hükümet dört temel reform daha yapmıştır. Bunlardan biri, ülkenin idari yapısındaki reformdur. Bu reformla mahallî idarelerin idarî yetkileri ve etkinliği artırılmıştır. İkinci reformla devlet bütçesinden finanse edilen emeklilik sistemi yeniden yapılandırılarak üç aylık bir sistem oluşturulmuştur. Sistemin üç ayağını resmî sosyal güvenlik kuruluşu (*ZUS*), işçi ve işveren oluşturmaktadır. Bu sistemde, devletin mevcut sosyal güvenlik kuruluşu, emeklilik fonuna katılımın yarısının işçi, diğer yarısının işveren tarafından karşılandığı özel emeklilik fonları ve tamamı işçi veya işletme tarafından finanse edilen emeklilik programları oluşturulmaktadır. Diğer iki reform ise sağlık harcamalarını rasyonel hale getirmeyi amaçlayan sağlık reformu ile eğitim alanında yapılan reformlardır (Altıntop, 2004: 9).

2001 yılında Avrupa Komisyonu genişleme stratejisini açıkladıktan sonra, Polonya ve AB Komisyonu, ülkenin idarî ve adli kapasitesini artırmak amacıyla ortak bir eylem planı hazırlamıştır. Planın amacı, katılım tarihinde idarî ve adli açıdan, Polonya'nın yeterli şartları sağlaması ve genişleyen Birliğin görevini daha iyi

yapabilmesi için bazı hedef alanlarda yardım sağlaması olarak belirlenmiştir (CECR, 2002: 18).

Yürütme alanında, devlet kurumlarının daha etkin çalışması için, memurların işe alınması ve çalışma koşulları ile ilgili yeni düzenlemeler en son yapılan değişikliklerdir. Devlet idaresi içinde yapısal anlamda, merkezî idare bütçesinde tasarruf yapacak değişiklikler, yerel yönetimlerin finansman kaynakları ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Polonya'da Sayıştay görevini yapan kurum olan NIK, ve Polonya Merkez Bankası, kabine toplantılarına katılmaya başlamıştır (CECR, 2002: 20).

Bağımsız yargı sisteminde kurumlar arası iletişimi artırarak daha etkin çalışması için adli kurumlarda bilgisayar uygulaması, adli dosyaların birleştirilmesi, yeni mahkemelerin açılması, hakim sayısının artırılması ve hakimler arasında yolsuzlukların önlenmesi için yeni düzenlemeler yapılmıştır. AB Komisyonu'nun 2001 yılı düzenli raporunda yargının bağımsızlığına da dikkat çekilmiştir (CECR, 2002: 21).

Yolsuzlukları önlemek için; Mali Bilgiler Genel Müdürlüğü (*GIFI*) kurulmuştur. Kurumun görevi, Mart 2002-Temmuz 2004 arasındaki gerçek ya da tüzel kişilerin 10.000 eurodan fazla olan mali işlemleriyle ilgili bilgi toplama, işleme ve bilgileri değiştirme işi olarak belirlenmiştir (CECR, 2002:22).

AB Komisyonu, 2001 raporunda Kamusal Bilgi Yasa'sından övgüyle söz etmiştir. Polonya'da *yasalaşma ve resmi görevi olan kişilerin cezaî sorumluluğu* kavramları telaffuz edilmeye başlanmıştır. Polonya, 2002'de yolsuzlukla ilgili Avrupa Konseyi Medeni Haklar Konvansiyonunu imzalamış, OECD'nin uluslararası ticarî işlemlerde rüşveti izleme ve önleme uygulamalarına katılmıştır. Avrupa Konseyi içinde, Rüşvete Karşı Olan Devletler (GRECO) grubuna katılmıştır. İnsan haklarıyla ilgili, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonunun 7 ve 13 no'lu protokolüne imza atmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Masası'nın 2004 sorumlusu olmuştur. Ombudsmanlık kurumu, azınlıklar ve İnsan hakları alanlarında medenî siyasî ve ekonomik hakların korunmasında önemli rol oynamıştır (CECR, 2002: 24).

Polisin kötü muamelesi, resmî görevlilerin yetkilerini kötüye kullanması ve insan kaçakçılığı konularında yeni düzenlemeler yapılmış ve Polonya, insan

kaçakçılığının yoğun olarak yapıldığı bir ülke olarak, Birleşmiş Milletler Uluslararası Suçla Mücadele Konvansiyonu'na imza atmıştır. 2000 yılında 119 olan kaçak kişi sayısı, 2001'de 71'e düşmüştür. Cezaevi sistemi, bütçe kısıtlamaları nedeniyle kötü günler yaşarken 1999-2002 arasında ek kaynaklarla günlük ihtiyaçların iyileştirilmesi sağlanmıştır (CECR, 2002: 26).

Polonya, hazinenin mali olarak desteklediği ve Adalet Bakanlığı'nın ücretsiz olarak, medeni haklarla ilgili yasal temsilci hizmeti, savaş gazileri sivil toplum örgütleri ve bazı üniversitelerin, hukuk fakülteleri ücretsiz hukuk danışmanlığı hizmeti vermeye başlamıştır. Polonya, mültecilerin korunması ve Cenevre Konvansiyonuna göre, yabancıların sığınma haklarına saygı göstermektedir. 2001 yılında yabancılar kanununda uygulamaları iyileştirmek için bir seri değişiklik yapılmıştır (CECR, 2002: 27).

Polonya'da siyasî anlamda *zihniyet* değişikliği AB adaylık süreci ve NATO üyeliğiyle yapılan reform sürecinde gerçekleşmiştir. Ülkede “devlet” ve “vatandaşlık” kavramlarında yaşanan değişim Avrupalılaştırmanın gerçekleşmesinde soyut bir adım olurken, serbest seçimlerin yüksek katılım oranıyla yapılması demokrasinin yerleştiğinin göstergesidir. Ayrıca mülkiyet hakları konusunda yeni üye olan ülkeler arasında en iyi performansı sergilemiştir (Emerson ve Noutcheva, 2004: 25- 26).

4.1.2.2. Hukukun Üstünlüğü

Polonya'da 1989'da komünist sistemin çöküşüyle birlikte, liberal demokrasiye doğru uzanan reform ve dönüşüm süreci yaşanmaya başlamıştır. Polonya'da Katolik Hıristiyan inancı Marksist-Leninist İdeoloji'ye baskın geldiği için, Komünist Partisi ülkede Soğuk Savaş süresince tekeli ve totaliter bir güç olmayı başaramamıştır. Komünist sistemin planlı ekonomisi, özellikle 1956'dan sonra ülke tarımında baskın bir rolü olan küçük ölçekli özel çiftlikleri dışlamamıştır (Öniş, 2003: 8).

Mülkiyet hakları, bir iktisadi sisteme damgasını vuran, en kritik kurumsal yapıdır. Mülkiyet haklarının konusu ve kapsamı ile iktisadî sistemin niteliği arasında sıkı bir ilişki olduğu açıktır. Bunun yanında Mülkiyet haklarının tesisi sermayeye,

farklı bir üretim faktörü kimliği kazandırmaktadır. Bu durum, Polonya'nın piyasa ekonomisine geçiş sürecini hızlandırmıştır (Akalin, 2002: 99).

1990-1997 yılları arasında eski komünistler ve AB yanlısı partiler arasında gelgitlerle dolu bir dönem geçiren Polonya, her şeye rağmen ciddi bir AB karşıtlığı yaşamamıştır. 1991 yılında Avrupa Konseyi'ne katılmış ve insan hakları ve temel özgürlüklerin korumasını prensip edinen Avrupa Konvansiyon'unu imzalamıştır. Polonya hükümeti, AB Komisyonu ve AB üyesi ülkeler arasında hakemlik görevi yapan Avrupa Adalet Divanı'nın kararlarıyla da bağlı olacağını ilan etmiştir (Steves, 2001: 347).

Polonya ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri hukukun üstünlüğü ve çok ulusluluk, dil, kültür ve eğitim standartları açısından yeterli bir ulusal ekonomi ve toplumla kaynaşmış, ülkesine bağlı (sadık) vatandaşlık (*loyal citizenship*) kavramlarına sahip ülkeler olarak adaylık sürecini daha çabuk tamamlamışlardır (Ferrero, 2003: 7).

1999 Helsinki Zirvesinde, AB Konseyi, *Lüksemburg Beşlisi* olarak tanımladığı Macaristan, Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya ile "*Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı ve istikrarlı işleyişi*" kriterine uyum sağlayan adaylar olarak müzakereye başlama kararı almıştır (Emerson, 2004: 1).

4.1.2.3. İnsan Hakları

Kopenhag Kriterleri Arasında yer alan *İnsan Haklarına Saygı* kavramı, Birliğin ilk kuruluş antlaşmalarının metinlerinde yer almaktadır. Birlik antlaşmanın F/2 maddesine göre: "*4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanmış olan Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonu ile sağlanan ve Topluluk hukukunun genel temel esasları olarak üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden doğan temel haklara*" dikkat edilecektir. Buradan Orta ve Doğu Avrupa'nın çoğulcu demokratik rejimlere sahip devletlerinin, AB ile bütünleşmesinin arzu edildiği şekilde bir sonuç da çıkarmak mümkündür. AB'nin güney devletlerinde (*Yunanistan, Portekiz ve İspanya*) olduğu gibi, bütünleşme bu ülkelerin yeni demokrasilerinin sağlamlaştırılmasına katkıda bulunabileceği gibi, AB'nin tam yanı başındaki bölgelerdeki sosyal ve siyasî gerilimlerin önlenmesi için de zemin

yaratacaktır. Bu sayede beklenen üretim artışları daha kısa sürede sağlanabilecek, ticarî ilişkiler daha kalıcı ve dolayısıyla siyasî ilişkiler de daha sağlıklı olabilecektir. Bu açıdan bakıldığında Birliğin dış ekonomik politikalarını siyasi politikalarla güvence altına almayı hedeflediği yorumu yapılabilir.

Avrupa Tek Senedi'nin önsözünde, AB'nin kendi içinde oluşturmak istediği siyasî sisteme ilişkin olarak, senedi imzalayan üye devletlerin "*anayasalarında ve yasalarında, Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonunda ve Avrupa Şartında tanınan temel haklara, özellikle özgürlük, eşitlik ve sosyal adalete dayanarak demokrasi için birlikte hareket etmeye*" birlikte karar verdikleri ifade edilmektedir (Gümrükçü, 2004:7).

Polonya'da insan hakları ihlalleri ile ilgili sorunların çözümü için bazı alanlarda yeterli çalışmaların yapılmadığı görülmektedir. AB komisyonunun 2002 yılı raporuna göre; düşüncelerin özgürce açıklanması, medyanın özgür yayın yapması, özel hayatın gizliliği ise hassas konuları çözüm bekleyen sorunlar arasındadır.

Polonya Anayasası, dinî özgürlükleri sadece siyaset ve kamu alanları dışında tanımıştır. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, kadın ve erkekler arasında eğitim programlarıyla eğitim kurumlarında fırsat eşitliği verilmesi, kadınların seçme ve seçilme hakları yeniden gözden geçirilerek parlamentoda %20 gibi yüksek bir oranda temsil edilmeleri sağlanmıştır (CECR, 2002: 28).

2001 yılından beri, çocuk hakları ve yabancıların, ulusal azınlıkların haklarıyla ilgili yapılan çalışmalar ve hukuk aykırı uygulamalar Ombudsmanlık kurumu tarafından takip edilmektedir. 2001 Komisyon Raporunda Romanların kötü şartlarını iyileştirilmesi çalışmalarına yer verilmiş, pilot bölge olarak seçilen yerde bütçe yetersizliği nedeniyle sıkıntılar yaşanmıştır. Özürlülerle ve mülkiyet haklarıyla ilgili değişiklikler veya yeni gelişmeler yaşanmamıştır (CECR, 2002: 29).

4.1.2.4. Azınlık Haklarının Korunması

Kopenhag siyasî kriterleri arasında "azınlıklara saygı ve haklarının korunması" ikinci önemli ön şart olarak, yeni üye olan ülkelerin ortak bir demokrasi anlayışında buluşmaları, yani az ya da çok azınlık haklarını kabul etmeleri anlamına geliyordu.

Bu kriter aday ülkeler için çoğunluk demokrasisinin, yerleşik demokrasiye dönüşmesi için bir önkoşul olarak belirlenmiştir (Agh, 1999: 275).

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, pratikte olduğu kadar, kavramsal olarak da sistemik değişim veya demokratikleşme süreci, zaman dizinsel olarak değil, aynı madeni paranın iki yüzü arasındaki ilişki, yani iç ve dış boyutu gibi AB'ye katılım ile ilişkilendirilmektedir. Burada, hem iç hem de dış boyutlarda birbirine paralel gelişmeler söz konusudur. Polonya için, iç boyut; demokratikleşme sürecinden, yerleşik demokrasiye geçişi; dış boyut, katılım öncesi süreçten, katılım sürecine geçişi simgelemektedir (Agh, 1999: 276). Polonya AB'ye katılımı ile bu iki boyutu da başarıyla tamamladığını göstermektedir.

AB ve bölgesel organizasyonlara katılım kriterlerini yerine getirme performansının değerlendirildiği sıralamada, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Slovenya dünyada rakip 50 ülke arasında, en iyi ekonomik performans ve en gelişmiş demokratikleşmeye sahip üç ülke olarak sayılmışlardır. Bunun yanında, söz konusu üç ülke Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü, (*International Institute for Development Management - IMD*), Dünya Ekonomik Forumu, (*World Economic Forum - WEF*) ve İnsanî Kalkınma İndeksi (*Human Development Index- HDI*) 1996 yılı verilerine göre yapılan sıralamada, sırayla 43., 44. ve 56. olmuştur (Agh, 1999: 276). 2002 verilerine göre Polonya'nın İnsanî Gelişme İndeksindeki sıralaması, 37'ye yükselirken, Türkiye'nin sıralamadaki yeri 88, Yunanistan'ın 24 olmuştur (HDR, 2004: 139).

II. Dünya Savaşı'ndan önce, ülkede toplam nüfus içerisinde oransal olarak önemli bir paya sahip bir çok etnik grup bulunmaktaydı. Ancak, ülke sınırları içerisinde yaşayan önemli sayıdaki Alman asıllı insanın savaş sırasında Almanya'ya göç etmesi ve Beyaz Rusya ve Ukrayna'da yerleşmiş Polonya kökenli toplulukların Polonya'ya dönmesiyle, ülkenin nüfus yapısı büyük değişime uğramıştır. Günümüzde nüfusunun %96'sı Polonya kökenli olan ülke, etnik açıdan Avrupa'nın en homojen toplumlarından biri haline gelmiştir. Ülkedeki diğer önemli etnik gruplar sırasıyla Alman (%1), Ukraynalı (%0.77), Litvanyalı (%0.64), Çingene/Roman (%0.12) ve Beyaz Rus (%0.064) olarak belirlenmiştir. Polonya'da azınlık nüfusu 2001-2002 yıllarında %3,26 olarak belirlenmiştir (Altıntop, 2004: 7).

Polonya ve Almanya arasında II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan problemlere rağmen, iki ülkenin genişleme süreci bağlamında, ikili anlaşmalarla yakınlaşmaları dikkat çekicidir. Polonya 1990'da batı sınırını teyit eden ve 1991 yılında iki ülke arasında iyi komşuluk ilişkilerini konu alan antlaşmalara imza atarken, aynı zamanda resmî olarak Alman kökenli ulusal azınlıklarını da tanımış oluyordu. Bu tarihten sonra iki ülke arasında diplomatik, ticarî ve kültürel ilişkiler hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmeler sonrasında Almanya, Polonya'nın destekleyicisi ve Brüksel'deki gayri resmî sözcüsü olmuştur (Öniş, 2003: 35).

Komünist rejim süresince, ülkede yaşayan azınlıklara karşı hem resmî olarak ve hem de devlet destekli azınlık dernekleri aracılığı ile bazı temel azınlık geleneklerinin korunmasını en aza indirmeyi hedefleyen doğrudan asimilasyon politikaları uygulanmıştır. Polonyalıların etnik farklılıkları en aza indirme politikalarının tarihten gelen önemli bir nedeni II. Dünya savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler olmuştur. II. Dünya Savaşı ve sonrasında Nazilerin sınırları değiştirmesi ve nüfusu yeniden yerleştirmesi ile Polonya nüfusu hiç olmadığı kadar homojen bir yapıya kavuşmuştur. Bu durum komünistlerin işine gelmiş, sınırları değiştirmemişler ve ülke toprakları üzerinde istikrarı sağlamanın tek yolunu komşu ülkelerdeki nüfusun kimlik bilincine ulaşmasını engellemek olarak görmüşlerdir (Vermeersch, 2004: 13).

Bu düşünce 1980'li yıllarda Lech Walesa ve Başbakan Tadeuzs Magiecki'nin azınlıkların dinlerini ve kültürlerini devletin koruyacağını, dolayısıyla kendilerini Polonya'da evlerinde hissetmeleri gerektiği yönünde medyaya yaptıkları açıklamalarla değişmeye başlamıştır. Polonya'nın kendi azınlıklarının kimliğini aniden bu şekilde kabul etmesinde uluslararası ortamın değişmesinin etkisi olmuştur. Komünizmin çökmesiyle, ilk defa sembolik olarak yeni kurulan birkaç kurum ve hazırlanarak yürürlüğe sokulan yasalarla azınlık hakları önemine vurgu yapılmıştır. Bunun yanında Polonya alt meclisinde 1989 yılında Etnik ve Ulusal Azınlıklar Komitesi kurulmuştur. Azınlıklara kendilerini ifade edebilecekleri dernekleri serbest bir şekilde yapabileceklerine izin veren yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1991-1993 yılları arasında azınlıkların serbest seçimlere katılımını kolaylaştıracak, seçim yasaları düzenlenmiştir. 1991 yılında azınlık çocuklarına özel sınıflar açılarak kendi

dillerini öğrenmelerine imkan veren eğitim yasası çıkarılmıştır (Vermeersch, 2004: 15).

Polonya nüfusunun dinî yapısına bakıldığında Protestan ve Ortodoks Hıristiyan mezhepleri yanında diğer dinler de yaşama alanı bulmakla birlikte, ülke nüfusunun %95'i Katolik mezhebine bağlı Hıristiyan'dır. Bu portrenin doğal sonucu olarak Katolik Kilisesi'nin halk üzerindeki siyâsî nüfûzu ve etkisi oldukça fazladır (Altıntop, 2004: 7).

1990'ların ortalarından itibaren Polonya'da azınlıkların lehine yeni düzenlemeler yapılmazken, Polonya, Ulusal Azınlıkları Koruma Uzlaşma Çerçevesini en son onaylayan ülke olmuştur. Polonya'da 1990'ların sonlarında kurulan iki yeni oluşumun birincisi, hükümete bağlı farklı bölümlerdeki azınlık temsilcilerini bir araya toplayan, Bölümler Arası Ulusal Azınlıklar Grubu olmuştur. Bu komiteyi oluşturan üyeler Macaristan'daki benzerinden farklı olarak azınlık gruplarının temsilcilerinden oluşmuyordu. Diğer oluşum ise İçişleri Bakanlığına bağlı olan ve hükümetlerin söz konusu alanlarda yaptığı çalışmalarını fiili olarak uygulayan bir kurum olarak hizmet veren Ulusal Azınlıklar Bölümü olmuştur (Vermeersch, 2004: 14).

1997 yılında hazırlanan Polonya Anayasası'nda Macaristan ve Çek Cumhuriyet'i anayasalarının aksine azınlıkları koruyan düzenlemelere yer verilmemiştir. 2000'lerin başında, yeni inisiyatiflerin iç politika üzerinde baskısı yükselirken, AB genişlemesinin rehber rolü, bu dönemde en az seviyede olmuştur. 1998 yılında Polonya Etnik ve Ulusal Azınlıklar Komitesi, ayrımcılık ve asimilasyonu yasaklayan ve ulusal azınlık işlerinin fiili uygulamalarını Konsey'in gözetiminde yapılmasını isteyen bir "*azınlık yasası*" taslağı hazırlamıştır. Ancak bu yasa uygulamaya konulamamıştır (Vermeersch, 2004: 14).

2001 yılı içinde Polonya Hükümeti inisiyatifi ele alarak, Roman kökenli vatandaşlar arasında yaygın olan işsizliğe çözüm bulmak, onların daha iyi şartlarda barınma, sağlık ve eğitim hizmetleri almasını hedefleyen bir çalışma başlatmıştır. Romanlar için yapılan hizmetlerin sadece bir başlangıç olduğunu açıklayan Hükümet aynı zamanda halkın gözünde kötü bir imajı olan Roman kültürü ve kimliğini düzeltmeyi amaçlamıştır. Hükümetin bu çalışmayı başlatmasında etkili olan dış

etkenler gerek AB Komisyonu, gerekse potansiyel anlamda Roman vatandaşların göç etmek isteyeceği AB (Birleşik Krallık ve Finlandiya) üyelerinin istekleri doğrultusunda soruna çözüm arayışları olmuştur (Vermeersch, 2004: 14). Ancak Hükümet 2002 yılında Çerçeve Sözleşmesi (*Framework Convention*) için uygun olmadığı gerekçesiyle taslağı uygulamaya koymamıştır. Hükümetin üyelik kriterlerinin yer aldığı öneride, etnik ve ulusal azınlıkların dillerinin korunması için yerel yönetimlerin önlemleriyle ilgili açık bir ifadeye yer verilmemesi ve azınlık çocuklarının, onlara özel yapılacak müfredatla, ana müfredattan uzaklaşacakları gerekçesiyle çekinceler ileri sürmüştür (Vermeersch, 2004: 14).

Polonya, Doğu Avrupa ülkeleri arasında nüfus yapısı olarak Macaristan ve Slovenya gibi farklı etnik köken ve kültüre sahip olmasına rağmen, azınlık nüfusunun genel nüfusa oranı çok az olduğu için daha homojen bir nüfus yapısına sahip bir ülkedir. Bu nedenle etnik farklılıklar ülke için ciddi bir sorun teşkil etmemiştir (Ferrero, 2003: 7).

AB Komisyonu Polonya'nın 2002 İlerleme Rapor'unda uyum yasalarının kabul edilmiş olmasından övgüyle söz ederken, yasaların uygulamaya konulmasında ağır kalınmasını eleştirmiştir. Raporunda ayrıca Avrupa standartlarında uyumlu kurumlar ve yönetim anlayışının hayata geçirilmesi konusunda ülkenin zayıflığının altı çizilmiştir (Kargül, 2003. 3). 1997'den beri AB kriterlerine uyum için çaba gösteren Polonya, yapılan olumlu çalışmalara sonucu, performansı ve aksaklıklara yapılan eleştirilere rağmen 2004'te nihayet AB üyesi olmayı başarmıştır.

4.1.3. Türkiye

Türkiye'nin 1945 sonrasında izlediği Batılılaşma politikasının iki temel sütuna dayandığı gözlenmektedir. Birinci temel sütun, ABD ile siyasî ve askerî alanlarda işbirliği kurarak geliştirmek, ikinci temel sütun ise Batı Avrupa ve özellikle de Federal Almanya ile ekonomik temelli işbirliğini geliştirmek, yani AET ile yakınlaşmaktır. Ülkenin bir buçuk asrı geçen bir süredir batılılaşma ve modernleşme adına izlediği politikaların, aslında kendi ekonomik çıkarlarını bir aşan bir özelliğe sahip olduğu gözlenmiştir. Bu durum, 1950'li yıllarda oluşmaya başlayan AET'yle

başından itibaren sıkı ilişkiler kurma konusunda kararlı davrandığının bir göstergesidir.

Türkiye açısından bakıldığında, ülkenin AB içindeki geleceği, Türkiye'yi tamamen değiştirebilecek bir istek hatta bir tutku olarak görüldüğü için çok önemlidir. AB üyeliği, Cumhuriyet'in kurulduğu 1920 yılından beri her zaman *batılılaşma* ve *modernleşme* hedefinin gerçekleşmesi için bir araç hatta Türk vatandaşlarının çoğu tarafından "*ulusal gurur*" olarak görülmektedir (Güney, 2004: 2)

1963 yılından beri Avrupa Birliğine tam üye olmak için çaba sarf eden Türkiye ile AB arasındaki en önemli sorun 1960 ve 1970 yılları arasında teknik ve ekonomik alanlarda olmuştur. Soğuk savaş döneminin sonuna kadar, Türkiye'nin insan hakları ve demokratikleşme konularında eleştirilmemesi, ülkenin coğrafi konumunun, Batı dünyası açısından hayati öneme sahip olmasından kaynaklanıyordu (Çakmak, 2003: 76). Soğuk Savaş döneminde Batı'nın Sovyet Blok'una karşı vazgeçilmez ortağı olan Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, göreceli olarak "*yeni ve birleşik*" Avrupa'da kenara itilerek, ikinci sıraya düşürülmüştür. Avrupa ülkelerinin Soğuk Savaş sonrasında stratejik ve askerî işbirliği arayışını konu alan önceliklerini, ortak savunmadan, serbest piyasa, Batı demokrasisi ve insan haklarına kaydırmaları, Türkiye'nin bölgedeki konumuyla kazandığı rolünün de değişmesine neden olmuştur (Tekin, 2004: 2).

Demokratikleşme ve insan hakları, 1980'lerde ciddi bir şekilde AB'nin siyasî gündeminde yer almaya başlamış ve yine AB'nin Türkiye'nin insan hakları performansı ile ilgilenmesi de yine aynı dönemde başlamıştır. Bu durumun iki nedeninden birincisi, AET'nin yeni oluşumunda göze çarpan politik nitelikteki kimliği ve AB'ye dönüşmeye başlamasıdır. Politik varlığın önem verdiği konular, insan hakları, demokratikleşme ve ilgili diğer siyasî alanlar olmuştur (Çakmak, 2003: 72). İkinci neden ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, AB ülkelerinin güvenliklerini tehdit edecek önemli bir tehlikenin ortadan kalkmasından dolayı askerî ve stratejik işbirliğinin artık önemini kaybetmesidir. Sovyetler Birliği'nin dağılması, aynı zamanda küresel siyasetin ve Avrupa toplumlarının değişim ve gelişimi ve Türkiye ile topluluğun ilişkilerinin boyutunu etkilemiştir (DPT, 2004: 24). Sonuç

olarak, insan hakları ve demokratikleşme AB'nin, ilişkilerinde önemli bir boyut kazanırken, Birliğin Türkiye ile ilişkisinin politik sınırlarını oluşturmaya başlamıştır.

Türkiye bu bağlamda, Cumhuriyet'in Batılılaşma projesini tamamlama amacıyla bir yandan AB'nin koyduğu standartları karşılamaya çalışırken, diğer yandan iç işlerine müdahale ettirmeme hassasiyetinden kaynaklanan bir ikilem ile karşı karşıya kalmıştır. Bu ikilemin en yoğun olarak 1980 ve sonrasında yaşandığı görülmüştür. 1980 askerî darbesinden sonra Türkiye'deki askerî yönetimin hemen serbest seçimlere izin vermesiyle AT, "bekle-gör" politikası uygulamış ve 1982 yılında Türkiye ile olan ilişkilerini dondurmıştır (Çakmak, 2003: 77).

1987 yılında Başbakan Turgut Özal, ülkenin AB'nin önkoşullarından olan insan hakları ve demokratikleşme konusundaki kötü performansına rağmen, tam üyelik için başvurmuştur. Bu dönemde Özal Hükümeti, 1964 yılından beri Rum azınlığın mal varlıklarını donduran düzenlemeleri uygulamadan kaldırmıştır. Türk vatandaşlarının bireysel olarak Avrupa Topluluğu İnsan Hakları (ECHR) Kurulu'na dilekçe vermelerine izin verilmiş, TBMM'de insan hakları ihlallerini izleyecek bir komite kurulmuştur. İnsan hakları ve demokratikleşme ile ilgili pragmatik çözümler içeren bu yaklaşıma rağmen yine de, ülkenin insan hakları sicili hemen düzelmemiştir (Çakmak, 2003: 78).

Özal Hükümeti, yine de AT'ye tam üyelik için çalışmalarına kesintisiz devam etmiştir. 1988 yılında Avrupa ve BM tarafından kabul edilen işkencenin yasaklanması anlaşmalarını imzalamış, 200'e yakın idam cezası meclis tarafından onaylanmayarak uygulanması iptal edilmiştir. Ancak bu çabalar Avrupa tarafından yeterince takdir edilmemiştir. Avrupa Komisyonu, bir taraftan Türkiye'nin istenen standartların en alt sınırına ulaşmadığı gerekçesiyle tam üyelik başvurusunu geri çevirirken, diğer yandan Türkiye'nin belki topluluğa katılımının mümkün olacağını yolunda açıklamalar yapmıştır (Çakmak, 2003: 78).

AB, 2001 Leaken Zirvesinden sonra AB'nin geleceği ile ilgili deklarasyonunda, Avrupa'nın bir kavşak noktası olduğunu açıklamıştır. Bu bağlamda AB liderleri üç konu üzerinde bir Avrupa Birliği Konvansiyon'u oluşturulmasını istemiştir. Amaçları, AB vatandaşlarını, Avrupa fikrine ve AB kurumlarına yakınlaştırmak, genişletilmiş Birlik'te Avrupa'nın siyasî yapısını ve siyasetini

organize etmek ve yeni dünya düzeninde AB'nin istikrar sağlayıcı bir faktör ve bir model olmasını sağlamaktır (Tekin, 2004: 3).

AB'nin Türkiye ile ilişkisinde, kültürel boyuttan ziyade politik ve stratejik faktörler ön plana çıkmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında, AB ekonomisi istikrarsız bir Türkiye yerine, dengeli demokratik, modern ve radikal İslam'ı sınırlarından uzak tutacak bir Türkiye görmek istemektedir (Öğütçü, 2005: 5). Bu nedenle Türkiye ile müzakere masasına oturmadan önce demokratikleşme, insan hakları ve azınlık haklarının korunması konuları üzerinde hassasiyetle durulmaktadır.

AB, aday ülkelerin reform ve değişiminde hızlandırıcı bir etki yapmaktadır. Muhtemel AB üyeliği değişim için gerekli olan hem istek hem de koşulların oluşmasını sağlamaktadır (Bilgiç ve Karatzas, 2004: 2). Bu durum, Yunanistan ve Polonya'da olduğu gibi Türkiye'nin reform sürecinde de gözlenmektedir.

4.1.3.1. Demokrasi

1980'li yıllarda demokratikleşme ve siyasî istikrar AB'nin en önemli meseleleri haline gelmiştir. Bu nedenle AET, Yunanistan ve Türkiye'nin demokratikleşmesine açıkça destek vermiştir (Bilgiç ve Karatzas, 2004: 2). Yunanistan bu süreç sonunda AET'nin de desteği ile üye olmayı başarmıştır. Türkiye ise askeri darbeye kesintiye uğrayan demokrasi deneyiminde tekrar geriye dönmüştür. AB'ye üyelik süreciyle ülkede yeniden önem kazanan demokratikleşme ve siyasî istikrar kavramları, Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesi bağlamında yeniden olumlu gelişmelere zemin hazırlamıştır.

Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yerine getirmesi ve yapılan reformların hükümet ve sivil toplum kuruluşları tarafından uygulanması, Yunanistan ile ilişkilerin geliştirilmesinde gerekli koşulları sağlamıştır Aralık 2004'e kadar Kopenhag siyasî kriterlerini yerine getirme zorunluluğu, Türk hükümetlerinin son yıllarda başlattığı reform sürecinde tartışmasız hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Bu konuda halen iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasında mutabakat sağlanmıştır. Dışardan bakıldığında bu mutabakat, AB'ye uyum ile ilgili bir çok reformun mecliste büyük bir çoğunlukla kabul edildiği anlamına gelmektedir (CECR, 2004: 17).

Katılım Ortaklığı'nın öncelikleri doğrultusunda üç yıllık bir dönemde (2001-2004) bir dizi anayasal ve yasal değişiklik kabul edilerek siyasi reformlar gerçekleştirilmiştir. 2001 ve 2004'te iki büyük anayasal reform yapılmış ve Şubat 2002 ile Temmuz 2004 arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) sekiz yasama değişikliği paketini kabul etmiştir. Medeni Kanun ve Ceza Kanunu dahil, yeni yasalar kabul edilmiştir. Bu reformların uygulanmasıyla ilgili çok sayıda başka yasa, yönetmelik, kararname ve genelge çıkarılmıştır. Hükümet reformların daha iyi uygulanmasını sağlamak için büyük adımlar atarak reformları tüm alanlarda izlemek ve pratikte yaşanan sorunlara çözüm bulmak için insan haklarından sorumlu başbakan yardımcısının başkanlığında oluşturulan bir organ olarak Reform İzleme Grubu kurulmuştur (CECR, 2004: 19).

Türkiye'de çok sayıda anayasa değişikliği ve sekiz '*uyum paketi*' ile elde edilen ilerleme gerçekten etkileyici olmuştur. Alınan önlemler arasında ölüm cezasının kaldırılması, işkence ve kötü muameleye karşı tedbirler ve cezaevi sisteminin reformu da vardır. İfade, örgütlenme ve basın özgürlükleri konularında gazetecilerin, akademisyenlerin ve insan hakları savunucularının özgürlüklerine mal olan bazı kötü şöhretli kanunlar lağvedilmiş, ağır kısıtlamalar kaldırılmış, daha fazla sorumluluk ve şeffaflık sağlayan hükümler getirilmiştir. Yurtdışında insan hakları ihlallerinin bir kaynağı olarak görülen Devlet Güvenlik Mahkemeleri tamamen kaldırılmıştır (BTKR, 2004:18). Mecliste çoğunluğu sağlayan bir partinin hükümet kurması, yasama ve yürütme sürecinde istikrarlı bir döneme geçmesinin en önemli sigortası olmuştur.

Bu alanda yapılan önemli gelişmelerden biri de, Türkiye'nin uluslararası insan hakları mevzuatını kendi ulusal kanunlarının üzerinde tutmayı kabul etmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarına göre Türk mahkemelerinde yeniden yargı yolunun açmasıdır. Kamu idaresi ile hükümetin küçültülmesi, parlamentonun rolünün güçlendirilmesi, kadın-erkek eşitliğinin yaygınlaştırılması ve dinî hak ve özgürlüklerin artırılması konularında da ilerleme kaydedilmiştir (BTKR, 2004: 21)

Avrupa Birliği, siyasî kriterleri yerine getirmek için Türkiye'nin, Parlamento'da yaptığı hukukî düzenlemelerle ilgili memnuniyetini bildirirken,

bunların fiili olarak uygulanması gerektiğini de vurgulamıştır. Bu nedenle kamu yönetimi sisteminin kapasitesi önem kazanmıştır. Türkiye’yi adaylığa hazırlaması ve bu bağlamda aldığı kararları uygulayabilmesi açısından, demokratik kurumları güçlendirecek, finansal kaynakları iyi kullanacak ve küresel ekonomiye uyum sağlayacak modern altyapıya sahip bir kamu yönetimi sistemi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda mevcut sistemin eksiklerinin Türkiye’nin üyeliğine bir engel teşkil ettiği vurgulanmıştır. Modern altyapıya sahip bir kamu yönetiminin en somut örneği ise, AB ile ilişkilerin etkin bir şekilde işlemesi amacıyla 4587 sayılı kanunla, 27 Haziran 2002 tarihinde *Avrupa Birliği Genel Sekreterliği*’nin kurulması olmuştur. Bunun yanında her bakanlık ve kamu kurumu, AB politikalarıyla ilgili kendi birimini oluşturmuştur (Sözen ve Shaw, 2003: 127).

Batı demokrasilerinde toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayan kurumsallaşmış devlet organları yanında, toplumsal çıkarları ve değerleri bir araya getiren örgütlü gruplar ve kişilerin oluşturduğu, Sivil toplum kuruluşları; devleti etkileme gücüyle, çağdaş demokrasilerde, toplumun demokratikleşmesini sağlamada önemli bir vasıta (Sözen ve Shaw, 2003: 129).

Kubicek, sivil toplum kuruluşlarının toplumun demokratikleşme sürecinde en etkin kurumlardan biri olduğunu savunurken, buna en güzel örnek olarak Polonya gibi totaliter bir sistemde 10 yıldan kısa bir zamanda, işçi örgütleri, öğrenci toplulukları ve entellektüel kesimin dayanışması ile gerçekleştirilen demokratikleşme yolundaki siyasî dönüşümü göstermektedir. Ona göre, bu örnek aynı zamanda Jeanne Kirkpatrick’in “totaliter sistemlerde (Komünizmi kastederek) siyasî değişim imkânsızdır” tezini de ampirik olarak çürütmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye gibi “liberal olmayan” demokrasilerde, sivil toplum kuruluşları açısından önemli sorunlar yaşandığını kanıtlamıştır. Bunun yanında sivil toplum kuruluşlarının, toplumun ihtiyacı olan demokratik değişimi gerçekleştirebilmesi için, güçlü ve geniş tabanlı siyasî katılımının olması gerekmektedir (Kubicek, 2002: 771).

Özünde mutlak monarşiye dayanan Osmanlı İmparatorluğu’ndan sonra demokratik bir ülke olma çabası içinde olan Türkiye Cumhuriyeti’nde sivil toplum kuruluşlarının yeterince gelişmediği görülmektedir. Zira, 17 Ağustos 1999’da yaşanan deprem sonrasında, depremde zarar görenlere, devlet kurumlarının

müdahalede yetersiz kalması ve toplumun derhal organize bir şekilde harekete geçememesi bu durumu en iyi şekilde yansıtmaktadır. 1999 Aralık ayında AB, Türkiye'yi aday ülke olarak kabul ederken, Türkiye hızlı bir siyasî liberalizasyon içeren Kopenhag siyasî kriterlerini acilen yerine getirmek için reform paketleri hazırlamaya başlamıştır. Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin geliştirilmesi için, bu yaşanan tecrübelerden sonra yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır. Temmuz 2004'te Meclis'ten geçen ve sonra Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen yeni Dernekler Kanunu kabul edildiği takdirde, derneklerin faaliyetlerine devletin müdahale imkânının azaltılması bakımından anlamlı olacak ve sivil toplumun güçlenmesine katkıda bulunacaktır (CECR, 2004: 39). Fakat bütün bu yaşananlara bakıldığında, Polonya yaşanan değişimin aksine, Türkiye'deki *değişimin* yaygın halk hareketleriyle toplumun *içinden* gelen bir değişim istemi veya ihtiyacı değil; ülke *dışından* istenen bir olgu olduğu görülmektedir

Türk siyaseti, son on yıldır iki zıt gelişmeyle karşı karşıya bırakan bir diğer konu ise ordunun, zaman zaman demokrasiyi kesintiye uğratacak kadar güçlü olan siyaset üzerindeki etkinliğidir. Bir tarafta tanımı itibariyle, Türk devletinin temel prensiplerinin bekçiliğini kendine en temel görev edinmiş ve ülkede otoritenin en saygın kaynağı olan Türk ordusu, diğer yanda ise Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefine ulaşmasının önkoşulu olarak ülkenin askerî yapısının demokratik kontrole tabi tutulmasını isteyen Kopenhag siyasî kriterleri bulunmaktadır. Türkiye bu nedenle AB'nin askerî konumu ile ilgili taleplerinde bir ikilem yaşamaktadır. AB'ye göre ordu, dışarıdaki düşmana karşı profesyonel olarak güçlü fakat siyasî alanda zayıf olmalıdır. Başka bir ifadeyle asker, iç politikada demokratik kontrole tâbi olmalıdır (Cizre, 2004: 107).

Sivil-asker ilişkileri Kopenhag kriterleri içinde açıkça yer almamakla birlikte, kriterlerin özüne bakıldığında, askerî yapının demokratik kontrolden uzak olduğu görülmektedir. AB'nin Türkiye ile ilgili 1998, 1999, 2000 ve 2001 ilerleme raporlarında sivillerin asker üzerindeki kontrolü gibi kurumsal ilişkilerde bazı temel konularda Türkiye'yi AB standartlarına getirmek için yapısal değişimlere ihtiyaç olduğu Ankara'ya bildirilmiş ve reform yapılması tavsiye edilmiştir (Cizre, 2004: 109).

Türkiye tarihinde ordunun önemi ve son zamanlarda değişen rolüne bakıldığında “*asker üzerinde demokratik kontrol*” fikri önem kazanmaktadır. Decaf (*Democratic Control of Armed Forces*) Batı’nın NATO ve AB alanında, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (*Eski Komünist ülkeler*) için formüle ettiği bir uygulama olmuştur. Bu uygulamanın iki hedefinden ilki, savunma kurumlarında reform, ikincisi dış ve güvenlik politikalarının, Batı güvenlik sistemine entegrasyonu için uyumunu sağlamaktır. Decaf, NATO’nun genişlemesi ve AB’ye tam üyelik için demokratik değişimin yaşanmasında kurumsal bir araç olarak kullanılmıştır (Cizre, 2004: 116).

Türkiye’nin 50 yıllık NATO üyeliğinin tarihî deneyimi, NATO üyeliğinin, Decaf reformlarını gerek hükümetler arası anlaşmalar; gerekse üyelerin orduları arasındaki ilişkilerle yaygınlaştırdığı tezini zayıflatmaktadır. NATO’nun siyasi politikasının hedefi, Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği’ni baskı altında tutmaktı ki bu politikasını Sovyetler Birliği’nin çevresindeki Yunanistan, Portekiz, İspanya ve Türkiye gibi ülkelerin *demokratikleşmesinin* harcanması uğruna uygulamıştır. NATO’nun Soğuk Savaş yıllarında, bu nedenle Türkiye demokrasisindeki eksikliklere karşı büyük oranda hoşgörülü olduğu gözlenmiştir. 1980’lerin sonunda ise ODA ülkelerinin NATO’ya girmeleri için sivil-asker ilişkileri arasında denge birer önkoşul olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında AB’ye tam üye olmak isteyen adayların entegrasyonu, Avrupa kimliği, iyi yönetim ve güvenlik alanlarında, ordunun demokratik ve sivil kontrolü ortak bir öncelik haline gelmiş, Decaf bu bağlamda sivil-asker ilişkilerinde kurumsal bir model olarak kabul edilmiştir. Decaf aynı zamanda 1993 yılında AB komisyonu tarafından Türkiye’nin tam üyelik için müzakere kriterlerinden biri olarak belirlenmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra güvenliği sağlamak için büyük Avrupa entegrasyonu, stratejik bir araç olarak Decaf’ın önemini artırmıştır (Cizre, 2004: 111). Türkiye gibi NATO’ya en uzun süre üye olmuş bir ülkenin ordusunun baskın rolü ise önemini kaybetmeye başlamıştır. Ancak ODA ülkeleri için uygulanan Decaf modeli, politika ve metodoloji olarak Türkiye’ye uymamıştır (Cizre, 2004: 116).

Son reform paketi içinde yer alan ve Milli Güvenlik Kurulu’nun (MGK) görev ve yetkisi ve işlevleri ile ilgili hukuk düzenlemeleri MGK’nın görev alanının

yeniden tanımlayarak, önemli ölçüde değiştirmiş, asker-sivil ilişkilerinin çerçevesi AB üyesi devletlerce kabul edilen uygulamaya daha da yaklaşmıştır. Örneğin, Ağustos 2004'te Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'ne ilk kez bir sivil üye atanmıştır. Bunun yanında bütçe şeffaflığını artırmak için Sayıştay'a, savunma harcamalarını denetleme izni verilmesi ve bütçe dışı fonların genel bütçeye dahil edilerek tümüyle meclis kontrolüne girmesi gibi tedbirler, ülkenin siyasî sürecine ve demokrasiye, asker müdahalesini daha da azaltmayı amaçlamaktadır (BTKR, 2004: 19). Sivil-asker ilişkilerini AB uygulamalarıyla tamamen uyumlu hale getirme süreci devam etmektedir.

Genel olarak Türkiye ile karşılaştırıldığında ODA ülkelerinin orduları daha küçük, taarruz gücü daha zayıf, hükmî varlığı (tüzel kişiliği) az gelişmiş, siyasî profili zayıf, iç politikaya karışmayan bir yapıya sahiptir. Ordu, söz konusu ülkelerde zaten prensip olarak siyasetin dışında kalmıştır (Cizre, 2004: 116).

Bir çoğu eski komünist ülke olan on yeni üye 2004 yılında AB'ye katıldılar. Türkiye ise hâlâ müzakere için kuyruğun en sonunda beklemektedir. Polonya ve diğer eski komünist ülkelerin üyeliğe kabul edilmesi her ne kadar mantıklı bir gerekçeye dayansa da, Türkiye'nin durumu da 1964'ten beri süregelen ortaklık görüşmelerinden dolayı son derece anlamsız kalmaktadır. Kubicek bu durumu Türkiye'nin siyasî kriterleri oluşturan konularda yetersiz kalmasına bağlamaktadır. Ona göre Türkiye'nin demokrasi alanındaki eksikleri ve insan haklarıyla ilgili problemleri müzakere görüşmelerine başlanması açısından çok önemlidir. Çünkü, 1997 yılında Türkiye'nin üyelik talebinin reddedilmesine neden olmuştur (Kubicek, 2004: 2).

4.1.3.2. Hukukun Üstünlüğü

Helsinki'de 1999 yılında Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesi, Türkiye AB ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır. Ulusal program çerçevesinde üç yıl içinde tamamlanmak üzere uzun ve orta vadeli öncelikli hedefler oluşturulmuştur. Bu hedeflerden en önemlisi 1982 Anayasa'sında 34 maddenin iptali ve yedi reform paketinin yer aldığı büyük revizyon olmuştur. Hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, demokratik kurumların yeniden yapılandırılması, toplanma ve

dernek kurma özgürlüğü, cinsiyetler arası eşitlik ve çocukların korunması ve yeni medeni kanunun kabulünü içeren söz konusu reformlara ilaveten bir çok entelektüelin basın yayın yoluyla yaptıkları açıklamalarından dolayı tutuklanmasına imkân veren yasa iptal edilmiştir (Güney, 2004: 3).

Son bir kaç yıl içinde Türkiye’de bir çok kimsenin telaffuz edemediği, politik tabu sayılan bazı konular konuşulmaya başlanmıştır. Yargı kurumunun bağımsızlığı ve etkinliği güçlendirilmiş, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmış ve bazı yetkileri yeni oluşturulan Bölgesel Ağır Ceza Mahkemeleri'ne devredilmiştir. İstinaf Mahkemeleri kurulmasına yönelik mevzuat kabul edilmiştir. Ancak yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanun (CMUK) tasarısı, Adli Kolluğun Oluşturulması ve İnfaz Kanuna ilişkin kanun tasarıları hâlâ kabul edilmeyi beklemektedir (CECR, 2004: 21).

İdam cezası Türkiye'nin Ocak 2004'te imzaladığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13 no'lu protokolüne uygun olarak tüm durumlarda kaldırılmıştır. Mevcut mevzuatta idam cezasına ilişkin geri kalan tüm atıflar kaldırılmıştır. Yeni Ceza Kanunu'ndaki hükümler dahil olmak üzere, işkence ve kötü muameleyle mücadeleyi güçlendirmek için daha fazla gayret gösterilmektedir. Her ne kadar tutuklular, yasa uygulayıcı birimleri tarafından hakları konusunda her zaman bilgilendirilmiyorsa da, yargılama öncesi gözaltı usulleri Avrupa standartları düzeyine getirilmiştir. Yetkililer işkenceye karşı sıfır tolerans politikasını benimsemiş ve bazı işkence failleri cezalandırılmıştır. Sistematik olmamakla birlikte, işkence dahil çok sayıda kötü muamele vakalarına halen münferit olaylarda rastlanılmaktadır. 2002 yılında, Türk Ceza Kanunu'nun Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ile Orman Kanununda yer alan idam cezaları müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülmüştür (CECR, 2004: 21).

TCK'ya insan ve organ kaçakçılığı ile hükümler, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununa ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa, Avrupa İnsan hakları Mahkemesince, İnsan haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya ek protokollerin ihlali suretiyle verildiği saptanan mahkeme kararları hakkında yargılamanın yenilenmesine imkân veren maddeler eklenmiştir (DPT, 2004: 24).

İnsan haklarına saygı ve temel özgürlüklerin yerine getirilmesine ilişkin genel çerçeve kapsamında Türkiye, ilgili uluslararası ve Avrupa sözleşmelerinin çoğunu

kabul etmiş ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinin iç hukukun üstünde olduğu ilkesi Anayasa'da yer almıştır. Türkiye 2002 yılından bu yana, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarını tatbik etmeye yönelik olarak artan bir şekilde gayret göstermektedir. Temyiz Mahkemesi gibi yüksek adli organlar, Kürt dilinin kullanılması, işkence ve ifade özgürlüğüyle ilgili davalar dahil olmak üzere, yapılan reformlarda Avrupa Mahkemesi'nin standartlarına uygun olarak yorumlayarak bazı kararlar almaktadır. Bu bağlamda beraat ile sonuçlanan yeniden yargılamalar yapılmıştır. Örneğin, Haziran 2004'te cezaevinden serbest bırakılan Leyla Zana ve arkadaşlarının Temyiz Mahkemesi'nin kararını takiben yeniden yargılanmaları gündeme gelmiştir (CECR, 2004: 35).

Basın konusunda, Polis Vazife ve Salahiyet Kanununda, Serbest Bölgeler Kanununda, Dernekler Kanununda, Vakıflar Kanununda, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda, önemli değişiklikler yapılmıştır (DPT, 2004: 24).

Türkiye'nin, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konularında elde ettiği önemli ilerlemeleri sonucunda, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, 2004 bahar oturumunda, 1996'dan beri uygulanmakta olan *izleme sürecini* sona erdirmeye karar vermiştir (Dartan, 2005: 236). Ancak, tüm başarılarla rağmen, yeni kanunların devletin tüm birimlerinde ve ülkenin her yerinde etkin bir biçimde uygulanması için kararlı gayretlere ihtiyaç olduğu her fırsatta AB Komisyonu'nun ilerleme raporlarında tekrarlanmaktadır. Özellikle de hukukun üstünlüğü, etnik ve dini azınlıkların hakları ve sivil asker ilişkileri konularında kanunî değişikliklerin ilgili tüm tarafların düşünce ve davranış biçimlerine de yansması istenmektedir. Hükümetin kurduğu İzleme Grubu bu açıdan önemli bir rol üstlenmiştir. (BTKR, 2004: 20)

Bu gelişmeler hem Türkiye hem de AB açısından bakıldığında sorunların çözümlendiği anlamına gelmemektedir. Çünkü hâlâ ülkede insanlara işkence ve kötü muamele yapıldığına dair şikayetlere rastlanmaktadır. Türkiye'de güncel basında yer alan ve AB kamuoyunda gündemi oluşturan hukuk dışı uygulamalar, insan hakları ihlalleri ve anti-demokratik uygulamalar söz konusudur. (Kirişçi, 2004: 3). Yine de toplum, politik olarak daha rahat bir ortam ve gelecek için iyi beklentiler içindedir.

4.1.3.3. İnsan Hakları

Türkiye'nin insan hakları ve demokratikleşme performansını anlayabilmek için, Türkiye Cumhuriyetinin temel yapısına bakmak yerinde olacaktır. Türkiye'de Cumhuriyet rejimi 1923 yılında kurulmuş olmasına rağmen, çok partili serbest seçimler 1950'den sonra uygulanmaya başlamıştır. Çok partili serbest seçim dönemi boyunca da, ordu üç defa siyasî sürece müdahalede bulunduğu için, demokrasinin istikrarlı bir dönem geçirdiği söylenemez. Türkiye gibi uzun demokrasi tarihine sahip bir ülkede, tamamı sivil bir anayasanın hiç olmayışı ilgi çekicidir. Bugün yürürlükte bulunan 1982 Anayasa'sı kabul edildiğinde ordu iktidarı elinde bulunduruyordu. Bu nedenle hazırlanan anayasa, tipik *ulus-devleti* kavramının özellikleri olan; ulusal egemenliğin üstünlüğü, ülke topraklarının milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkeleri ile şekillendirilmiştir (Çakmak, 2003: 69-70). Ülkenin bölge içinde ve kendi içinde bulunduğu şartlarda bu kavramlar, ülkenin varlığını ayakta tutan birleştirici unsurlar olmuşlardır. Çünkü Türkiye tarihinde askerinin her zaman meşru bir güç odağı olması resmî otoriteye ve devlete karşı saygıyı ifade etmiştir. Bunun yanında gerek Türkiye siyasî kültürü ve gerekse toplumsal kimliği ile Yunanistan gibi Batı Avrupa'daki siyasî akımları takip ederek etkilenme olasılığı bulamamıştır.

Çakmak'a göre; Türkiye'nin demokratikleşme performansının 1980'lerden sonra zayıf olmasının arkasında, askerî darbenin izlerinden ziyade teröristlerin yoğun kampanyasının etkisi vardır. Terörist saldırılar ve kamu oyunun terörizme karşı reaksiyonu, demokrasinin kalitesini olumsuz etkilemiştir. Türkiye'de otoritelerin terörizmle mücadele için uyguladığı siyasî, ekonomik ve askeri politikaları AB-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilemiştir (Çakmak, 2003: 76). Gündem 2000 raporunda, siyasî konularda insan hakları ve Güneydoğu sorunu ile ilgili bilinen görüşler tekrar edilmiş ve bu soruna askeri değil, siyasî bir çözüm bulunması gerektiği ifade edilmiştir (HRWR, 2001: 1).

Güneydoğu'da 25 yıl boyunca terörle mücadele için uygulanan ve temel özgürlüklerin kısıtlanmasına neden olan olağanüstü hâl uygulamasının kaldırılması, bu bölgede yaşayan vatandaşların yaşam kalitesini belirgin biçimde artırmıştır. Türkçe dışındaki dillerde radyo ve televizyon yayınlarına ve eğitime izin verilmesi

ve azınlık gruplarının kültürel faaliyetlerine daha hoşgörölü yaklaşılması da devletin etnik gruplarla ilişkileri üzerinde olumlu bir etki yapacaktır. TBMM'yi oluşturan ve özellikle siyasî açıdan birbirinden çok farklı çizgilerde bulunan iktidar partisi (AKP) ve ana muhalefet partisi (CHP), meclisteki diğer parti grupları ve bağımsız milletvekillerinin, aralarındaki temel anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak ülkenin geleceği için uyum içinde çalışması, Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki kararlılığı ve samimiyetinin göstergesidir. Son iki yıl içinde ülkenin siyasî ve hukukî sistemini derinden değiştiren reform çalışmaları, TBMM'nin AB üyeliği konusundaki mutabakatın güzel bir örneğidir (BTKR, 2004: 18-19).

Türkiye içindeki bu kararlılığı toplumu oluşturan halk kitlelerinde de görmek mümkündür. Coğunluğu Kürt kökenli vatandaşların yaşadığı Diyarbakır'da "ayrılığa hayır, farklılığa evet" sloganıyla geniş bir halk gösterisi düzenlenmiş, terör ve işkence mağduru yöre halkı, kendilerini PKK'nın eylemlerinden soyutlamaya başlamış hatta onları işkenceci ve terörist ilân etmişlerdir (Kirişçi, 2004: 3). Terörist saldırılardan dolayı boşaltılan köylere, devlet destekli projelerle yeniden köye dönüş başlamıştır.

Ekonomik ve sosyal haklara ilişkin olarak kadın-erkek eşitliği ilkesi, Medeni Kanun ve Anayasa'nın ilgili maddelerinde yapılan değişikliklerle güçlendirilmiştir. Yeni Ceza Kanunu kapsamında '*namus cinayetleri*' işleyenlerin ömür boyu hapis cezasına mahkum edilecek, mahkeme kararı olmadan bekâret kontrolleri yasaklanacak ve evlilik içi cinsel taciz cezai suç sayılacaktır. Kadın hakları konusu hâlâ tatminkâr değildir. Çünkü; namus cinayetleri dahil, kadınlara karşı ayrımcılık ve şiddet sorun olmaya devam etmektedir. Çocuk hakları güçlendirilmiş olmakla birlikte, çocuk işçiler konusunda halen ciddi kaygılar bulunmaktadır. Sendikal haklar halen ILO standartlarının gerisindedir (CECR, 2004: 39).

Türkiye, kurulduğu günden beri, yeterince demokratikleşememişse de, ülkede 1980 yılına kadar katı insan hakları ihlallerine de rastlanmamıştır. 1980-1983 yılları arasında askerî rejim sırasında yoğun insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Üniter bir devlet yapısına sahip olan Türkiye, bölünme korkusuyla Kürt kimliğinin varlığını bu dönemde sürekli yalanlamıştır. AB, Türkiye'den Kürtlerin azınlık olarak tanınması ve onlara kültürlerini ve dillerini açıkça yaşayacakları, öğretebilecekleri okullar ve

medya araçları verilmesini istemiştir. AB, ayrıca Kürtçe konuşma yasağını kaldıran reformlar yapılması ve siyasî partilerin kapatılmasının yasaklanması AB'nin istekleri arasındadır. Ancak 2001 yılında Fazilet Partisi (FP) ve HADEP'in kapatılmasıyla, Türk devletinin bu konuda yeterince çaba göstermediği gözlenmiştir (Kubicek, 2002: 174).

Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi (*European Committee for the Prevention of Torture CTP*) ve Birleşmiş Milletler'in özel raportörleri, hazırladıkları raporlarında, Türkiye'de işkencenin yaygın bir şekilde devam ettiğini bildirmişlerdir (Aksu, 2001:2).

Türkiye'nin resmî platformda AB'nin isteklerini yerine getirmek için sergilediği gayret ve çalışmalarına rağmen, münferit olaylardan ibaret olsa da yaşanan olumsuzluklar, ülkenin itibarını zedelemekte ve AB yolunda iki adım ileri giderken bir adım gerilemesine neden olmaktadır. Bu şartlarda ülkenin içinde bulunduğu şartlar göz önüne alınırsa, AB'nin daha önce Yunanistan'a ve 2004 yılında da Polonya'ya karşı sergilediği iyi niyetini Türkiye için de göstermesi insan hakları ve demokrasiye saygısının gereğidir.

4.1.3.4. Azınlık Haklarının Korunması

Modern Türk devleti bir çok farklı din (Müslüman, Hıristiyan, Musevi) ve mezhep (Sünni, Şii, Alevi, Ortodoks, Katolik, Protestan ve Süryanî vd.) ve etnik (Türk, Kürt, Laz, Boşnak, Arnavut, Çerkez, Rum, Ermeni, Gürcü vd.) grupların yüzyıllardır birlikte yaşamasıyla gelişen *ortak kimliğin* oluşturduğu bir nüfus yapısına sahiptir. T.C. Dışişleri Bakanlığının resmî rakamlarına göre Türkiye'de 30 farklı etnik grup vardır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti devleti, farklılıkların olumsuz etkilerini azaltmak için güçlü merkezî yapıya sahip üniter bir devlet yapısıyla şekillendirilmiştir (Çakmak, 2003: 71). Türk devletinin kurulduğu dönemde dünya üzerinde de yaygın olan bu yapı, farklı etnik kökenlere sahip halkın *kurtuluş savaşında*, "ortak kaderi" paylaşarak savunduğu bir devlet olarak Türk toprakları üzerinde bugüne kadar varlığını sürdürmektedir. Cumhuriyetin kurucusu Kemal Atatürk, ulusal mücadelenin başında ülkede yaşayan tüm kurucu unsurları etnik ve dinî kimliğine bakmaksızın eşit şekilde kucaklamıştır.

Türkiye ve Yunanistan arasında her iki ülkenin de sahip olduğu, ulusal azınlıklar üzerindeki yoğun tartışmalar ülke tarihinin hemen her döneminde gündeme gelmiş, uluslararası sistemde ve hukuk kurallarında getirilen yeni hükümler çerçevesinde giderek bir insan hakları sorununa dönüşmüştür (Aksu, 2001: 4).

Türkiye’de, II. Dünya Savaşı sürerken, bir takım savaş zengini gayri Müslim azınlığın ortaya çıkması ve bunların kamuoyunun tepkisini çekmesi, savaş dolayısıyla ekonomik darboğaz içerisindeki hükümeti, azınlıklar üzerinde baskıya dönüşen kimi uygulamalara yöneltmiştir. Bu uygulamalardan biri olan ve sadece bir kez alınan ancak daha çok azınlıklara mensup kişiler üzerinde yoğunlaşan “Varlık Vergisi”nin âdil bir şekilde uygulanmadığı görülmüştür. Bu sefer kısa süre içerisinde kamuoyunda vergilendirme adı altında yapılan bu adaletsiz uygulama, eleştirilere neden olmuş, aynı zamanda azınlıkların hükümete bakışını ve Türkiye’nin imajını da olumsuz etkilemiştir (Aksu, 2001: 3).

Azınlıklar sorununun Türk-Yunan ilişkilerinde hem bir iç politika malzemesi hem de dış politika sorunu olarak gündeme gelmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin Kıbrıs ve Batı Trakya sorunu nedeniyle gerginleşmesine sebep olmuştur. 1950 ortalarına kadar ikili ilişkilerin dostluk ve işbirliği havasında gelişmesi hem Yunanistan’da hem de Türkiye’de ulusal azınlıklara yönelik politikaların ılımlı olmasında etkili olmuştur. Bu dönemde Türkiye’de azınlıklar Demokrat Parti iktidarının sağlamış olduğu kolaylıklardan yararlanarak parlamentoda temsilci bulundururken Yunanistan’da da Türk/Müslüman azınlığın çeşitli sorunlarına çözüm bulunmaya çalışılmıştır (Aksu, 2001: 4).

1963-64 Kıbrıs olayları ise, Türk Hükümeti’nin, 1930 Sözleşmesine son vererek, İstanbul’da çalışmakta olan Yunanlıları ülkelerine geri göndermesine, Bozcaada ve Gökçeada’da yarı açık cezaevi kurmak ve devlet üretim çiftliği açmak için yapılan kamulaştırmalar da buralarda oturan Rum azınlığın Yunanistan’a göçmesine neden olmuştur. İstanbul’da yaşayan Rum azınlığın gitmesi, İstanbul Rum nüfusunu gitgide azalarak bugünkü 4000-5000 düzeyine gerilemesine neden olmuştur (Aksu, 200: 5).

Ağustos 2002’de TBMM, bazı kanunları iptal eden reform niteliğindeki kanun paketini yasalaştırırken amacı, AB üyeliğinin siyasî kriterinin yerine

getirmektir. Türk basını idam cezasının kaldırılması, insan hakları ve azınlık haklarının korunmasını kapsayan bu iptaller için “tarihî” deyimini kullanmışlardır (Sözen ve Shaw, 2003:127).

Radyo ve televizyonların kuruluş ve yayınları hakkında kanunda, Türk vatandaşların günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapabilmesine ilişkin değişiklik yapılmıştır. Yabancı dil eğitimi ve öğretimi ile Türk vatandaşlarının farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi hakkında kanunda, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için Özel Öğretim Kurumları kanunu hükümlerine tabi olmak üzere özel kurslar açılabilmesine yönelik değişiklik yapılmıştır. Kürtçe ve diğer dillerde yayın ve eğitim konusunda sadece iki yıl öncesine kadar çokça tartışılan bir adım, normal kabul edilmeye başlanmıştır. Artık sivil toplum kuruluşları ve devlet bürokrasisi arasında hatırı sayılır bir işbirliği oluşmaya başlamıştır (Kirişçi, 2004: 3).

Azınlıkların korunması ve kültürel hakların yerine getirilmesi hususunda, azınlık dillerinin kullanılması üzerindeki yasağı kaldırmak için Anayasa’da değişiklik yapılmıştır. Türkiye'nin Güneydoğusu'nda son zamanlarda Kürtçe dil okulları açılmaya başlanmıştır. Bu arada kısıtlı bir ölçekte de olsa TV ve radyo yayınları başlamış, Kürt kültürünün değişik şekillerde ifade edilmesine daha fazla hoşgörü gösterilmeye başlanmıştır. (CECR, 2004: 35).

Dini inanç özgürlüğünün Anayasa ile garanti altına alınmış olmasına ve ibadet özgürlüğünün büyük bir ölçüde engellenmemesine karşın gayrimüslim topluluklar, tüzel kişilik, mülkiyet hakları, din adamı yetiştirme, okullar ve iç yönetimle bağlantılı zorluklar yaşamaya devam etmektedir. Mevzuat uyumunun bu zorlukları gidermesi beklenmektedir. AB’ye göre alevilerin Türk devleti tarafından Müslüman bir azınlık olarak tanınması gerekmektedir (CECR, 2004: 38). Ancak Alevî dernekleri, AB’nin bu tespitine karşılık, Türkiye ve dünya medyasına, kendilerinin de Cumhuriyet’in kurucu unsuru oldukları ve azınlık olmadıklarını bildiren açıklamalar yapmışlardır.

Türkiye, demokrasinin yerleşmesi için yapılan en son uygulamalarla, Gayrimüslim azınlıklar ibadethane olarak kullanmak amacıyla mülk satın alabilecektir.

Lozan Antlaşması mevcut hükümleri doğru ve tam uygulandığında ülkede Gayri-müslim azınlıkların dini özgürlükler ve vakıflarının mülkiyet haklarını kullanmalarına engel teşkil edecek bürokratik engellemelerin aşılabacağı bildirilmiştir. TBMM’de kurulan Reform İzleme Grubu’nun açıklamalarına göre Alanya’da ikamet eden Katolik ve Protestan Almanlar için Kilise açılacağı bildirilmiştir. Bunun yanında AB’nin, mevcut uygulamaların yetersiz kalmasından dolayı, 1969 yılında kapatılan Ermeni ve Hıristiyan Ortodoks Seminerlerinin, söz konusu azınlıkların kendi dinlerini öğrenmeleri ve uygulamaları için yeniden açılması yönünde tavsiye kararı aldığı bilinmektedir (Aydın ve Keyman, 2004: 35).

4.1.3.5. Diğer Siyasi Kriterler

Türkiye için Kopenhag Siyasî kriterleri yanında, aday ülkelerin komşuları ile olan uyuşmazlıklarını barışçıl yöntemlerle çözmeleri koşulu da aranmaktadır. Zira Lüksemburg Zirvesi sonrasında Türkiye-AB arasındaki ilişkinin güçlendirilmesinin aynı zamanda siyasî ve ekonomik reformların sürmesine, Yunanistan ile iyi ve istikrarlı ilişkilere sahip olunmasına ve Kıbrıs sorununa çözüm bulunması amacıyla BM gözetimindeki müzakerelerin desteklenmesine bağlı olduğu vurgulanmıştır.

Türkiye ve Yunanistan’ın iki rakip ülke olarak geçmişine bakıldığında, 1960’lı yıllarda AB ile olan ilişkilerinde benzerlikler görülmektedir. Resmi olarak Türkiye, Yunanistan ile birlikte, 1960’lı yılların başında yeni ortaya çıkan AET ile 1963 yılında ortaklık anlaşması imzalayarak ilişki kuran ilk ülkelerden biri olmuştur. 1960’lı yılların ortalarından 20. yüzyılın sonlarına kadar ne Yunanistan ne de Türkiye açısından birlik ile ilişkilerinin başarılı olduğu söylenebilir. Ancak yine de Yunanistan 1981 AET’ye üye olmayı başarmıştır. Dış ilişkilerde izlenen politikalar Türkiye’nin iç çatışmaları ve Yunanistan ile uzun süre devam eden ikili kavgalar, yalnızca Türkiye’yi AB üyeliği ve Yunanistan’dan uzaklaştırmakla kalmamış, aynı zamanda 40 yıl boyunca ekonomik gelişmelerini ve demokratikleşmesini sağlayacak değişimden de uzaklaştırmıştır (Bilgiç ve Karatzas, 2004: 2).

1999’a kadar Yunanistan veto yetkisine sahip bir Birlik üyesi olarak Türkiye-AB ilişkilerini bloke etmekte ve daha da önemlisi, Yunanistan’ın Türkiye’ye karşı tutumunu, Türkiye’nin Birliğe alınmasına karşı olan Almanya gibi etkili üyeler, koz

olarak kullanılmaktaydı. 1980-1999 arası dönemde ülke, Kıbrıs ve Ege gibi temel uyuşmazlık konularında Yunan tezlerinin AB talepleri olarak dayatılmasıyla karşı karşıya kalmıştır (Dartan, 2005: 240).

AB, 1999 Helsinki’de çıkan olumlu karara rağmen, Türkiye ile ilgili coğrafi, ekonomik, politik konulara ilişkin pek çok sorunu gündeme taşımıştır. Türkiye’nin üyeliğine karşı olan AB’nin itirazlarının daha çok insan haklarının ihlali ve ölüm cezasına karşı yapıldığı gözlenmektedir. Türkiye bu alanda önemli düzenlemeler yaptığında ise, bu kez, devlet kurumlarında şeffaflığın olmaması, askerinin siviller üzerindeki kontrolü, ülkenin azınlık ve kültürel hakları içeren problemlerle dolu demokrasisi konusu gündeme getirilmiştir. Türkiye yeniden hızlı bir şekilde reformlar yaparak Avrupa’nın isteklerine cevap verilmiş, hızlandırılmış reform önlemlerini içeren yasama paketleri yasalaştırılmıştır. Bu kez Avrupalıların eleştirileri yürürlüğe giren yasaların tam anlamıyla uygulanmamasına kaydırılmıştır. Türk hükümeti uygulamalarla ilgili karalılığını gösterdiğinde, AB’deki Türkiye karşıtları, Kıbrıs konusunu gündeme getirmişlerdir. Kıbrıs Rum tarafının Birleşmiş Milletler’in Annan planını reddederken, Kıbrıs Türk tarafınca ezici bir çoğunlukla kabul edilmesiyle, Avrupa Birliği gözünde Türk tarafının pozisyonu nihayet değer kazanmıştır (Tekin, 2004: 2).

Ancak Kıbrıs Rum kesiminin Annan Planı’nı reddetmesine rağmen, Kıbrıs’ın Avrupa Birliği’ne katılımı Türkiye’nin katılım müzakeresine başarılı bir şekilde yürütmesine gölge düşürmüştür (Kirişçi, 2004: 1). Kıbrıs sorununun çözümü, Türkiye’nin katılım müzakerelerine başlamasının önkoşulu değilse de, Türkiye-AB ilişkilerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir

Güçlendirilmiş siyasî diyalog kapsamında Yunanistan ile ilişkiler olumlu bir şekilde geliştirilmektedir. Bir dizi ikili anlaşma imzalanmış ve birçok güven artırıcı önlem kabul edilmiştir (CECR, 2004: 37). Türkiye’nin Yunanistan’la ilişkileri son yıllarda düzelmeye başlamıştır. Bugün Yunanistan, Türkiye’nin AB üyeliğini desteklemektedir. Bazı ihtilafli ikili meselelerin çözülmesi için çaba sarf edilmekte ve iki ülkenin dışişleri bakanları, Ege Denizi ile ilgili tartışmalı konuları ele almak üzere hazırlık görüşmeleri için bir araya gelmektedir (BTKR, 2004: 20).

Türkiye'nin uluslararası toplumda her zaman başını ağrıtan, ancak resmî söylemlerde dile getirilmekten çekinilen 1915 Ermeni soykırımı iddiası, bugün Avrupa kamu oyununda tartışılmaya başlanmıştır. 2004 Aralık ayında Türkiye Başbakanı, teamüllerin dışına çıkarak farklılığın önemine dikkat çekmiş “*bizim farklılığımız birlikteliğimizdir*” sözleriyle İstanbul’da bir Ermeni müzesinin açılışına katılmıştır (Kirişçi, 2004: 3)

Türkiye, kendi siyasî ve ekonomik istikrarını sağlamada bir araç olarak gördüğü AB üyeliği için öncelikle iç çatışmalarına son verecek rasyonel çözümler üretmek zorundadır. Bu amaçla daha demokratik bir toplum yaratabilmek için insan hakları ve azınlık haklarının korunması için yapılan yasal düzenlemeler kadar, söz konusu düzenlemelin fiili uygulaması da önemlidir. Tıpkı Kıbrıs sorunu gibi Kopenhag siyasî kriterleri arasında yer almayan sözde Ermeni soykırımı konusu AB’deki Türkiye karşıtları tarafından nihai üyeliğin önünde bir koz olarak kullanılmaya çalışılmaktadır.

Türkiye-AB ilişkisine olumlu bir yaklaşım tarzıyla bakıldığında AB’nin kendi iç çatışmalarını tamamıyla çözümlemiş bir örgüt olmadığı Türkiye’ye karşı tutumunda kendini göstermektedir. Bazı üyeler Türkiye’nin üyeliğine tam destek verirken, bazıları diğer adaylarda söz konusu dahi olmayan konuları birer dayatma olarak Türkiye’nin önüne getirmektedir. AB’nin çok hassas olduğu azınlık hakları konusunda halen üye olan Yunanistan’a herhangi bir yaptırım söz konusu değildir. Polonya ile ilgili olarak halen 10 yıllık bir demokrasi geçmişi olan ülkeye tam destek verilmiş olumsuzluklar hoşgörü ile karşılanmıştır. Türkiye konusunda ise AB’nin aynı anlayış ve hoşgörüyü göstermesi iyi niyetinin bir göstergesi olacaktır.

4.2. EKONOMİK KRİTERLER

Avrupa Birliği’nin gerek Akdeniz genişlemesi olarak bilinen, Yunanistan, Portekiz ve İspanya ve gerekse Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan Doğu Avrupa genişleme politikalarına bakıldığında, genişleme politikalarının yönünü tayin etmede, topluluğu çevreleyen söz konusu ülkelerin içinde buldukları ekonomik ve siyasî koşulların etkili olduğu görülmektedir. Aynı yaklaşım, topluluğa aday olmak isteyen ülkeler açısından da kabul edilebilir. Yunanistan’ın içinde bulunduğu siyasî

ve ekonomik şartlar nedeniyle ülke için Avrupa'nın ve özellikle de AET'nin önemi artmıştır. Ülkenin yüzünü Avrupa'ya dönmesi, II. Dünya savaşından sonra başlamıştır. Türkiye açısından ise “*batılılaşma*”, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmakla eş anlamda kullanılmış ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden beri yüzünü ekonomik anlamda refah içinde yaşayan Batı'ya, dönmüştür. Fakat siyasî ve medenî haklar açısından ülkenin üniter ulus-devlet yapısını bozacak eğilimlerden uzak durulmuştur. Sovyet Blok'unun malî ve ekonomik alanda çöküşüyle, tek kutuplu dünya düzeninde serbest kalan ülkeler içinde bir ilk olarak Polonya, zengin ve refah içinde yaşayan Avrupa'ya “*yeniden dönüş*” yolunu aramaya başlamıştır.

Avrupa Birliği üyeliğine aday ülkelere uygulanacak olan Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum konusunun tartışıldığı bu bölümde, ilk olarak malî yardımlar ele alınacak, sonrasında Kopenhag ekonomik kriterleri incelenecektir, AB'ye daha önce üye olan ülke olarak önce, Yunanistan'ın, üyelik süreci, üye ülkeler arasında politika koordinasyonu için belirlenen Maastrich kriterleri çerçevesinde, Polonya ve Türkiye'nin üyelik süreçleri ise Kopenhag ekonomik kriterleri açısından değerlendirilecektir.

4.2.1. Mali Yardımlar

Avrupa Birliği, ilk aşamada, bölgede barış ve istikrarı sağlamak amacıyla bir araya gelen ülkelerin oluşturduğu bir topluluk olarak, etkinlik alanını genişletmek için siyasî ve ticari amaçla genişleme politikaları geliştirmiştir. Birliğin genişlemesi, gelişmekte olan ülkelere kaydığında, Topluluk içinde siyasî ve ekonomik uyum sorunlarıyla karşılaşmıştır. Siyasî uyum, çalışmanın Kopenhag siyasî kriterleri bölümünde ele alınmıştır. Ekonomik uyum ise, ekonomik kriterler bölümünde ele alınacaktır. AB, genişleme politikasının gereği olarak, aday ülkelerle, gerek hibe gerekse kredi şeklinde malî yardımlar içeren ekonomik anlaşmalar yapmıştır.

AT'nin, Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikasına karşı, Batı Avrupa değerler sitemini korumak amacıyla, hem kendi varlığı hem de bölgenin istikrarı açısından, etki alanı içindeki çevre ülkelere komünizmin yayılmasına engel olmak için mâli yardımlarda bulunması, Kopenhag kriterleri ve AB'nin genişleme politikası açısından, önemli bir yere sahiptir (Gençkol, 2003: 5).

AT kendi üyesi olan ülkelere de topluluk içinde gelişmişlik farkından kaynaklanabilecek sosyal ve ekonomik sorunları engellemek amacıyla (Yunanistan da olduğu gibi) mali yardımlar yapmıştır. AT içindeki sosyal ve ekonomik dengesizlikler, topluluğun kurulduğu günden bu yana “*dayanışma ilkesinin*” benimsenmesine yol açmıştır. AT’yi kuran antlaşmada öngörülen gümrük birliği ve gittikçe derinleşen işbirliği ile oluşturulan ortak pazarın olumsuz etkilerini telafi etmek üzere ortak eylem ve bir mâli mekanizma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Buradaki ortak eylem ve dayanışma felsefesinin anlamı, bölgesel farklılıkların giderilerek, refah düzeyinin tüm birlik içinde uyumlaştırılması anlamına gelmektedir. Dayanışma ilkesinin hukuki temellerini oluşturan topluluk antlaşmalarına bakıldığında, AB’nin üç temel üzerine kurulu olduğu görülür. Bunlar;

- Gümrük birliği,
- Ortak ticaret politikası
- Genel dayanışma sistemleri ve telafi yöntemleridir.

AT’ye üye olarak giren ekonomisi zayıf ülkeler, mali yardımların da büyük katkısıyla, zaman içinde önemli gelişmeler göstermişlerdir. Örneğin Yunanistan, 1981 yılında üye olduğunda kişi başına milli geliri, AT ortalamasının % 43.2 iken; 2000 yılına gelindiğinde bu oran % 65 olmuştur (Gençkol, 2003: 7)

Dayanışma ilkesini hayata geçirmek için topluluk içinde, “*yapısal fonlar*” ve “*uyum fonları*”, aday ülkeler için ise PHARE (*Poland and Hungary; Assistance for the Reconstruction of the Economy -Polonya ve Macaristan ekonomisinin yeniden yapılanması için yardım*), ISPA (*Instrument for Structural policies for Pre-Accession-Üyelik öncesi yapısal politikalar aracı*) ve SAPARD (*Special Accesssion Program for Agricultural and Rural Development- Tarımsal ve Kırsal Kalkınma için Özel Giriş Programı*), programları kullanılmaktadır (Gençkol, 2003: 6).

Avrupa Birliği, Orta ve Doğu Avrupa (ODAÜ) ülkelerine katılım öncesi mâli yardım sağlarken bu üç (PHARE, SAPARD ve ISPA) temel aracı kullanmıştır. Bunlardan PHARE programı, soğuk savaş sonrasında, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçen Polonya ve Macaristan’ın Batı Avrupa ve dünya ekonomilerine entegre olmalarına yardımcı olmak amacıyla, 1989 yılında AB Konseyi kararı ile oluşturulmuştur. 1994 yılındaki Essen zirvesinden sonra program,

AB'ye aday 10 ODA ülkesinin, ekonomik ve sosyal alanlarda ve kurumsal düzeyde uyumu için oluşturulan projelere finansman sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Böylece katılım öncesi mali yardım splayan temel bir mekanizma haline gelmiştir. (DPT, 2004: 38).

**Tablo 5: Avrupa Birliği'nin Üçüncü Ülkelere Yönelik Mâli Yardımları
(milyon euro)**

Ülke	Dönemi	Hibe	Kredi	Toplam
ODAÜ	1999-2003	20 980	17 000	37 980
ODAÜ 10	2004-2006	37 567		37 567
Yunanistan	1981-2001	64,000	36 000	100 000
	2004-2006	15 000		15 000
Türkiye	1963-2001	453	2 411	2 864
	2004-2006	1 050		1 050
Polonya	1990-2002	4 566.		4 566

Kaynak: Bilici, 2004:106, DPT, 2004

AB, aday ODAÜ'ne tarım ve kırsal kalkınmalarında mali yardım sağlamak üzere SAPARD programını kullanmıştır. Bu program ile söz konusu ülkelerin tarımsal alt yapılarını Ortak Tarım Politikası (*OTP, Common Agricultural Policy-CAP*) paralelinde geliştirmeleri ve adaylık sürecinde AB tarım politikalarına kolay uyum sağlamaları amaçlamıştır. SAPARD programında verilen mâli yardımlar hibe şeklinde olup, yıllık 520 milyon Euro olmak üzere 2000- 2006 dönemi için toplam 3,640 milyon Euro'dur. Aday ülkelerin yararlanacağı miktarlar belirlenirken tarım nüfusu, tarımsal alan, kişi başına düşen GSYİH (satın alma gücü paritesine göre) gibi objektif kriterler kullanılmıştır (DPT, 2004: 38).

AB, katılım öncesi stratejisi uyarınca, aday ODAÜ'ye, çevre ve ulaşım altyapısını geliştirmeye yönelik projeleri desteklemek amacıyla ISPA programını oluşturmuş ve aday ülkeleri mali açıdan desteklemiştir (DPT, 2004: 40).

Aday ülkelerin içme suyu temini, atık su arıtma, katı atık yönetimi ve hava kirliliği gibi projelerle çevreyi ilgilendiren konularda AB standartlarına ulaşması

hedeflenmiştir. ISPA programı kapsamında ayrıca aday ülkelerin, ülke içi ulaşım ağının alt yapısının desteklenmesi yanında, Birlik içinde Trans-Avrupa ulaşım ağı kurulmasını destekleyen projelerin finansmanı da temin edilmektedir. ISPA programına 2000-2006 dönemi için yıllık 1,040 milyon Euro olmak üzere, toplam 7,280 milyon Euro tahsis edilmiştir. Fonların paylaşımı ilke kararı gereği çevre ve ulaşım projelerine eşit olarak dağıtılmaktadır. Aday ülkelerin yararlanacağı miktarlar, nüfus, kişi başına düşen GSMH (satın alma gücü paritesine göre) ülkenin yüzölçümü, çevre ve ulaşım altyapısı alanındaki eksiklikler gibi kriterlere göre belirlenmektedir (DPT, 2004: 40).

4.2.1.1. Yunanistan'a Sağlanan Mali Yardımlar

Türkiye'nin dışarıda kaldığı bir AB'ye üye olmayı başaran Yunanistan'ın, Türkiye'ye yakın ekonomik konumundan, bugünkü refah seviyesine ulaşmasında mali yardımların önemli katkısı olmuştur (Bilici, 2004: 106).

AB'nin en fakir üyelerinden biri olarak Yunanistan, yirmi yıllık üyeliği süresince fonlardan önemli miktarda faydalanmıştır. 1980-1990 yılları arasında, fonlardan aldığı yardım tutarı, GSYİH'nin %3 ile % 4'ü arasında değişirken Yunanistan'ın Topluluk bütçesine katkısı, 1990'larda yararlandığı fonların, 1/ 4'üne karşılık gelmektedir (Oltheten vd., 2003: 801).

Üyelik başvurusundan önce, Yunanistan'ın, AET ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalanması, üyelik yolunda atılan ilk adım olmuştur. Böylece, AET Yunanistan'ın borçlarını ödemedi ve kalkınma planına katkıda bulunmada önemli bir kaynak haline gelmiş ve Topluluk ilk aşamada beş yıllık bir süre için Yunanistan'a 125 milyonluk yardımda bulunmuştur (Gümrükçü, 2002: 5).

Bugüne kadar gerçekleşen katılımlar incelendiğinde, Akdeniz genişlemesi olarak bilinen süreçte AB üyesi olan Yunanistan'ın, yeni üye olan ülkelerle bazı yapısal benzerlikler gösterdiği ve söz konusu ülkelerin üyelik sonrasında yaşadığı ekonomik gelişmelerin diğer aday ülkelerle birlikte Türkiye için de fikir verici nitelikte olabileceği düşünülmektedir.

Üyelikten sonra Yunanistan, Avrupa Birliği üyeleri içinde ekonomik gelişme, yaşam standartları ve istihdam oranı farklılıklarını gidererek, dengeli ve eşit refah

seviyesine ulaşması için oluşturulan yapısal fonlardan en fazla yararlanan ülkelerden biri olmuştur. 1994-1999 döneminde ülkenin tamamı az gelişmiş bölgelere yapılacak yardımlar kapsamında yapısal fonlardan, yararlanma kapsamı içine alınmıştır (Gençkol, 2003: 14).

Yunanistan bir taraftan AET ile Ortaklık Anlaşması imzalarken, diğer taraftan da yabancı sermayenin girişini artıracak, Yunan ekonomisini ve şirketleri verimli üretime yönlerecek ve üretim tekniklerinin ve araçlarının yenilenmesini sağlayacak ekonomiyi daha da rekabetçi hale getirecek yeni teşvik yasaları çıkarmıştır 1960'lara kadar Amerikan yardımlarından karşılanan ödemeler dengesi açıkları, bundan sonra Avrupa'nın sanayî merkezlerinde çalışan Yunan işçilerinin gönderdiği dövizlerden ve Yunanistan'ı ziyaret eden Avrupalı turistlerin sürekli artış gösteren harcamalarından karşılanmaya başlanmıştır (Tayfur, 1997: 195-196).

Yunanistan tecrübesi, aday ülkelerin kalkınma hamlesini başarıyla gerçekleştirebilmesi açısından; AB kaynaklı fonların tek başına ekonomik kalkınma sağlama yeteneğinin olmadığı, ülkenin kendi iç dinamiklerinin etkin bir şekilde harekete geçirilmesinin de önemli olduğunu göstermektedir. Nitekim Yunanistan üyelik öncesi ve üye olduğu 1981'den beri en fazla mali yardım alan bir ülke olarak, aldığı fonları kullanırken uyguladığı yanlış politikalar nedeniyle 1990'ların ortalarına kadar ekonomik problemler yaşamaya devam etmiştir.

4.2.1.2. Polonya'ya Sağlanan Mali Yardımlar

Avrupa Birliği 1989 yılında Doğu Avrupa ülkelerini desteklemeye başladığında, bu ülkelere yönelik yapılan yardımlar, genişleme süreci başlatma amacını taşııyordu. Başlangıçta Polonya ve Macaristan'ı kapsayan PHARE programı, daha sonra tüm Doğu Avrupa ülkelerine yönelik olarak 1990 yılında 495 milyon Euro, 2000 yılında 1.6 milyar euroya kadar yükselmiştir. Bugün AB üyesi olan bu ülkeler, PHARE programından aldıkları paralarla, AB'ye katılım hazırlıklarını finanse etmişlerdir (Alkan, 2005: 66).

Polonya, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya çıkan bir kapitalist ekonomi olarak DYS yatırımlarında daha fazla pay sahibi olmuştur. Bu başarıda üyelik sürecinde AB'nin uyum fonlarını kullanması ve Topluluğun en güçlü

üyelerinden Almanya ile olan tarihi bağları ve kültürel yakınlığının payı da önemli bir etkiye sahiptir (Öniş, 2003: 8).

AB'nin güney genişlemesinin tamamlanması ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru öngörülen genişlemesiyle, ilk üye devletlere kıyasla, çok heterojen ekonomik yapıya sahip devletler Birlik üyesi olmuşlardır. Bu durum bir dizi ekonomik sorunu ve fakat aynı zamanda bir o kadar fırsatı da birlikte getirmektedir (Gümrükçü, 2004: 7).

AB'nin yeni üye olan eski Doğu Blok'u ülkelerine yaptığı büyük mâli yardım ve destekler, 1989-94 yılları arasında, Güney ve Doğu Akdeniz ülkelerine yapılan yardımların beş katı tutarındadır. Aynı şekilde 1995-1999 döneminde toplamda bölge ülkelerine yaklaşık 20 milyar mark yardım yapılmıştır (Gümrükçü, 2004: 7). Bu durum AB'nin doğu sınırlarında yaptığı genişlemeye daha fazla önem verdiği yorumlarına yol açabilir.

4.2.1.3. Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar

Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden aldığı mâli yardımlar, gümrük birliğinin başladığı 1996 yılına kadar, mali alanda işbirliği amacıyla yapılan mali protokollerle çerçevesinde üç ayrı dönemde yürütülmüştür (DPT, 2004: 33).

Türkiye, AB'nin sağladığı yardımlarla ilgili veto hakkına sahip olan Yunanistan'ın engellemeleri ile Polonya gibi ODA ülkelerinin de çok gerisine düşmüştür. Örneğin 1982-1986 dönemini kapsayan 600 milyon ECU tutarındaki dördüncü protokol, Yunanistan'ın vetosu nedeniyle hayata geçirilememiştir. 1990 yılında AB ile ilişkilerine başlayan söz konusu ülkeler, 10 yıl gibi bir süre içinde, Türkiye'nin 40 yılda aldığından çok üstünde destek sağlamışlardır. 1990'lı yıllarda makroekonomik verileri itibarıyla Türkiye'nin gerisinde gözüken bu ülkelerin çoğu, AB normlarına hızlı bir uyum göstererek üyeliğe hazır hale gelmişlerdir. Bu ülkelere yönelik açılan ISPA fonları ile bazı yapısal projelerin maliyetinin %75'i hibe olarak alınmıştır. Geri kalan %25'i ise Avrupa Yatırım Bankası (AYB) kredisi olarak alınmasına imkân verilmiştir. Ancak aday ülke olarak kabul edilmesine rağmen,

Türkiye'ye ISPA ve SAPARD fonlarından yararlanma imkânı sağlanmamıştır (Bilici, 2004: 106).

AB tarafından Türkiye'ye, gümrük birliği sonrası dönemde (1996-1999) çeşitli mali yardım kalemlerinden finansman sağlanmıştır. MEDA-I programı kapsamında 376 milyon ECU hibe olarak verilmiştir. 1995-2000 yılları arasında Avrupa Yatırım Bankası'nın Akdeniz ülkelerine yardım amaçlı uygulanan EURO-MED-I kapsamında 205 milyon ECU kredi olanağı sağlanmıştır. Bunların yanı sıra Türkiye'ye yönelik çeşitli programlar kapsamında hibe olarak 17 milyon Euro tutarında yardım yapılmıştır. 1999 yılında AYB 12 milyon kredi desteği de vermiştir (DPT, 2004: 33).

Tablo 5: Türkiye'nin Halen Faydalandığı ve Faydalanacağı Kaynaklar

Yardım Kalemi	Miktar ve Şekli	Dönem
Türkiye için Katılım Öncesi Stratejisi	1.050 milyon euro - Hibe	2004-2006
EURO-MED-II	1.470 milyon euro - AYB kredisi	2000-2006
Gümrük Birliğinin güçlendirilmesi ve derinleştirilmesi	450 milyon euro	2000-2004
Katılım Öncesi Kolaylığı	8.5 milyar euro - AYB Kredisi	2000-2003
Akdeniz Ortaklığı Kolaylığı	1 milyar euro - AYB kredisi	2001-2006
Kaynak: DPT, 2004: 40		

AB, Türkiye'de 17 Ağustos'ta meydana gelen depremde zarar görenlerin barınma ihtiyacı için âcil yardım adı altında toplam 35 milyon euro hibe yardımı ve 150 milyon'u KOBİ'lere ayrılmış olan 600 milyon euro tutarında kredi yardımı yapmıştır (DPT, 2004: 33).

Türkiye, katılım öncesinde, AB tarafından finanse edilecek projelerin gerçekleştirilmesi, Türkiye ve AB arasında gümrük birliğinin güçlendirilmesi ve derinleştirilmesi ve projelerin desteklenmesi amacıyla kredi ve hibe niteliğinde yardımlar almış ve ileriye dönük anlaşmalar imzalamıştır. AB Konsey'i 2001 yılında uygulamaya başlanan tüzük uyarınca, Türkiye'nin alacağı mali yardımları tek bir çerçevede toplayan ve 2002 yılında yürürlüğe giren *katılım öncesi mali tüzüğünü* kabul etmiştir. Katılım öncesinde Türkiye'ye sağlanacak fonlar, katılım ortaklığı

belgesi, ulusal program ve ön ulusal kalkınma planında yer alan önceliklerin karşılanmasına yönelik yeni esaslar çerçevesinde, 2002 yılından itibaren AB tarafından finanse edilecek projelerin yatırım bölümlerine, Türkiye'nin %25 oranında katkı sağlaması gerekmektedir (DPT, 2004: 36).

4.2.2. Kopenhag Ekonomik Kriterleri

Kopenhag'da yapılan AB zirvesinde, ekonomi alanında işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı ve AB içindeki rekabet edebilme kapasitesinin sağlanmasına yönelik kriterler belirlenmiştir. Çünkü, bir ülkenin ekonomik gelişmişliği, katılım sonrası uyum sürecini etkileyen önemli bir faktördür. Bir ülke yeterli gelişmişlik düzeyine ulaşmamışsa, AB, üyelik sonrası ortaya çıkabilecek problemlerle uğraşmak zorunda kalacaktır (Yazgankıran, 2003:7). Söz konusu kriterler biraz daha açıklayıcı olması açısından şu şekilde tanımlanabilir (UHDİGM, 2005: 2):

Etkin Bir Piyasa Ekonomisi İçin:

- Arz-talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması,
- Ticaret kadar fiyatların da liberal olması, piyasaya giriş ve çıkış için engellerin bulunmaması,
- Mülkiyet haklarını (fikri ve sınai mülkiyet) içeren düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması ve bu yasalar ile düzenlemelerin icra edilebilmesi,
- Fiyat istikrarını içeren bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış dengenin varlığı,
- Ekonomik politikaların gerekleri hakkında geniş bir fikir birliğinin olması,
- Mali sektörün, tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar iyi gelişmiş olması gerekmektedir.

AB İçinde Rekabet Edebilme Kapasitesinin Sağlanması İçin:

- Öngörülebilir ve istikrarlı bir ortamda karar alabilen ekonomik kurumların makro ekonomik istikrarının olması ve bununla beraber işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı,
- Alt yapı, eğitim ve araştırmayı içeren yeterli miktarda fiziki ve beşeri sermayenin olması,

- Firmaların teknolojiye uyum sağlama kapasitesinin bulunması gerekmektedir.

Bu çerçevede rekabet edebilme derecesinin göstergeleri olarak, birliğe girişten önce, birlik ile söz konusu ülke arasında belirli bir ticaret ortaklığının olması ve ülke ekonomisinde küçük firmaların oranı sayılmaktadır.

Tam üyelik başvurusunda bulunan adayların ekonomik ve siyasi kriterlerin yanı sıra topluluğun, müktesebatına da uyum göstermesi gerekmektedir. Müktesebat uyumu içinde, aday ülkenin, AB'nin siyasi ekonomik ve parasal birlik hedeflerini kabul etmesi; bu amaçla da; merkez bankasının bağımsızlığı, ekonomik politikaların koordinasyonu, İstikrar ve Büyüme Paktına katılım, merkez bankasının kamu sektörü açıklarını finanse etmesinin yasaklanması gibi konularda üye ülkelerin aldıkları kararlara katılması gerekmektedir.

Ayrıca Müktesebat uyumu içinde aday ülkenin; Gümrük Birliği, malların serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı gibi ortaklık anlaşmalarında belirtilen şartlara uyum sağlaması ve AB'nin aldığı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlaması gerekmektedir. Tek pazara geçiş ile ilgili olarak, Topluluğun tarım, iletişim ve bilgi teknolojileri, çevre, ulaşım, enerji, taşımacılık, tüketici hakları, adalet ve içişleri, işgücü ve sosyal haklar, eğitim ve gençlik, vergilendirme, istatistik, bölgesel politikalar, genel dış ve güvenlik politikası gibi alanlardaki her türlü düzenlemesine uyum sağlanması gerekmektedir (UHDİGM, 2005: 2).

4.2.3. Performans Değerlendirmesi : Yunanistan

Bu bölümde Yunanistan'ın üyelik öncesi ve sonrası ekonomik yapısı ve gelişmesi Kopenhag kriterlerinde belirlenen göstergeler aracılığı ile incelenecek ve karşılaştırılacaktır. Hemen belirtmek gerekir ki aday ülkeler için belirlenen Kopenhag kriterleri, Yunanistan'ın 1981 yılında gerçekleşen üyeliğinden çok sonra AB'nin beşinci genişleme sürecinde uygulanmaya başlanmıştır. Yunanistan'ın üye olduğu dönemin şartlarında, ülkenin içinde bulunduğu siyasî koşullar nedeniyle, AT Komisyonu'nun olumsuz raporuna rağmen Yunanistan, üyeliğe kabul edilmiştir. Bu nedenle Yunanistan açısından AB'nin üye ülkeleri arasında politika koordinasyonunu sağlamak amacıyla oluşturulan Maastrich yakınsama kriterlerine

uyumu, Polonya ve Türkiye ile karşılaştırmalı analiz gereği, Yunan ekonomisinin performansı da Kopenhag kriterlerinin değerlendirildiği başlıklar altında yapılacaktır.

AB ile Yunanistan arasında ekonomik entegrasyon, 1961 yılında serbest ticaret anlaşmasıyla başlamıştır. 1970'lerde bu anlaşma sonucunda Yunanistan, AB'nin en büyük ticârî ortağı olmuştur. Avrupa Topluluğu'na teşkilatlanma ve koordinasyon açısından hazırlıkta Yunanistan, ulusal yönetimin dışında kurulmuş tasarrufların uygulanması ve aynı zamanda, üyelik sürecinin tamamlanmasından sonra da, bu tasarrufların kurulmasına katkıda bulunmayı amaçlamıştır. AB'ye girmeden önceki son beş yıllık dönemde, 1973 ve 1978 petrol şokları ve dönemin hükümetinin popülist politikalarından dolayı, Yunan ekonomisinde düşük büyüme oranı, yüksek enflasyon, cârî hesap açıkları ile bütçe açığı gibi önemli sorunlar mevcuttur. (Oltheten vd., 2003: 775). Çünkü dönemin hükümeti, AB'nin ortak politikalarının gereklerini yerine getirmek yerine, kısa vadede seçmenlerin oyunu kazanabilmek için, yapısal reformlara gerekli önemi vermediği gibi, devletin ekonomideki etkisini de artırmıştır.

1980 yılında Yunanistan'ın AET'ye girmesiyle, ülke gerek harcamalar, hayat tarzı, sosyal eğilimler ve gerekse demografik yapısı açısından Avrupalı ortaklarına daha fazla yakınlaşmaya başlamıştır. Kayıt dışı ekonomi resmî istatistiklerin yakalayamadığı refahı yaratarak büyümeye devam etmiştir. İhracatın ithâlata oranı düşük kalırken, enflasyon oranı yükselmiştir. Nüfus yaşlanmış, aile yapısı küçülmüş ve kadınların işgücüne katılımı yükselmiştir. Genel yapısal bir iyileşme olmamasına rağmen, pazarın genelinde, dağıtım ağının yaygınlaşması, Radyo ve TV medyasının deregülasyonu ve uluslar arası firmaların kiralama ve hizmet sektörüne girmesi gibi bazı değişiklikler olmuştur. Diğer AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında reklam ve pazarlama araştırması harcamaları Gayri Safi Yurtiçi Hasıla yüzdesi olarak düşük kalmıştır (Kouremenos ve Avlonitis, 1995: 1).

AB, ekonomik ve parasal (EPB) birlik için Maastrich kriterlerini, üye ülkelerin ekonomileri arasındaki bazı mikro ve makro farklılıkların giderilmesi amacıyla "*yakınlaşma kriterleri*" olarak belirlemiştir. Bunlar kısaca;

- Fiyat istikrarı ve enflasyon oranı en düşük olan üç üye ülke ortalamasının en fazla %1,5 altında yada üstünde olacaktır

- Ülke parası dalgalanma marjı içinde kalacaktır
- Kamu borçlarının GSMİH' ya oranı %60'ı geçmeyecektir.
- Faiz oranı, en iyi üç ülkenin ortalamasından en fazla %2'lik bir sapma gösterecektir.

Böylece tüm üye ülkelerin Almanya standartlarına uyum sağlamaları amaçlanmıştır. Yunanistan'ın kamu borçları, GSYİH'ya oranı %110 ve faiz oranı %12'nin üzerinde olmuştur. Yunanistan'ın bu performansla, Maastrich kriterlerine göre Para Birliğine katılmaması gerekmektedir (Karluk ve Tonus, 1998: 261). Çünkü Solomon'a göre Yunanistan yakınlaşma kriterlerini yerine getiremeyen ülkeler arasındadır (Solomon, 1999: 142).

Guldeger tarafından 1986 ve 1993 yılları arasında Maastrich antlaşmasının beş kriterinin yerine getirilmesiyle ilgili performans değerlendirilmesi yapılmıştır. Maastrich Antlaşması'nın uyum konusunda Yunanistan'ın performansı kötüleşirken diğer AB üyesi ülkelerin performansı geniş ölçüde aynı kalmıştır. Bu değerlendirmede ülkeler gruplara ayrılarak her birinin borçlanma ve enflasyonla mücadeledeki performansı yıllık faktör analizi yapılarak değerlendirilmiştir.

1. Grup; Almanya, İtalya, İrlanda ve İngiltere
2. Grup; Lüksemburg, Fransa, Hollanda ve İspanya
3. Grup; Danimarka, Belçika, Yunanistan, Portekiz

Üçüncü grup için yapılan faktör puanlamasına bakıldığında, enflasyon ve borç stokunda en kötü performans Yunanistan'ın performansıdır. 1986'dan beri, borçlanması sürekli artarken enflasyonla ilgili olarak da iyi bir performans sergileyememiştir. 1991 yılında % 13.2 oranında bütçe açığı vererek önemli bir mali problemle karşı karşıya gelmiştir (Guldeger, 1997: 256). Ancak Yunanistan'ın Avrupa ile tarihi bağları ve stratejik konumu göz önüne alındığında, yakınlaşma kriterlerine uyum konusundaki kötü performansına rağmen, bu ülkeye gerekli kolaylığın ve yardımın sağlandığı görülmektedir (Karluk ve Tonus, 1998: 261)

4.2.3.1. Ekonomik Büyüme

Yunanistan'ın ekonomik büyümesine bakıldığında son yıllarda sıkça tartışılan büyüme modellerinden olan içsel büyüme modelinin özelliklerini taşıdığı

görülmektedir. Zira üyelik sürecinin tüm imkanlarını kullanmasına rağmen, Yunanistan'ın, ekonomik problemlerini çözdüğü söylenemez. Bu bağlamda içsel büyüme modeline göre; uzun dönemde büyümenin sadece teknolojik değişmeden değil aynı zamanda ev sahibi ülkeye has faktörlerden de etkilenmesi özelliği, Yunanistan ekonomisi için uygun bir örnek teşkil etmektedir. Örneğin, yabancı yatırımcılara karşı uygulanan hükümet politikaları, ticaret politikası, verimliliğe bağlı büyüme, yasal düzenlemeler, siyasî durgunluk, ödemeler dengesindeki sıkıntılar ve yurt içi pazarın büyüklüğü ekonomilerin büyüme kapasitesi üzerinde önemli bir kaynak olan DYS akımlarını olumlu etkilemektedir (Ericson ve Irandoust, 2001: 3).

Yunanistan'ın ekonomik büyümesi üzerinde, yabancı sermayenin önemli katkısının olduğu görülmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkeye yönelmesinde sadece dışa açık olmak yeterli olmayıp, yönlendirici politikalar ve faktörler de etkili olmaktadır. Ayrıca özelleştirme politikası, rekabet politikası, sosyal politika, ekonomik ve siyasî istikrar, Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) ve politikalarına uyum, ekonomik entegrasyonlara katılım, vergi kolaylıkları ve özendirici politikalar gibi uygulamalar, yabancı yatırımlar üzerinde etkili olurken kültürel faktörler de öne çıkmaktadır (Sabır, 2002: 5). Yunan ekonomisinde yabancı sermayenin etkisi yatırımlar ve yabancı sermaye bölümünde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Düşük büyüme, geniş cari açık gibi makroekonomik problemlerle uğraşan Yunanistan, 1970'lerin ortasında ani bir politika değişimi ile, mülkiyet hakları, sendikaların kontrolü, tercihli vergi kanunları seçimleri gibi değişikliklerle sermaye birikimini artırmıştır.

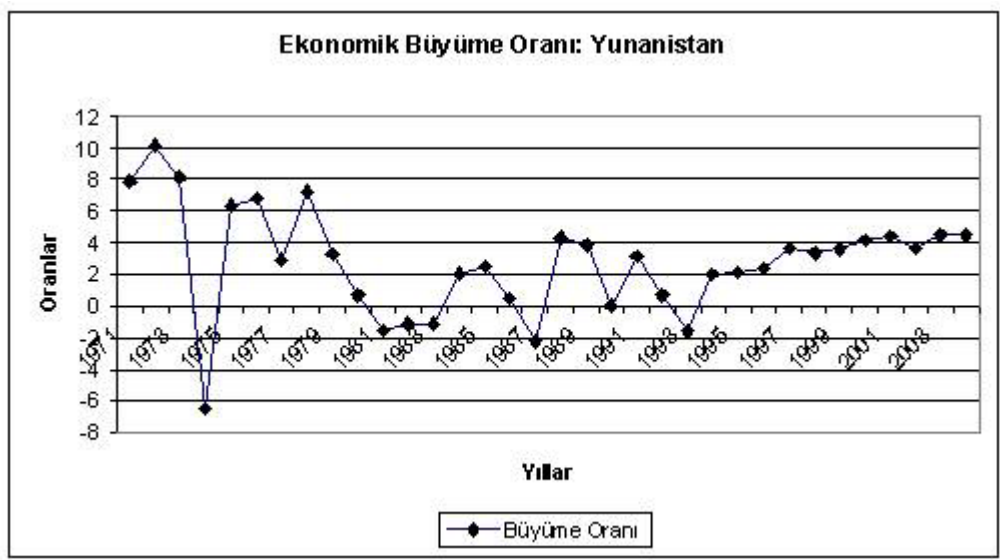
Yunanistan ekonomisinin büyümesi dönemlere ayrılarak ele alındığında, Şekil 1'de de görüleceği gibi, ülkenin II. Dünya Savaşı'nın ardından ilk petrol krizinin yaşandığı 1973 yılına kadar kayda değer bir ekonomik performans yakalayamamış, 1973-1979 döneminde büyüme oranında önemli azalmalar göstermekle birlikte büyüme devam etmiş, 1980'den itibaren 16 yıl sürecek bir durgunluk dönemine girilerek büyümede AB ortalamasının altında kalmıştır.

Yunanistan'ın 1978 yılında AB ortalamasının %72'si düzeyinde olan kişi başına milli geliri, 1981 yılında AT'ye katıldığında, AT ortalamasının %59'u

düzeyindedir. Bu oranın 1990 yılında %58 düzeyine düştüğü görülmektedir. Ayrıca yine bu dönemde ekonomide devletin payının büyüdüğü, bütçe açıklarının ve para arzının arttığı ve Drahma'nın ECU karşısında %85 değer kaybettiği görülmektedir (Gümrükçü, 2002: 5).

Ülke 1996 yılından başlayarak AB ortalaması üzerinde bir büyüme performansı ve kişi başına milli gelirden AT ortalamasının %66'sına ulaşması ile AB ekonomilerine yakınlığa başlamıştır (Faccini, 2003: 830).

Şekil 1: Ekonomik Büyüme Oranı: Yunanistan

Kaynak: IMF International Financial Statistics'den yararlanarak hesaplanmıştır.

Yunanistan'ın, AT üyeliğini takip eden 16 yıllık sürede meydana gelen gelişmelere genel olarak bakıldığında, ortalama büyüme oranının %1 olarak gerçekleştiği (Şekil 1), bu oranın AB ortalamasının %25'i düzeyinde kaldığı, büyümenin bu seyri sonucunda kişi başına milli gelirden AB ortalamasını yakalayamadığı tespit edilmiştir. 1990'ların ikinci yarısından itibaren, AB içinde kişi başına 15000 dolar ile kişi başına milli geliri en düşük olan ülke Yunanistan'dır. Bu durum, Yunanistan'ın ortak gelişme politikalarına uyumsuzluğunu sadece ekonomik göstergelerle açıklamaktadır (Karluk ve Tonus, 1998: 261) .

1978 ve 1985 petrol krizleri, daha düşük maliyetlerle benzer bir ürün yelpazesini üretebilen Güneydoğu Asya ülkelerinin yükselişi ve ekonominin

ihtiyaçlarına cevap veremeyen hükümet politikaları, söz konusu gelişmeleri etkileme potansiyeli olan unsurlar arasında akla gelmekle birlikte, bu dönemin en önemli gelişmesi Yunanistan tam üye olarak AB'ye katılması olmuştur. Özetle, petrol fiyatlarındaki artışlar, üyelik sonrasında yüksek koruma ve desteklemenin (sübvansiyonların) kaldırılmasıyla maruz kalınan rekabet ortamı, AB bütçesinden sağlanan kaynakların yapısı ve uygun ekonomik politikaların izlenememesi, AB üyeliğini takip eden dönemden 1990'ların ikinci yarısına kadar Yunanistan ekonomisinin düşük performansını açıklayabilecek unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.3.2. Piyasa ekonomisine Geçiş ve Rekabet Yapısı

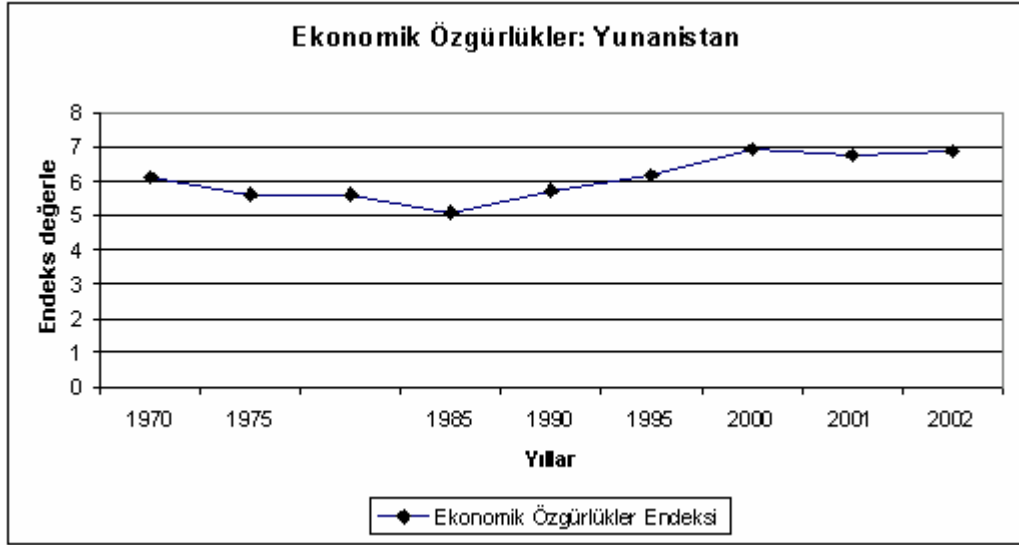
Yunanistan ekonomisi AB'ye girmeden önce kapalı bir ekonomidir ve komşularına göre göreceli olarak gümrük ve gümrük dışı korumaları yüksektir. AB'ye katılım, ülkenin ihraç destekleri de dahil endüstri desteklerini azaltmalarını öngördüğü için 1974-1986 yılları arasında ülkede kademeli olarak koruma düzeyleri azaltılmıştır (Bosworth ve Kollintzas, 2001: 17).

AB bütçesinden sağlanan kaynaklar, ağırlıklı olarak ticaretin neden olduğu doğrudan gelir transferlerinin karşılansında kullanılmıştır. Söz konusu transferin dengelenmesinden sonra geriye kalan kaynaklar özellikle çiftçilerin refah düzeyini arttıracak şekilde tüketime aktarılmış ancak bu eğilim ekonominin genelinde -AB transferlerinin hacmiyle karşılaştırıldığında- son derece sınırlı ölçüde olumlu etki yapabilmiştir. İthalatın çeşitli yöntemlerle büyük ölçüde korunduğu, ihracatın ise ağırlıklı olarak desteklendiği Yunanistan, üyeliğin beraberinde getirdiği rekabetçi ortama uyum sağlamada önemli güçlüklerle karşılaşmıştır. (Gümrükçü, 2002: 5).

Şekil 2, 1981 yılında AB'ye girdikten sonra Yunan ekonomisindeki serbestleşmeyi göstermektedir. *Fraser Institute* tarafından 123 ülke için hazırlanan Ekonomik Özgürlükler Endeksi'ne göre, 2002 yılında Yunanistan 45. sırada yer almaktadır. Bu endeks, Tablo 3'de görülebileceği gibi beş ana başlık altında 21 göstergeden oluşmaktadır. 0 ile 10 arasında değerler alan endekse göre, 10 en liberal ekonomiyi göstermektedir. Şekil 2'den izlenebileceği gibi, Yunanistan'da, 1970'li yıllarla karşılaştırıldığında, üyelik sonrası birçok alanda ekonomik liberalizasyon

gerçekleştirilmiş, Yunan ekonomisinin hem AB ile hem de dünya ekonomileri ile bütünleşmesine çalışılmıştır. Bu konuda, en önemli iyileşmeler, parasal istikrar ve uluslararası ticaret alanlarında gözlenmiş, serbestlikler konusunda en düşük değerler, piyasaların regülasyonu alanında elde edilmiştir.

Şekil 2: Ekonomik Özgürlükler Endeksi: Yunanistan

Kaynak: Economic Freedom of the World: The Fraser Institute, 2004.

Heritage Foundation ve *The Wall Street Journal* tarafından hazırlanan *Index of Economic Freedom*'a göre de Yunanistan'ın kamu sektöründe halen yolsuzluk ve yoğun bürokrasinin negatif etkilerinin devam ettiği söylenmektedir. Bu indekste en düşük skorlar, piyasa regülasyonu ve mali disiplin alanlarında elde edilmiştir. Kamuda şeffaflığın yeterli olmaması, bürokrasinin yoğunluğu ve karmaşıklığı, yasaların yorumlanmasında meydana gelen standartsızlıklar, hem yatırımları negatif etkilemekte, hem de piyasa sistemini aksatmaktadır (Heritage, 2005).

AB'ne katılım ile başlayan serbestleşmenin, yolsuzluklar nedeniyle kötü kullanılması, ülkede endüstrinin rekabetçi pozisyonunu kötüleştirmiştir. 1960'lara kadar GSYİH içinde ihracatın oranı çok az iken 1970'lerle birlikte hem ihracat hem de ithalatın GSYİH içindeki payı artmaya başlamıştır. İhracat artışı AB'ye girinceye kadar devam etmiş, hemen ardından büyük bir düşüş yaşamıştır. Ticarete serbestleşme yerli firmaların kârını azaltarak, büyüme üzerinde negatif etki

yapmıştır. 1981-1997 arasında GSYİH içindeki %17 olan ihracat payı %10'a gerilemiştir. Buna paralel olarak 1970 ve 1980'lerde ithalatın GSYİH içindeki payı yükselmiştir (Bosworth ve Kollintzas, 2001: 18).

Tablo 6: Ekonomik Özgürlükler Endeksi 2002: Yunanistan

Endeks İçeriği	Endeks Değeri
Devletin piyasadaki büyüklüğü	6.1
Yasal sistem ve mülkiyet haklarının korunması	6.0
Parasal istikrar	9.6
Serbest ticaret	7.4
Piyasaya müdahale ve kredi, emek ve iş piyasalarının regülasyonu	5.4
Toplam	6.9

Kaynak: Economic Freedom in the World Annual Report: The Fraser Institute, 2004.

Yunanistan 1970'li yılların sonunda AB'nin en büyük ticari ortağı olmasına rağmen, ekonomik gelişimi diğer üyelere daha yavaş olmuştur. Ülkenin sanayileşmesindeki iyileşmeye rağmen, sanayi hâlâ dışa karşı korumaya alınmıştır.

Oltheten, Pinteris ve Sougiannis'e, (2003) göre Yunanistan'ın AB'ye girmesinin ikinci on yılında, dış kaynaklı bir disiplin olarak uygulanan mali ve parasal yakınsama kriterlerinin gereği olan makroekonomik istikrar politikaları ile 1990'larda ülkenin ekonomik performansında önemli bir gelişme oldu. Sonuç olarak, makro ekonomik istikrar ülke ekonomisinin büyümesini sağlamıştır (Oltheten vd., 2003: 76).

Yunanistan'ın ticaret dengesindeki bozulmanın dış ticarete etki edebilecek diğer faktörlerden de kaynaklanabileceği bilinmekle birlikte, AB ve üçüncü ülkelerle ticarete meydana gelen gelişmelerin başlıca nedeninin, ithalata yönelik korumaların kaldırılması olduğu düşünülmektedir. Ancak, bu dönemde ülkenin genel rekabet yeteneğinin geliştirilmesine yönelik esaslı bir değişiklik yapılmadığı da bilinmektedir.

Yunanistan'ın AB üyeliğinin ekonominin çeşitli iç ve dış nedenlere bağlı olarak sorunlar yaşadığı bir döneme denk geldiği görülmektedir. Söz konusu etkenlerin başında uluslararası talebi azaltan, iç maliyetleri arttıran, enflasyona ivme kazandıran ve ticaret hadlerine zarar veren petrol krizi gelmektedir. Diğer taraftan, savaş sonrası izlenen ekonomik kalkınma modeli ve sanayiye verilen son derece

kapsamlı yatırım teşvikleri, iç ve dış talebin görelisi olarak daralmasıyla da desteklenerek üretim sektöründeki yatırımlarda yığılmaya yol açmış ve yeni alanlara yönelmesini engellemiştir. Ayrıca, düşük faiz oranları formundaki mali teşvik sistemi firmaların mali yapısını etkileyerek banka kaynaklı finansmanı iç borçlanmanın önüne geçirmiştir. Dolayısıyla 1970'lerin sonunda faiz oranlarında gözlenen ani ve kapsamlı yükselişler firmaların maliyetini yükselterek, iç ve dış piyasalardaki rekabeti olumsuz şekilde etkilemiştir (Oltheten vd., 2003: 778).

4.2.3.3. Dış Ticaret Dengesi

1981 yılında Birliğe üye olan Yunanistan, Birliğin en az gelişmiş ülkelerinden biridir. Ülkenin toplam dış ticaret hacmi 1969-1970 arasında, 1207 milyonu AB ile olmak üzere 2375 milyon \$ iken, üyelik sonrası 1996-2000 döneminde 39078 milyon \$ olan dış ticaretin 23781 milyonu AB ile gerçekleşmiştir. Ticaret hacminde %59'luk bir artış yanında, AB ile ticaret hacmi % 61'lik artış göstermiştir (Akal ve Şen, 2005: 128).

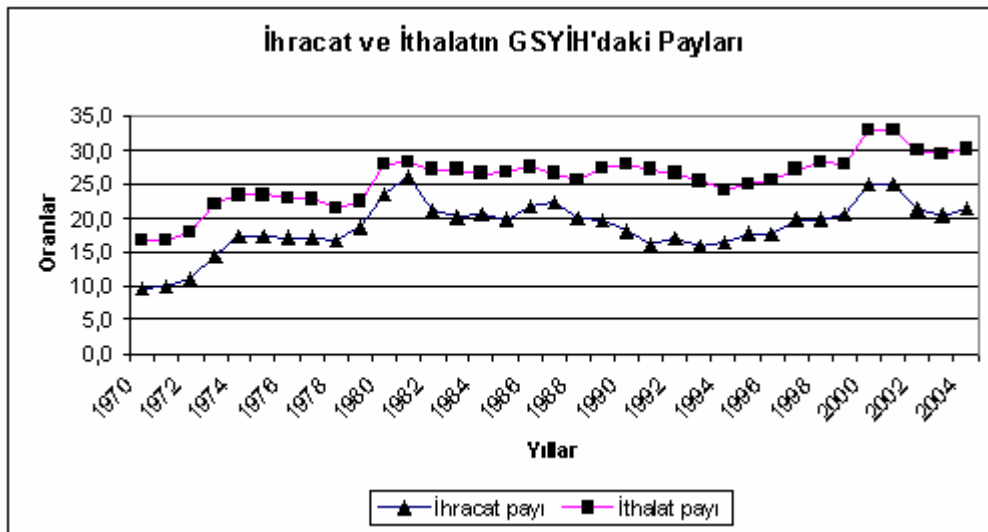
Şekil 3'den görülebileceği gibi, 2000'li yıllarda Yunanistan'ın hem ihracatında hem de ithalatında önemli bir artış gözlenmiştir. İthalatın GSYİH'daki payı %30'u geçmiştir. İthalatın sürekli ihracattan fazla artış göstermesi sonucu, dış ticaret açığı da giderek artmış, 2004 yılında 56326 milyar drahmayı (14 milyar Euro) geçmiştir. En çok ihracat yaptığı ülkeler Almanya (%25), İtalya (%11) ve İngiltere (%8) iken, en çok ithalat yaptığı ülkeler yine Almanya (%16), İtalya (%16) ve Fransa (%8) olarak sıralanmıştır.

Üye olmadan önce, Yunanistan'ın karşılaştırmalı üstünlüğü "*Akdeniz bölgesine has*" tarım ürünlerinde ve emek yoğun üretim gerektiren tekstil sektöründe olmuştur. Ancak, Tarımın ekonomideki yeri diğer üyelerle karşılaştırıldığında daha fazla olduğu görülmektedir. Ülke, 20 yıllık üyeliğinde sürdürülebilir büyümeden sonra hâlâ altyapı, teknolojik gelişme ve kurumsal gelişme açısından diğer üyelerin gerisindedir. Ancak AB üyeliğinden sonra hem üretimdeki korumacılığın kaldırılması ve hem de gümrük birliğine katılımın "*ticareti saptırıcı*" etkilerine maruz kalmıştır (Oltheten vd., 2003: 788).

Ortak Tarım Politikasına uyumun bir uzantısı olarak tarım ürünleri ithalatında artış gözlenmiştir. Gıda ürünlerinin pahalılığı ithalatın hacmini azaltmakla birlikte, tarım, özellikle de hayvancılık ürünlerinin fiyatlarındaki artış ithalatın maliyetini yükseltmiştir. Ayrıca tarım ürünleri ithalatında yoğun olarak ticaret sapması gözlenmiş ve ithalatın daha ucuz maliyetli üçüncü ülkelerden yüksek maliyetli AB ülkelerine kayması tüketiciler üzerinde refah azaltıcı etkiler yaratmıştır. 1980-1990 döneminde, Topluluk içi ithalatın GSYİH içindeki payı %67'lik bir artışla %9.6'dan %15.9'a yükselmiştir. Yine aynı dönemde toplam ithalatın GSYİH içindeki payı %20'den %25'e yükselmiş, üçüncü ülkelerden ithalat ise GSYİH'ye oranı itibariyle %1.2 düşüş göstermiştir. İthalatta gözlenen bu artışlar ülkenin iç harcama çarpanının azalmasına ve talep ile GSYİH'deki büyümenin yavaşlamasına yol açmıştır (Gümrükçü, 2002: 8)

Yunanistan 1970'li yılların sonunda AB'nin en büyük ticari ortağı olmasına rağmen, ekonomik gelişimi diğer üyelere göre yavaş olmuştur. Ülkede sanayileşmedeki iyileşmeye rağmen, sanayi hala dışa karşı koruma altındadır. Bununla birlikte, tarım ürünlerindeki durumun tersine, üyeliğin, sanayi ürünleri itibariyle ticaret yaratıcı etkisinin daha baskın olması, tüketicilerin refahı üzerinde olumlu yansımaları neden olmuştur.

Şekil 3: İhracat ve İthalatın GSYİH'daki Payları: Yunanistan

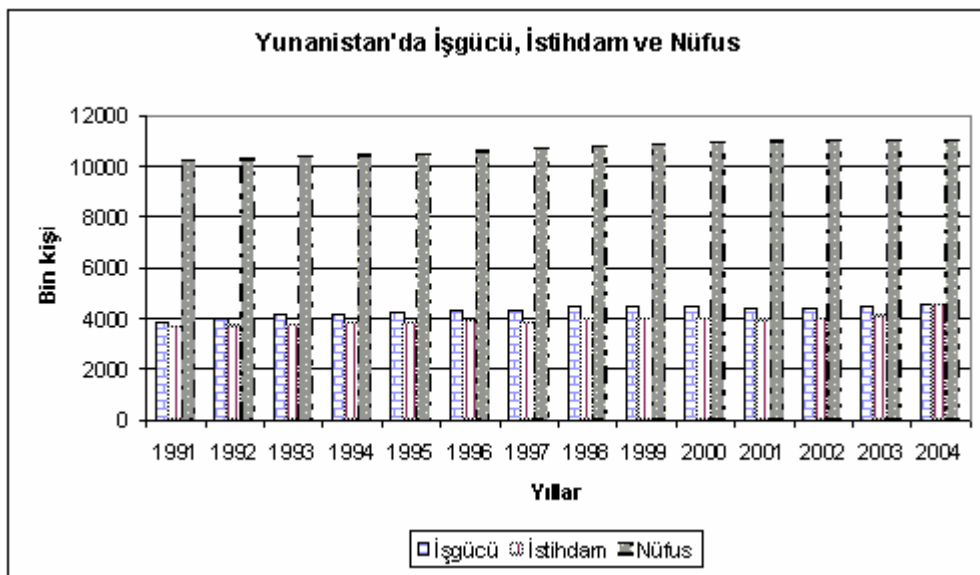
Kaynak: IMF International Financial Statistics'den yararlanarak hesaplanmıştır.

1990'lara gelindiğinde ithalatın ve ihracatın %60'ından fazlası AB ülkeleri ile yapılmaktadır. 1990'ların ortalarında itibaren Yunanistan, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Türkiye dahil diğer komşularıyla olan ticari alışverişinde artış meydana gelmiştir. Sonuç olarak Yunanistan'ın Birliğe üyeliği eski ticari partnerleri ile olan ticaretini azaltırken Birlik üyeleri ile ticaret hacmini artırmıştır (Oltheten vd., 2003: 773).

4.2.3.4. Nüfus, İşgücü ve İstihdam

Aday ülkelerin (Türkiye hariç) 1998 yılındaki nüfus hacminin AB 15'lere oranı, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in 1980 yılındaki toplam nüfusunun AT ülkelerine oranına paralellik göstermektedir. Söz konusu oranlar, yeni üye olan ülkeler ve iki aday (Bulgaristan ve Romanya) ülke için %28, üç Akdeniz ülkesi için ise %22'dir. 1980 yılında Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in GSYİH hacminin AT-9 ülkelerine oranı %10 düzeyinin üzerindeyken, 1998 yılında yeni üye olan ülkelerle ve 2 aday ülke ve AB-15'ler arasında bu oran %5'in altında kalmaktadır. Bu oranlar, satın alma gücü paritesi olarak ifade edilmek istendiğinde, sırasıyla %14 ve %11 olarak ölçülmektedir (Gümrükçü, 2002: 5).

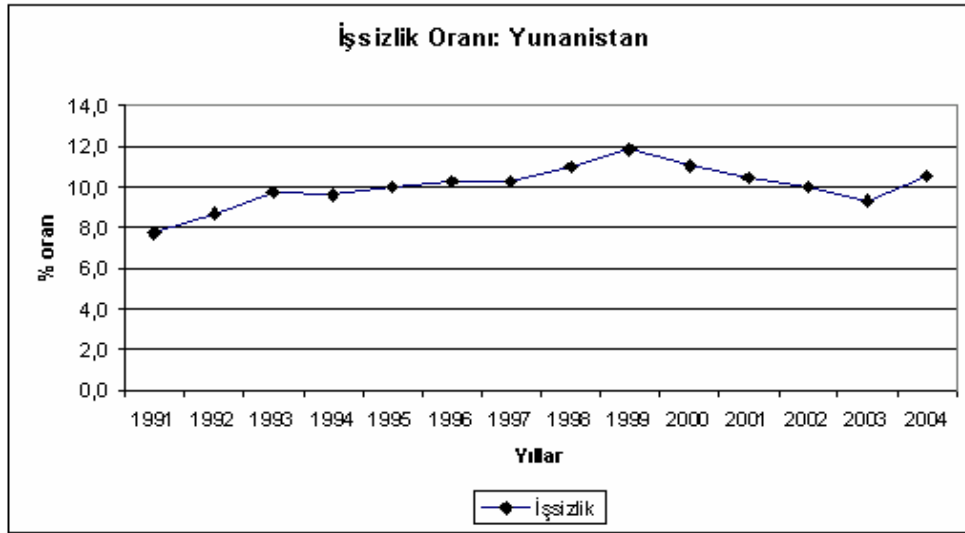
Şekil 4: Yunanistan'da İşgücü, İstihdam ve Nüfus

Kaynak: IMF International Financial Statistics'den yararlanarak hesaplanmıştır.

Şekil 4 Yunanistan'ın işgücü, istihdam ve nüfus sayısı ile ilgili bilgiler sunmaktadır. 1991–2004 yılları arasında nüfus, %1'in altında bir artış oranı ile 10 milyon kişi civarında dolaşmaktadır. Buna karşılık, nüfusun giderek yaşlanmasından dolayı işgücüne katılım oranı artarken, istihdam oranı eşit hızda artmamıştır. Yunanistan'ın, AT üyeliği öncesinde 1979 yılında %2 düzeyinde olan işsizlik oranı sabit bir şekilde artarak 1995 yılında %9.2 düzeyine yükseldiği görülmektedir. Sonuç olarak, işsizlik oranı 2000'li yıllarda %10'un üzerinde seyretmiştir (Şekil 5).

Şekil 5: İşsizlik Oranı: Yunanistan

Kaynak: IMF International Financial Statistics.

Yunanistan ekonomisinin ekonomik sektörlerindeki değişimler, sektörel istihdama da yansımış ve istihdamın sektörel yapısında önemli değişiklikler gözlenmiştir. 1960 yılında, işgücünün %53.8'i tarımda istihdam edilirken, bu oran, kırdan kente göçlerin sonucunda, 1980 yılında %31'e düşmüştür. Buna karşılık, işgücünün hizmetler sektöründeki payı %40'ı geçmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde de benzer yönelimler devam etmiş, tarım, sanayi ve hizmetlerin toplam işgücündeki payları sırasıyla, %17, %23 ve %60 olmuştur. Diğer AB üyeleri ile karşılaştırıldığında, yine de tarımsal işgücü payı oldukça yüksektir. Örneğin 1970'lerde, diğer dokuz üyenin tarımsal işgücü payı ortalama %8, İspanya'nın %20 iken, Yunanistan'ın payı %30'ların üzerinde olmuştur. En yakın ülke, %30'luk oranla, Portekiz olmuştur (Oltheten vd, 2003: 776-777).

Gelir farklılıkları ve coğrafi yakınlık gibi unsurlar, yeni genişlemenin, Akdeniz genişlemesinden daha kapsamlı bir göçe yol açabileceğini akla getirmektedir. Genişlemenin ilk evresinin beklendiği 2005 yılına kadar gelir farklılıklarının kapanması yönünde radikal bir değişiklik beklenmemektedir. Konu coğrafi yakınlık bakımından incelendiğinde ise, Yunanistan'ın AT-9 ülkeleriyle ortak sınırının bulunmadığı görülmektedir. Diğer taraftan, yeni aday ülkelerin yarısının Avusturya, Almanya ya da İtalya ile ortak sınırı bulunmaktadır. Ancak konuyla ilgili çalışmalar, yeni üyelerden çok ciddi boyutlarda bir göçe işaret etmemektedir (Gümrükçü, 2002: 6)

4.2.3.5. Enflasyon ve Döviz Kuru

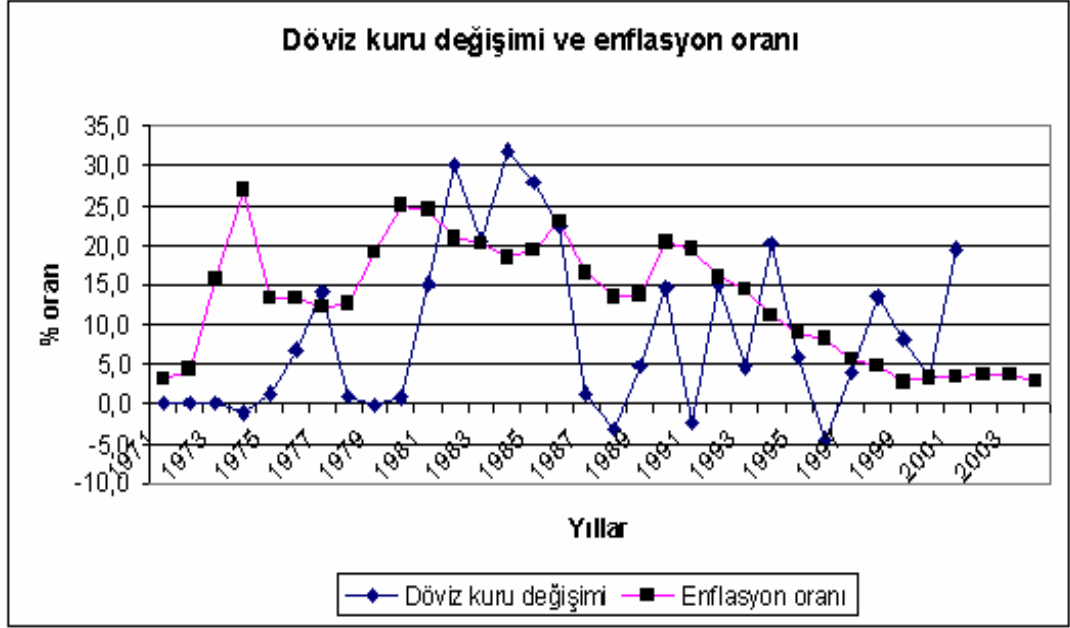
Yunanistan'ın üyelikten önce kötü giden ekonomik performansı, yüksek enflasyon oranıyla da görülmektedir. Ülkede enflasyonun seyrine bakıldığında Bretton Woods sisteminin çöküşünden 1990'ara kadar yüksek, daha sonra dikta rejiminden sonra demokratik seçimlerle başa gelen hükümet, halkın daha fazla refah ve gelirin yeniden dağıtımını talepleriyle karşılaşmıştır.

On yıllık bir süre zarfında iyiye doğru giden Yunanistan, 1973-1974 petrol şoklarıyla makro ekonomik dengenin bozulduğu ortamda, 1970'lerin yarısında güçlenen sendikaların daha fazla ücret talebinde bulunmasıyla ücret-fiyat sarmalının başlamasına maruz kalmıştır. Kamu sektöründe de aynı şekilde yükselen ücretler durgunluk ve enflasyona yol açmıştır. 1980'lerde, AB ülkelerinde ortalama enflasyon %10 iken, Yunanistan'da %19 seviyesine çıkmıştır (Oltheten vd., 2003: 778). Yunanistan'ın, AT üyeliğinin ilk 16 yılında, genel enflasyon oranının AB ortalamasının üç katına ulaşarak ortalama %18 olarak gerçekleştiği (Şekil 6) görülmektedir.

Bu dönemde uygulanan politikalar ekonominin olumsuz seyrine ivme kazandırıcı nitelikte olmuştur. Talebi canlandırmaya yönelik izlenen politikalar kapsamında tüketim pompalanmış, reel ücretlerde verimlilik üzerinde artış yapılmış, özel tüketimle birlikte kamu harcamaları ve bütçe açıkları artmış ve drahmi nominal olarak %25 oranında devalüe edilmesine rağmen reel kur, AB ülkelerine karşı %2

oranında değer kazanmıştır. Sonuç olarak, 1980 yılına gelindiğinde, enflasyon oranı %33'lük artışla %22'ye yükselmiştir (Gümrükçü, 2002: 5).

Şekil 6: Enflasyon Oranı ve Döviz Kuru Değişimi: Yunanistan

Kaynak: IMF International Financial Statistics'den yararlanarak hesaplanmıştır.

Yunan Drahmi'si 1987'ye kadar hızlı bir değer kaybı yaşamıştır. 1985 yılında uygulamaya konan istikrar programı dahilinde enflasyonu düşürücü bir önlem olarak, sıkı para politikası ile hükümet drahminin değer kaybını sınırlamıştır. Ancak 1987 yılında programın uygulanması durunca ve ücret kontrolleri gevşeyince, 1990'lara kadar yeni bir enflasyona neden olmuştur (Honroyiannis ve Lazaretou, 2004:10).

Yunan ekonomisi AB'ye girişten ancak yıllar sonra parasal istikrara ve döviz kuru istikrarına kavuşmuştur. Şekil 6'dan görüleceği gibi, 1990'lara kadar %15 ve %20'lerde seyreden enflasyon, bu yıldan itibaren azalma eğilimine girmiş ve %11'lere kadar düşürülmüştür. 1995 yılında Yunan hükümeti ve merkez bankası Maastrich kriterlerini karşılamak için döviz kuru çapası uygulamaya başladı ve enflasyonu %2'ye kadar düşürdü. Yunan Drahmisi, ABD doları karşısında genellikle değer kaybetmiştir. Zamanla reel anlamda değer kazanırken, bu durum, devalüasyonlarla durdurulmaya çalışılmıştır. Enflasyon yüksek büyüme ve mali dengesizliğin etkisiyle 2004 yılında %3.6 tekrar yükselmiştir. (Honroyiannis and

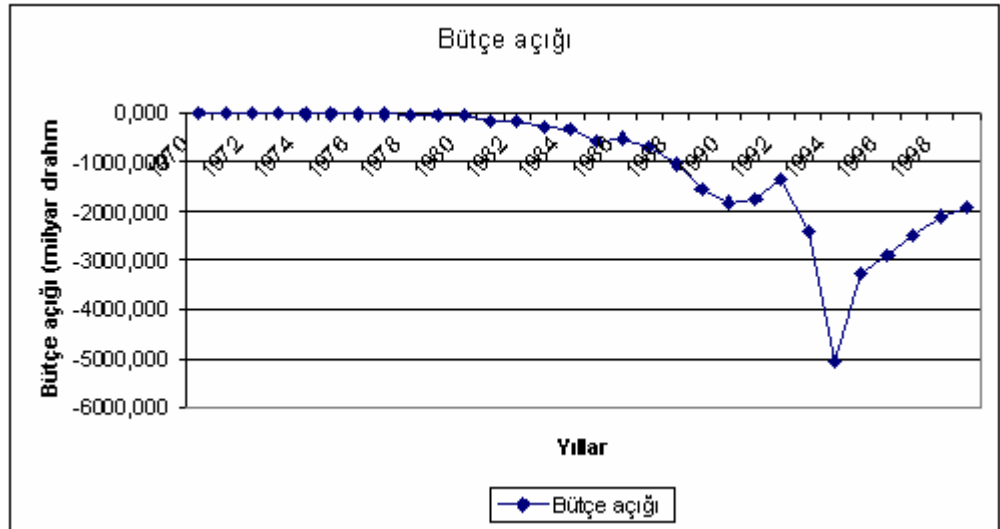
Lazaretou, 2004:12). Bu oran Maastrich kriterlerinde belirlenen oranın (%1.5) üzerindedir. Yunanistan'ın 2002 yılında euro alanına yani Avrupa para sistemine kabul edilmesi, ülkenin kendi çabası yanında AB'nin hoşgörülü ve yapıcı yaklaşımına da bağlanabilir.

4.2.3.6. Mali Denge

Yunanistan ekonomisinde, 1980'lerde, bütçedeki savunma harcamaları, transfer harcamaları, kamu çalışanlarına ödenen ücretler, problemlili işletmelerin devletleştirilmesi için ayrılan kaynaklar ve vergi kaçırma ve bazı dolaylı vergilerin AB'ye girmek için kaldırılması nedeniyle vergi gelirlerinin azalmasından dolayı bütçe açık vermeye devam etmiştir (Oltheten vd., 2003: 780).

Şekil 7'de görülebileceği gibi, Yunan ekonomisinin bütçe açığı, 1970'li yıllarda çok fazla değil iken, 1980'li yıllardan sonra önemli oranda artmıştır. Açık, 1994 yılında 5000 milyar drahmiyi geçmiştir. Ancak bu yıldan sonra, uygulanan mali disiplinle birlikte bütçe açığı azaltılmaya çalışılmıştır.

Şekil 7: Bütçe Açığı: Yunanistan

Kaynak: IMF International Financial Statistics.

1980'lerin başında AB genişlemesi ile ilgili kurumsal politika yaklaşımları geliştirilmeye başlanmıştır. Akdeniz genişlemesinin yapıldığı dönem kurumsal olarak, tarihinde en büyük genişlemenin yaşandığı bugünkü AB genişlemesinden

farklıdır. Avrupa Para Sistemi ve Yakınlaşma Kriterleri, makroekonomik denge ve disiplin amacına yönelik olarak kurumsal mekanizmalar olarak oluşturulmuştur. Aynı şekilde AB, bölgesel ve sosyal politikalarının etkinliğini artırarak bu genişlemeden fayda sağlamıştır (Oltheten vd., 2003: 780).

4.2.3.7. Yatırımlar ve Yabancı Sermaye

Neo-klasik büyüme teorisine göre, sermaye öncelikle sermaye yoğun gelişmiş ülkeden, sermayesi kıt gelişmekte olan geçiş ekonomilerine kayar. Azalan verimler yasasına göre, sermayenin marjinal getirisi, gelişmekte olan ülkede, gelişmiş ülkedeki getirisinden daha fazladır. Sermaye akımının her iki ülke açısından eşitlendiği noktaya kadar bu akım sürer. Fakat Neo-klasik büyüme teorisinin değinmediği ve yabancı sermayenin getirdiği, know-how, teknoloji transferi gibi daha başka faydaları da vardır. Bölgesel entegrasyon ve ticarî akımlar rekabetin artması ve ölçek ekonomilerinin gelişmesine de katkıda bulunur (Buch ve Piazzolo, 2001: 187).

Buna göre, bir ülke kendi iç piyasasının küçük olmasından dolayı, ölçek ekonomilerinden yararlanamıyorsa, bir bütünleşme (ekonomik entegrasyon) sayesinde daha geniş bir piyasaya gümrüksüz girerek, daha fazla üretim gerçekleştirip ölçek ekonomileri (Karakaya, 2003: 40) olgusundan faydalanabilir. Bölgesel entegrasyonlar, ürün yelpazesini üreticiden tüketiciye genişletirken, hem verimliliği hem de faydayı artırır. Ticaret ve ekonomik kazanımlardaki artışın temeli, rekabetin artmasıyla açıklanır (Buch ve Piazzolo, 2001: 187).

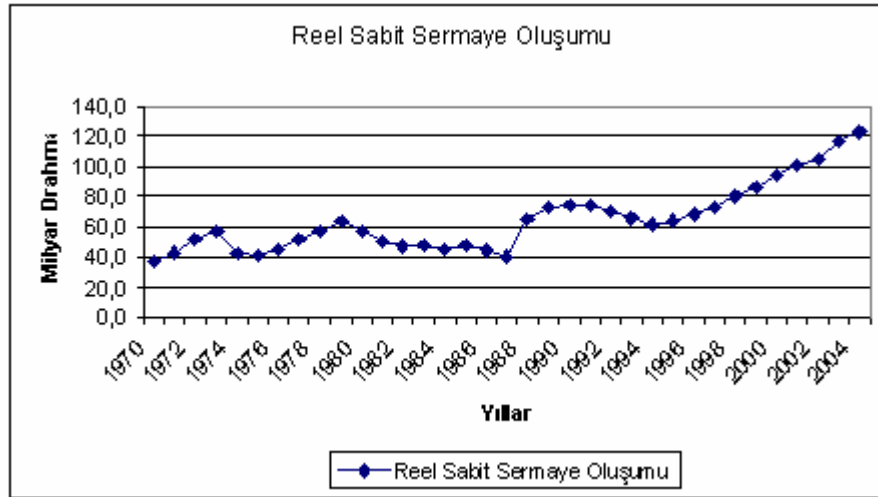
Tek Pazar uygulaması ile gümrük ödemeleri kaldırılacak ve böylece, bir taraftan ticaretin maliyeti düşecek, bir taraftan da ticaret hacmi yükselecektir. Ticarete kısıtlayan teknik engeller ortadan kalkacak, aynı zamanda ihraç pazarının ek üretim maliyeti azalacaktır. 1996 verilerine göre, AB'nin, ODAÜ'ne genişlemesiyle, Doğu- Batı ticaret maliyeti (tahmini olarak) ek üretim maliyeti % 10-15 arasında düşecektir (Buch and Piazzolo, 2001: 188)

Yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkeler açısından sadece kaynakların ve sermaye birikiminin üretim faaliyetlerine etkisi açısından değil, aynı zamanda teknoloji, beceri, yenilikçi kapasite ve hem örgüt ve yönetim pratiği hem de

uluslararası pazarlama ağına katılım açısından daha da önemlidir. Bu nedenle, ekonomik değişim ve büyüme süreci geçiren gelişmekte olan ülkeler için, DYSY çok önemlidir. Mallampally ve Sauvart'a göre yabancı sermaye, maliyetleri düşürmek ve daha büyük pazarlara girmek için yatırım yaparken en önemli ekonomik belirleyici yatırımın yapılacağı yerin konumu, ucuz hammadde, kaynak ve büyük pazar potansiyeli olmaktadır (Mallampally ve Sauvart, 1999: 3).

Yunanistan ve Polonya örneklerinin her ikisinde de bu kriterler gelişmiş Batı Avrupa ülkelerindeki yatırımcılar için çekici bir güç olmuştur. Avrupa Birliği, genişleme süreci öncesinde, aday ülkelere yönelik ekonomik entegrasyonu kolaylaştıracak, bir anlamda ön anlaşma da sayılabilen, gerek kredi gerekse hibe şeklinde mali yardımlar içeren, ekonomik anlaşmaları imzalamıştır. Bu bağlamda Yunanistan'ın ekonomik büyümesi üzerinde, yabancı sermayenin önemli katkısının olduğu görülmektedir.

Şekil 8: Reel Sabit Sermaye Oluşumu: Yunanistan

Kaynak: IMF International Financial Statistics'den yararlanarak hesaplanmıştır.

Üyelik sürecinden sonra ve özellikle 1990'lardan sonra, Yunan ekonomisindeki sabit sermaye oluşumu hız kazanmıştır. 1970'lerin başında 37 milyar drahmi olan reel sabit sermaye miktarı, 2004 yılında 123 milyar drahmiyi geçmiştir.

Yabancı sermaye girişi resmi olarak serbest olmakla birlikte, Yunanistan’da, AB dışından gelen yabancı sermayeye bazı kısıtlamalar koyulmaktadır. Örneğin ABD şirketleri, AB şirketlerinin sahip olduğu birçok avantaja sahip olamadığı için haksız rekabet sonucunda ülkeye girişi engellenmektedir. *Economist Intelligence Unit’e* göre, yabancı yatırımcılar bu ülkedeki bürokrasi ve yasal karmaşıklıkları halen yüksek bulmaktadır (Heritage, 2005).

4.2.3.8. Sektörel Yapı

Yunanistan 1950 yılına kadar tarıma dayalı bir ekonomiye sahip iken, 1960’larda GSYİH’da %32 olan tarımın payını, 1980’lerde %25 düzeyine düşürerek yarı endüstrileşmiş bir ekonomiye sahip olmuştur (Oltheten vd., 2003: 788). Bu oranla bile, AB üyesi ülkeler içinde tarım payının en yüksek olduğu ülkelerden birisidir. Bununla birlikte sanayinin payında da önemli bir artış gözlenmiştir (Tablo 7).

Tablo 7: Yunanistan’da Sektörel Yapı

Sektörler	1960	1970	1980	1990	1997
Tarım	32.2	33.0	25.0	10.5	11.0
Madencilik	0.4	0.5	0.6	0.9	0.9
Elektrik, gaz, su	0.5	1.0	1.8	2.7	3.2
İmalat sanayi	7.3	11.3	15.2	15.3	14.0
İnşaat	11.0	10.2	7.7	7.6	7.0
Hizmetler	48.6	44.0	49.7	63.0	63.9

Kaynak: Oltheten vd., 2003.

AET’nin fiyat destekleri ve yapısal önlemlerden oluşan program Ortak Tarım Politikası (*Common Agricultural Policy-CAP*), Yunanistan’da fiyat ve çiftçilere gelir desteği, tüketicilerin korunması ve arz istikrarı ile piyasa dengesinin oluşturulmasını amaçlanmıştır. Üyelik ülkenin transfer harcamalarından yararlanmasını sağlamıştır. Yunanistan’ın karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tarım sektörü, AET’ye üye ülkelerde üretilen tarım ürünlerini tamamlayıcı olmasından açısından ve ülkenin GSYİH’nın %18’i ve toplam işgücünün % 30’nu istihdam eden bir sektör olarak

önemli bir yere sahiptir. Ancak beş yıllık geçiş aşamasında, tarım ürünlerinin üretim maliyetleri yükselmiştir (Oltheten vd., 2003: 781).

İhracatta gözlenen gelişmelere gelindiğinde ise, 1968 yılından itibaren gümrük vergilerinden muaf olarak AB pazarına giren Yunanistan için üyeliğin sanayi ürünleri itibariyle ilave bir taviz getirmediği, tarım ürünleri ihracatındaki gelişmenin ise sınırlı kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte, AB üyeliği ihracata verilen desteklemenin sübvansiyonların kaldırılmasına bağlı olarak Yunan ürünlerinin rekabet edebilirliğini azaltmıştır. Üyelik öncesinde ortalama %20 düzeyinde olan ve bazı sektörlerde oranı %30'lara ulaşan sübvansiyonlar 1987-1991 döneminde AB'ye, 1987-1993 döneminde ise üçüncü ülkelere yönelik ihracatta kademeli olarak kaldırılmıştır. Dolayısıyla bu dönemde ihracatta kayda değer bir artış olmamıştır. Söz konusu indirimlerin başlamadığı 1980-1987 döneminde ihracatın GSYİH içindeki payı %10.5'ten ancak %11.5'e yükselebilmiş, takip eden 8 yıllık dönemde ise bu oran %2.1'lik bir azalma göstermiştir (Gümrükçü, 2002: 7)

Sonuç olarak AB üyeleri içinde ekonomik farklılıkları gidermeyi amaçlayan ve Avrupa Para Birliği'ni (*European Monetary Union-EMU*) gerçekleştirmeye yönelik Maastrich Kriterleri'ni yerine getirme performansı açısından Guldeger'in yaptığı çalışmada görüldüğü gibi, Yunanistan, topluluğa üye olduktan sonra gerek iç politikadaki yanlış uygulamalardan gerekse dış dünyadaki olumsuz gelişmelerden dolayı kötü bir performans sergilemiştir.

AT'nin yapısal reformlar için verdiği mali yardımlar, içerde mevcut hükümetlerin popülist politikalarını finanse etmek, örneğin gümrük birliği sonrasında kaldırılan tarifelerle zarara uğrayan çiftçinin desteklenmesi için kullanılmıştır. Ülkenin sanayileşmesindeki iyileşmeye rağmen, sanayinin dışa karşı koruması devam etmiştir Karluk ve Tonus'e göre (1998) AB üyeleri içinde kişi başına GSYİH 15000 dolar ile en düşük olan ülke olan Yunanistan, ortak gelişme politikalarına uyumsuzluğunu ekonomik göstergeleri açıklamaktadır. Yunanistan 1970'li yılların sonunda AB'nin en büyük ticari ortağı olmasına rağmen, ekonomik gelişimi diğer üyelerden daha yavaş olmuştur.

Dışarıda, dünyada yaşanan petrol şoklarının da (1973 ve 1978) etkisiyle ülke ekonomisi başarılı bir performansa sergileyememiştir. Bunun yanında ülke AB üyesi

olmanın avantajlarını kullanarak AB'ye girmesinin ikinci on yılında, dış kaynaklı bir disiplin olarak uygulanan mâli ve parasal yakınsama kriterlerinin gereği olan makroekonomik istikrar politikaları ile 1990'larda ekonomide elde ettiği iyileşme ile beraber makro ekonomik istikrar ülke ekonomisinin büyümesini sağlamıştır.

Yunanistan AB içinde yaklaşma kriterlerini yerine getiremeyen ülkeler arasındadır Papademos, 1999 yılında 9. Frankfurt Avrupa Bankacılık Kongresi'nde Yunanistan'ın AB'nin ekonomik ve mali politikalarına uyum ve yaklaşma kriterlerini yakalamadaki kötü performansından bahsetmektedir. Ona göre 1980 ve 1990'ların ilk yarısına kadar ülkenin ekonomik durumu ortalama %10-20 enflasyon, GSYİH'nin %4,3 bütçe açığı ile Avrupa para sistemine katılmak için ideal ölçülere çok uzak kalmıştır (Papademos, 1999: 1). Yunanistan'ın üye ülke olarak kabul edilmesinde olduğu gibi, Avrupa ile tarihi bağları ve stratejik konumu göz önüne alındığında, yaklaşma kriterlerine uyum konusundaki kötü performansına rağmen, bu ülkeye gerekli kolaylığın ve yardımın sağlandığı görülmektedir.

4.2.4. Performans Değerlendirmesi: Polonya

AB'ye yeni katılan üyeler, ekonomik ve siyasî sistemleri yeni oluşan veya gelişmekte olan birer geçiş ülkesidir. AB'nin 2003 Nisan'ında Atina'da yaptığı toplantıda 10 yeni aday ülkeyi 2004 Mayıs ayında kabul edeceğini açıklaması, bu ülkelerin Kopenhag kriterlerini yerine getirdikleri anlamına gelmektedir (Rossi, 2004: 948).

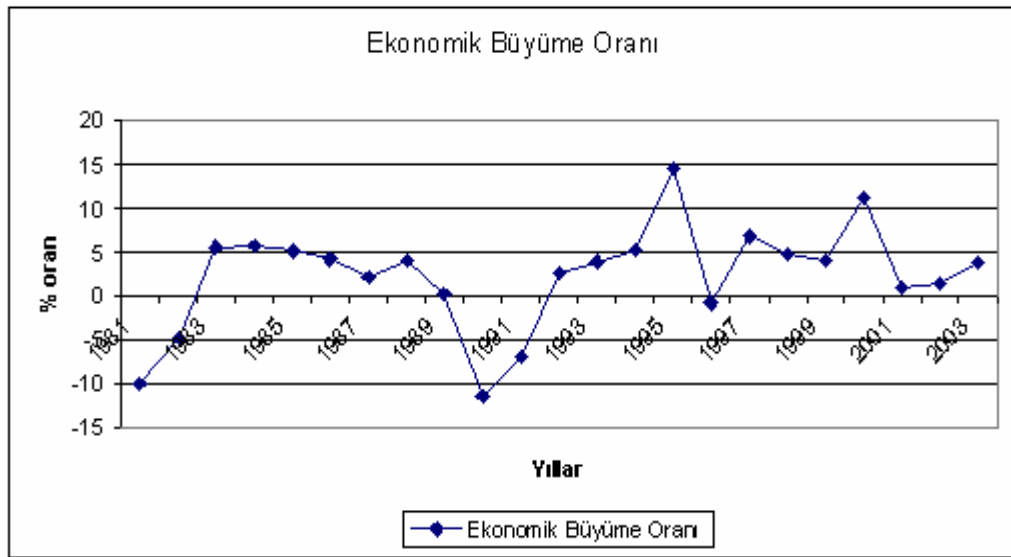
AB'ye entegrasyon açısından bakıldığında, homojen bir ekonomik bölgenin yaratılması, hem yeni katılan üyelerin çokluğu hem de homojen bir yapıya kavuşması sırasında beraberinde getireceği sorunları açısından oldukça zor bir durumdur. Bu nedenle ekonomik kriterlerin karşılanması daha da problemlidir. Söz konusu ülkelerde demokratik ve etkin karar mekanizmalarına sahip kurumların oluşturulması gerekmektedir. Böylece hedeflenen fiyat düzeyi ile üretimin istikrar ve istihdamın optimum düzeye ulaşması sağlanacaktır (Rossi, 2004: 949).

4.2.4.1. Ekonomik Büyüme

Polonya 1983 yılından itibaren ortalama %5'lik bir büyüme gösterirken 1989'da komünist rejimin çökmesinin yarattığı krizle %10'lara varan küçülme yaşamıştır (Şekil 9). 1989 yılında iş başına gelen yeni hükümetin uygulamaya koyduğu hızlı istikrar önlemleri neticesinde 1992 yılından itibaren ekonomi büyüme trendine girmiştir. 1995 yılındaki %7'lik büyüme ile Avrupa'nın en hızlı büyüyen ülkesi olmuştur (Altıntop, 2004: 11). Polonya 1996 yılında da büyüme devam etmiş ve en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ülke 1989 yılındaki GSYİH seviyesini reel olarak geçen ilk geçiş ekonomisi konumuna gelmiştir.

1993-2001 yılları arasında Polonya'ya yapılan 1 milyon doları aşan DYSY toplamı 80 milyar dolara ulaşmıştır. DYS yatırımları Polonya ekonomisinin GSYİH büyümesine önemli katkıda bulunmuştur.

Şekil 9: Ekonomik Büyüme Oranı: Polonya

Kaynak: IMF International Financial Statistics'den yararlanarak hesaplanmıştır.

Geçiş sürecinde iç talepteki düşüş ve GSYİH'daki yavaşlamaya rağmen, Polonya ekonomisi 2002 yılında toparlanmaya başlamış ve 2003 yılında reel GSYİH %3,8 büyümüştür. Bu eğilim 2004 yılında da sürmüştür ve büyüme %5,4, enflasyon 2004 yılında % 3,5 olarak gerçekleşmiştir. GSYİH'nın: kamu açıkları %5,3, kamu borçları %50 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe açığı (%4,7) ve faiz oranları Maastrich

kriterlerinin üzerinde gerçekleşmiştir. 2004 yılının ilk çeyreğinde işgücüne katılım % 52.4 olmuştur. İşsizlik rakamları 2002'de %18,1, 2003'de %19.7 ve 2004'de %19.1 olarak gerçekleşmiştir (MEAL Polonya, 2005a: 4).

Polonya'nın 2000 yılı itibariyle satın alma paritesine göre kişi başına GSMH'sı 8,700 dolar ile AB ortalamasının %39'una karşılık gelmektedir. Yeni üye olan on ülke içinde kişi başına milli geliri en yüksek olan ülke ise, 18,500 dolar ile AB ortalamasının % 83'nü karşılayan Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRK) olmuştur. AB ortalaması ile yeni üyeler arasındaki fark, bir çok gözlemcinin AB'ye uyum sağlamaları açısından şüphe ile bakmasına neden olmuştur (Facchini, 2003: 830).

Polonya, 1998-2002 yılları arasındaki büyüme oranı açısından, AB ülkelerinden daha iyi bir ortalamaya sahiptir ve son yapılan ampirik çalışmalarda bu eğilimin 2006'ya kadar sürmesi beklenmektedir. Polonya gibi nüfusu kalabalık olan ülkeler için küçük rakamlar olsa da, ekonomik yapı ve bazı (rekabet politikaları, işletme yönetimi, mâli hukuk, bankacılık denetleme ve buna benzer) alanlar da yeni üye ülkeler, eski AB üyesi ülkelere benzememekle birlikte, gerekli kurumlara da sahip değildir. AB üye ve aday ülkeler arasındaki yakınsamayı sağlamak ve asimetric şokları engellemek için, ortak para birimi (*euro*) uygulamasını yaygınlaştırma çabası içine girmiştir (Rossi, 2004: 954).

Polonya, 2003 yılında siyasî kriterleri tamamladıktan sonra, ekonomik kriterler açısından, GSYİH'sı AB ortalamasının sadece %36'sını karşılarken, 2004 yılında AB üyesi olmuştur. Serbest Pazar ekonomisi refah dağılımını sağlayamamıştır. AB'ye ekonomik açıdan yaklaşabilmek için Polonya, ekonomisinin modernizasyonunda ve performansının iyileşmesinde çok büyük rol oynayan DYS yatırımlarına ihtiyaç duymuştur (Weresa, 2004: 414).

Yatırımların artması, AB'nin gelişmişlik düzeyini yakalamak için bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllarda merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişte ODAÜ, bu bölgedeki ülkelerin sermaye birikimini yenileyen ve ekonomik transformasyonu hızlandıran yabancı sermaye yatırımlarını çekmeyi başarmıştır (Yazgankıran, 2003: 8) Polonya bölgede istikrar ortamını sağlayan ve Batı Avrupa ülkelerine yakınlığı ile bölge ülkeleri arasında en fazla

yabancı sermaye çeken ülkelerden biri olmuştur. Bu konuya yatırımlar bölümünde daha geniş yer verilecektir.

4.2.4.2. Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Rekabet Yapısı

Polonya, AB Komisyonu'nun ilerleme raporlarında Doğu Avrupa ülkeleri arasında hem ekonomik açıdan bölgedeki en istikrarlı ekonomiye sahip hem de müktesebat uyumunu en iyi karşılayan ülke olarak övgüyle söz edilmektedir (Ferrero, 2003: 7).

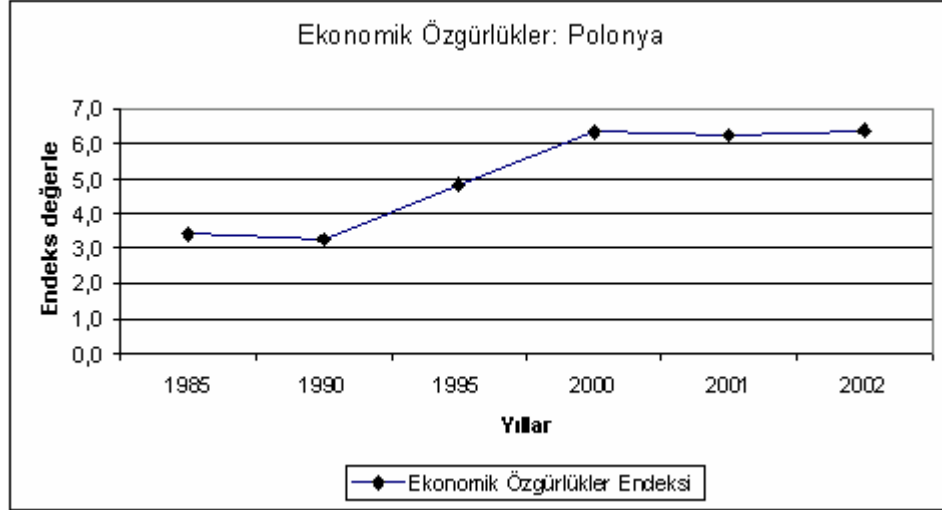
Polonya'da Sovyetler Birliği'nin komünist rejimi empoze etmesiyle başlayan ve özellikle de 1980'lerde komünizmin çökmesiyle hızlanan rejim karşıtlarının doğal hedefi, Avrupa'ya siyasî ve ekonomik katılım ve Batı sisteminin ülkede yerleştirilmesi olmuştur. Bu amaçla önce ticarî işbirliği ile başlayan ilişkilerin nihai hedefi NATO ve ardından AB üyeliği olmuştur (Öniş, 2003: 8). Böylece Polonya, altyapısı itibarıyla piyasa ekonomisine en çabuk uyum sağlayacak bir yapıya kavuşmuştur.

1985 yılında 3.4 olan ekonomik özgürlükler değeri, 2002 yılında iki katına ulaşmıştır. Mal ve faktör akımlarının giderek serbestleşmesi ile serbest ticaret endeksi 7 değerini geçmiş, yine enflasyonun düşürülmesi ve bankacılık sektöründeki iyileştirmelerle parasal istikrar artmıştır. Halen kısmen devam eden devlet kontrolleri ve regülasyon, piyasa ekonomisinin yerleşme sürecini yavaşlatmaktadır.

Polonya 1990'dan sonra karar mekanizmasını piyasa güçleri yerine devletin oluşturduğu merkezi planlı ekonomiden dışa açık ekonomiye hızlı bir geçiş yapmıştır. Merkezi planlamaya dayalı sisteme 1989 yılında son verildikten sonra Dayanışma Hareketi, "*Solidarnozs*" önderliğinde seçimle iktidara gelen ilk hükümet kurulmuştur. Lech Walesa, Adam Michnik, Jacek Kuron gibi işçi liderleri ve aydınlardan oluşan hükümetin Maliye Bakanı ekonomist Leszek Balcerowicz'in adıyla anılan "şok terapi" programı, ülkeyi piyasa ekonomisine geçiren reformları başlatmıştır. Ülke piyasa ekonomisine geçişde "Balcerowitz Planı" ile sistematik bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır (Kargül, 2003: 3).

Şekil 10: Ekonomik Özgürlükler Endeksi: Polonya

Kaynak: Economic Freedom of the World Fraser Institute, 2004

Balcerowitz Planına dayalı istikrar programı üç temel prensibi esas almıştır: Bunlardan birincisi, Sosyalist dönemde devlet tarafından belirlenen sabit fiyatların serbest bırakılması, ikincisi; devlet bütçe açıklarının sınırlandırılmasıdır. Bütçe açıklarının Merkez Bankası tarafından para basımı yoluyla finanse edilmesi yasaklanmış, dahili piyasadaki üretim ve tüketimin desteklenmesi sınırlandırılmıştır. Son olarak, para politikasında köklü bir değişikliğe gidilmiş, nominal faiz oranları yükseltilerek yüksek reel faiz uygulamasına geçilmiştir. Diğer taraftan, döviz kuru yüksek oranlı devalüasyondan sonra sabitlenmiştir. Hükümet uzunca süre kuru korumayı başarmıştır (Altıntop, 2004: 9).

Polonya 2004 yılında AB üyesi olduktan sonra, diğer eski komünist ülkeler gibi bu üyelikten hem siyasî hem de ekonomik olarak faydalanmaya başlamıştır. Özelleştirme çabaları devam etmekle beraber, devlet eliyle işletilen 1800 firma ile devlet hâlâ ekonomik faaliyetlerini %28'ni elinde bulundurmaktadır. Polonya'nın *Freedom Index*'te yayınlanan ekonomik özgürlük notu, ticaret politikası, para politikası ve hükümetin mâli yükü 0.7 ile (bir yıl önceki skor 1 iken) ve genel olarak 0.25 ile daha iyi bir pozisyondadır (EU Legal Poland, 2005/ 1).

Komünizmden piyasa ekonomisine geçişte, batı demokrasi sisteminden yararlanılmış ama bu, sistemin Polonya'da sorunsuz işlemini garanti edememiştir.

Halen hukuki sistemin yavaşlığı, beklenmeyen ani değişiklikler, düşük ücretle çalışan memurların ve idarecilerin rüşvet ve yolsuzluğa açık olması gibi etkenler, piyasa ekonomisinin işlerliği önünde önemli engellerden bazılarıdır (Heritage, 2005). Tablo 8’den Polonya’nın göstergeler itibariyle aldığı skorlar izlenebilir.

Tablo 8: Ekonomik Özgürlükler Endeksi: Polonya

Endeks İçeriği	Endeks Değeri
Devletin piyasadaki büyüklüğü	5.6
Yasal sistem ve mülkiyet haklarının korunması	5.9
Parasal istikrar	7.9
Serbest ticaret	7.0
Piyasaya müdahale ve kredi, emek ve iş piyasalarının regülasyonu	5.5
Toplam	6.4
Kaynak: Economic Freedom of the World: The Fraser Institute, 2004.	

Eski komünist ülkelerin planlı ekonomisinde devlet eliyle gerçekleştirilen eğitim, sağlık, savunma ve kamu yönetimi alanlarında verilen hizmetler, devletin çekilmesi ve piyasa ekonomine geçişle aksamış ve AB 15 ile Polonya ekonomisi arasındaki üretim boşluğunun nedeni olmuştur (Facchini, 2003: 840).

Polonya 1990 yılında AB’nin GATT göre Genel Tercihler Sistemi’ne (*Generalized System of Preference Provision GSP*) dahil olmuştur. Bir sonraki aşama, Avrupa Anlaşmasıyla ODAÜ’den ithal edilen ürünler üzerindeki kısıtlamaların, ortak serbest bölgenin oluşturulmasıyla kaldırılması olmuştur (Facchini, 2003: 844)

Banka ve finans sektöründe geçiş sürecinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2002 yılında müktesebat uyumu ile ilgili olarak 30 başlıktan 27’si kapatılmıştır. Serbest piyasa ekonomisinde rekabet ve anti-tröst yasalarının çıkarılmasıyla ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak, çevre ile ilgili düzenlemeler yavaş ilerlemiş, vergi uyumlaştırılması ve Katma Değer Vergisi (KDV) ile ilgili bazı problemler yaşanmıştır. Çevre ile ilgili düzenlemeler yavaş ilerlemekle birlikte, endüstri kirliliği ve atık yönetimi konularında çalışmalar yapılmaktadır (Faccini, 2003: 837).

Polonya ekonomisinin sıkıntıları ancak 1992’den sonra azalmaya başlamıştır. Ekonominin kendini toparlamasında özel teşebbüsün kısa sürede şekillenmesi ve

güçlenmesinin yanı sıra, özelleştirmenin hız kazanması da etkili olmuştur. Özellikle, hizmet sektöründe özelleştirme çok hızlı yaşanmış ve bunda da özel teşebbüsün ve yabancı sermayenin rolü büyük olmuştur. Diğer yandan sınai üretim alanında özelleştirme ağır kalmıştır. Tarım sektöründe ise özel işletmeler ön plana çıkmış, 1993'te tarımsal üretimin yüzde 95'ini özel işletmeler gerçekleştirmiştir (Kargül, 2003: 3).

Polonya ticaret ve fiyat liberalizasyonu, geçiş reformlarını tamamlamıştır. Sağlık, eğitim ve ülke genelinde yaygın hizmet veren organizasyonlarla ilgili, ülkede refahı artıracak sistemik reformlar da orta vadede sürdürülmektedir. Ülkede yaşanan tüm olumsuzlukların kararlı politikaların uygulanması ve AB'nin destekleyici tutumu ile çözümlendiği görülmektedir. Yunanistan'ın üyelik sürecinde olduğu gibi her iki tarafın iyi niyetli çalışması sonucu ilerleme kaydedilmektedir. AB'nin benzer yaklaşımları Türkiye'nin üyeliği önündeki zorlukları aşmasında mutlak çözüm getirecektir.

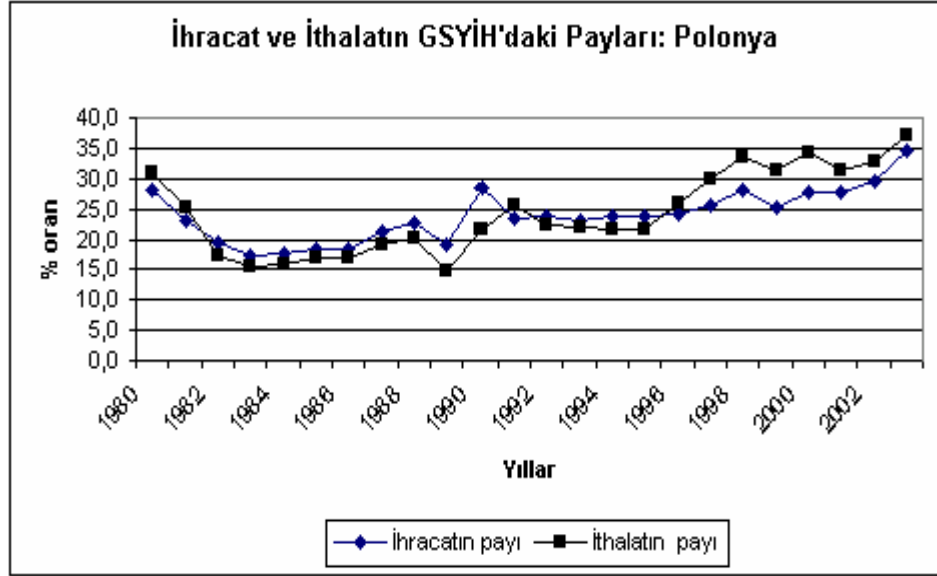
4.2.4.3. Dış Ticaret Dengesi

1990'lı yıllara kadar Polonya'da ihracatın GSYİH'daki payı ithalatın payından daha fazla iken, 1996'dan itibaren ithalatın payı daha fazla olmuş ve dış ticaret açığı vermeye başlamıştır. Şekil 11'de görüldüğü gibi 1995 yılına kadar genellikle dış ticaret fazlası veren Polonya'nın (1995'te 7237 milyon zloty), 2003 yılında dış açığı 20250 milyon zloty olmuştur. Yine de göreceli olarak Polonya'nın dış açığı diğer Doğu ve Güney Avrupa ülkelerine göre daha düşüktür. 2004 yılında, Polonya'nın ihracatı 75, 98 milyar ABD doları, ithalatı ise 81,61 milyar ABD doları olmuştur. En çok ihracat yaptığı ülkeler Almanya (%33.4), İtalya (%5.8), Fransa (%5) ve en çok ithalat yaptığı ülkeler yine Almanya (%28.9), İtalya (%8.1) ve Rusya (%7.5) olarak sıralanmıştır.

Polonya, dış ticaret açıklık (ihracat+ithalat/GSYİH) bakımından, Fransa, İtalya, İngiltere ve İspanya gibi büyük üye ülke ekonomilerinden daha öndedir. 2001-2003 ortalamasına göre, açıklık derecesi AB-25 için % 25 civarında ilken, bu oran Polonya için % 22 düzeyindedir. Diğer üye ülkeler gibi, Polonya'nın da dış ticareti ağırlıklı olarak AB üyesi ülkelerle olmuştur. Yeni üye olmasına rağmen Polonya,

hem dış ticarete açıklık hem de endüstri-içi ticaret bakımından, küçük yeni üye ekonomilerden ziyade, eski büyük ekonomilere benzerlik göstermektedir (E(U)ECR, 2004: 121-122).

Şekil 11: İhracat ve İthalatın GSYİH'daki Payları: Polonya

Kaynak: IMF International Financial Statistics'den yararlanarak hesaplanmıştır.

4.2.4.4. Nüfus, İşgücü ve İstihdam

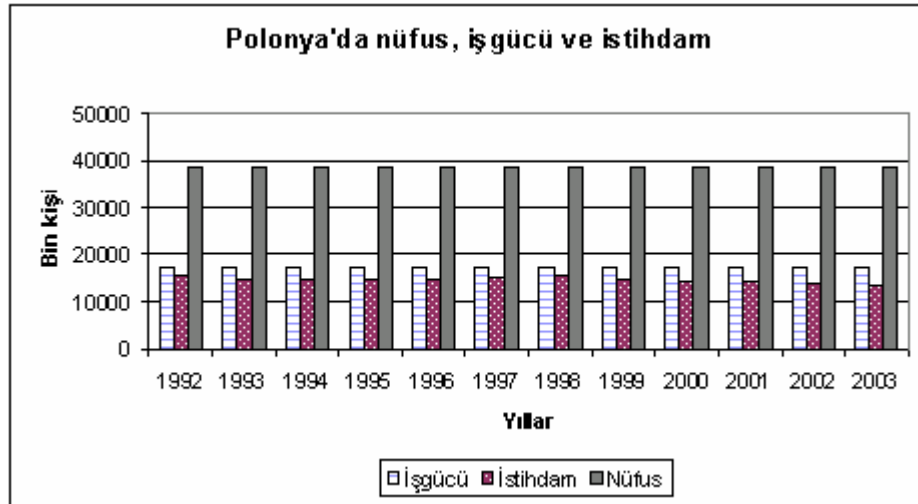
Polonya'ya ilişkin verilere bakıldığında 1998 yılında Polonya'nın AB15'lere nüfus itibariyle oranı %10, GSYİH itibariyle oranı ise %2 (satın alma gücü paritesi göre %4) olmuştur. Bu veriler ışığında makroekonomik perspektiften bakıldığında, 12 aday ülkenin katılımının AB15'ler üzerinde Akdeniz genişlemesinden daha büyük çapta bir etki yaratması beklenmemektedir. Komisyon tarafından yapılan projeksiyonlar aday ülkelerin GSYİH'larında yıllık %2 civarında bir artışa işaret etmekte birlikte, AB15'ler üzerindeki olumlu ekonomik etkinin çok sınırlı kalacağını öngörmekte ve bunu da aday ülkelerin AB'ye oranla çok küçük ölçekli ekonomiler olmasına bağlamaktadır (Algan ve Ildırar, 2004: 8).

Sosyalist ekonomilerin tipik özelliği işgücüne katılım yüksek, işsizlik oranı düşük ve göreceli olarak ağır sanayide yoğunlaşan işgücüne sahip olmalarıdır. Fakat geçiş ekonomilerinin etkisi farklı olmuştur. Geçiş sürecinde ODA ülkelerinin

tümünde etkin nüfusun bir göstergesi olan işgücüne katılım oranının (İKO) düştüğü gözlenmiştir. İKO'nun düşmesi çalışan kişilerin daha fazla kişiyi geçindirmek zorunda kalmasına ve elde ettikleri gelirin daha fazla kişi arasında paylaşıldığı anlamına gelmektedir (Algan ve Ildıran, 2004: 8).

Polonya ekonomisinde de işgücünün üretim sektörleri arasında yeniden dağıtılması ile, işgücüne katılım ve istihdam oranları düşmeye başlamıştır. Bu arada ekonomik yapı açısından zaman içinde GSYİH'da tarımın payı azalarak, hizmetler sektörüne kayması olumlu bir gelişmedir (Facchini, 2003:830).

Şekil 12: Polonya'da Nüfus, İşgücü ve İstihdam

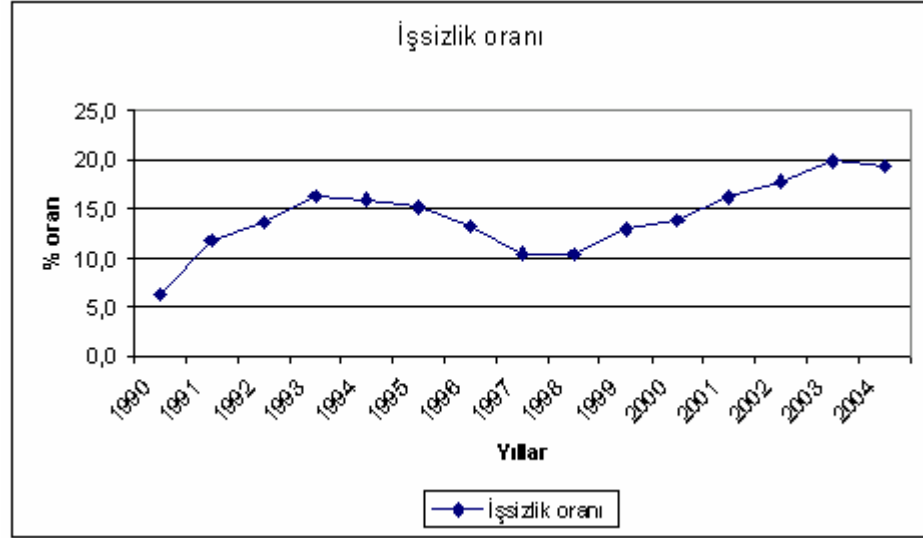
Kaynak: IMF International Financial Statistics'den yararlanarak hesaplanmıştır.

On yıllık geçiş döneminde Polonya'da işgücü piyasasında, yeni teknoloji ve yeni iş organizasyonlarına uyum sağlamak ve bu amaçla nitelikli işgücü yetiştirmek için bütçeden eğitime ayrılan pay %3.7'den %5.3'e çıkarılmıştır. Polonya'da yüksek okul eğitiminde önemli bir artış olmuştur. Ancak bütün bu gelişmeler işsizlik sorununu çözmeye yetmemiştir (Kargül 2002-2003:3).

Şekil 12'de görülebileceği gibi, 2003 yılında toplam işgücü 17 milyon 113 bin kişi, istihdam 13 milyon 617 bin kişi ve nüfus 38 milyon 587 bin kişi olmuştur. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinden öncesi düşük işsizlik oranı, dışa açılmayla birlikte artmaya başlamıştır. Şekil 13'den izlenebileceği gibi, özellikle 1990'ların

ortasından sonra işsizlik oranındaki artış hızlanmış ve 2004 yılında %20'lere ulaşmıştır.

Şekil 13: İşsizlik Oranı: Polonya

Kaynak: IMF International Financial Statistics.

4.2.4.5. Enflasyon ve Döviz Kuru

Son on yıl içinde ODAÜ, enflasyonla mücadelede yani fiyat istikrarı ve AB üyelerine yakınlaşmada ilerleme sağlamışlardır. Enflasyon söz konusu ülkelerde 1990'larda üç-dört haneli rakamlardan tek haneli rakamlara inmiştir (E(U)ECR, 2004: 31).

1997-1999 yıllarında 1998 Rusya krizi gibi güçlü dışsal şoklar enflasyonun tırmanmasında etkili olmuştur. Ekonominin gücünün zayıflaması tarımsal stokların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1999-2001 döneminde dünya petrol fiyatlarındaki yükselme, küresel ekonomide iyileşme ve ulusal para biriminin değer kaybetmesiyle özellikle 2000 yılında gıda fiyatlarını yükselmesi ve petrol üzerindeki vergilerin artırılmasıyla enflasyon yükselmiştir. 2001 yılında nihayet 1990'larda başlatılan enflasyonla mücadele çalışmaları sonuç vermeye başlamıştır (E(U)ECR, 2004: 32).

Geçiş sürecinde Polonya ekonomisinde yaşanan temel sorunları; ihracatın azlığı, yabancı sermaye eksikliği, yaşam standartlarının düşüklüğü ve yüksek enflasyon olarak özetlemek mümkündür. Ticaret hacminin yüksek olduğu Almanya

gibi komşu ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik ve ticari sıkıntılar da Polonya'yı olumsuz etkilemiştir (Yazganarıkın, 2003: 10).

Ülke ekonomisinin temel sorunlarını çözmek için "*Şok Terapi*" programıyla üç önemli girişimde bulunulmuştur. İlk olarak, ekonominin dar boğaza girmesinin temel nedeni olarak gösterilen fiyatların devlet tarafından belirlenmesi uygulamasına son verilmiş ve fiyatlar serbest bırakılmıştır. İkinci adımda, bütçe açığının kapatılması için kamu harcamaları düşürülmüştür.

Tablo 9: Polonya'da Enflasyon ve Döviz Kuru Değişimi

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)	Döviz Kurundaki Değişim (%)
1981	19,13	21,26
1982	103,56	54,82
1983	25,53	13,79
1984	15,40	28,33
1985	11,52	17,14
1986	16,55	33,64
1987	26,38	59,67
1988	58,72	59,27
1989	244,55	1193,40
1990	555,38	46,15
1991	76,71	15,34
1992	45,33	43,90
1993	36,87	35,37
1994	33,25	14,19
1995	28,07	1,26
1996	19,82	16,51
1997	15,08	22,34
1998	11,73	-0,40
1999	7,31	18,39
2000	10,13	-0,12
2001	5,51	-3,79
2002	1,88	-3,70
2003	0,72	-2,55
2004	3,52	-20,06

Kaynak: IMF International Financial Statistics'den yararlanarak hesaplanmıştır.

Üçüncü adımda ise nominal faiz oranları yükseltilmiştir. Ekonominin modernleşmesi için bunlar yetersiz ama gereklidir. Geçiş süreci, topluma özellikle

çalışan kesime büyük bir yük bindirmiş olsa da; kamuoyundaki "*ekonomide büyüme başarılı olursa dünyaya entegre olma ve demokratikleşmenin de başarılı olacağı*" yaygın görüşü ve Doğu Bloku'ndan çıkmanın verdiği coşkusıyla Polonyalılar zorluklara katlanmışlardır (Kargül, 2003: 3).

Tablo 9'de 1989'daki şok terapinin döviz kurunda ve enflasyon oranında meydana getirdiği ani sıçrama görülmektedir. 1990'lı yıllarda bu tedavinin etkisiyle enflasyon oranı düşüşe geçmiş ve 2000 yılından sonra %5'in altında seyretmiştir. Döviz kurunda ise nispeten istikrarlı değişimler gözlenmiştir.

1989'da %351 olan enflasyon, 1990'da %686'ya çıkmıştır. Bu nedenle "*Şok terapi*"nin ilk hedeflerinden biri enflasyon olmuştur. 1990-1992 arasında sınai üretim ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) %12 gerilemiştir. Bunun sonucu olarak halkın alım gücünde ve tüketimde büyük düşüş yaşanmıştır. Kamu harcamalarını düşürmek için enerji, ulaşım gibi alanlarda devlet sübvansiyonları kaldırılmıştır. 1980'lerin sonuna kadar dış ticaretinin yüzde 64'ünü sosyalist ülkelerle yapan Polonya, artık yüzünü batıya çevirmiştir (Kargül, 2003: 3).

1990-1997 yılları arasında ortalama %104 olan enflasyonun, 1998-2002 yılları ortalamasının %7'ye düşürülmesi büyük bir başarıdır. Ülkenin bu başarısında sıkı bir şekilde uygulanan reform programlarının etkisi büyük olmuştur. 2005 yılında enflasyon oranının tek haneli rakamlara inmesi beklenmektedir (Yazganarık, 2003: 10).

Polonya için AB'ye katılımın bir sonraki aşaması, Döviz Kuru mekanizması (*Exchange Rate Mechanism*) ERM II ve Euro-Zone'a girmek yani Maastrich kriterlerinin yerine getirmek olmuştur.

2004 Mayıs ayında üye olan adayların makro ekonomik açıdan hiçbirinin Avrupa Para Sisteminin (APS) istediği koşulları sağlayamadığı görülmektedir. Yeni üye ülkelerin yapısal açıdan ekonomik göstergelere bakıldığında manzara ekonomik olarak zayıf ülkeler için çok kötüdür (Rossi, 2004: 949).

4.2.4.6. Mali Denge

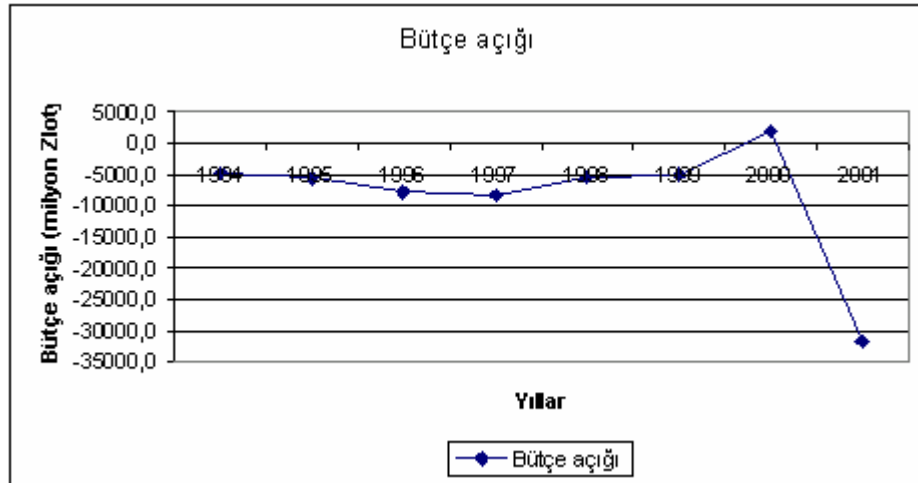
Genel olarak, Polonya bütçesi 1990'lı yıllarda sürekli açık vermiştir. Dönem ortalarında bu açık 10000 milyon zloty'ye kadar yükselmiştir. (Şekil 15). 1999'da

GSYİH'nın %1.9 oranı olan bütçe açığı, 2002 yılında % 3,6'ya kadar yükselmiştir. Bu dönemde maliyet gerektiren, kamu yönetimi, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında yapılan yatırımlar, merkezi hükümetin bütçesine ağır bir yük getirmiştir. Gelirler cephesinde ise dolaysız vergilerde indirim gidilmesi (kurumlar vergisinde %19) ve vergi muafiyetlerinin yoğun bir şekilde kullanılması, devletin gelirlerini azaltmıştır. (E(U)ECR, 2004: 55).

Polonya'nın üyelik sonrasında 2004-2007 yaklaşma programı çerçevesinde, bütçe açığını 2007 yılında %1.8 azaltarak, %3'ün altına düşürmesi hedeflenmektedir. 2005 yılı sonrası için hazırlanan ve harcamalar ve gelirlerle ilgili yapısal reformları içeren *Hausner Planına* göre; ekonomik büyümenin %5 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Aynı zamanda hükümet halihazırda parlamentoda kabul edilen ve hâlâ tartışılan düzenlemelerle %25-30 arasından tasarruf yapmayı hedeflemektedir (E(U)ECR, 2004: 60).

Şekil 14: Bütçe Açığı: Polonya

Kaynak: IMF International Financial Statistics.

Ülkede mali hesaplarda kötüleşme ve özelleştirmenin yavaşlaması, devletin borçlanma oranını aniden yükseltmiştir. 2004-2006 döneminde borçlanmanın %7.4 yükselerek GSYİH'nın %52.7 olması beklenmektedir. Bu yükselişte, emekli maaşlarına yapılan artışın (%4.5'lik) etkisi olduğu bilinmektedir. Bu şartlar altında,

borçlanma oranının GSYİH'nın %60'ının altında gerçekleşmesi (eğer bütçe açığı hedefi tutturulursa) tahmin edilmektedir E(U)ECR, 2004: 60).

Polonya 2003 yılı itibariyle GSYİH'nın %3.4 bütçe açığına sahiptir. 2004 yılı için tahmin edilen bütçe açığı % 5.6'dır. Borçlanma 1998-2003 yılları arasındaki dönemde Polonya'nın da dahil olduğu, 10 üye içinde, AB üyesi ülkeler için yakınsama kriterleri içinde yer alan referans değer (60) altında gerçekleşmiştir (E(U)ECR, 2004: 52).

4.2.4.7. Yatırımlar ve Yabancı Sermaye

Uluslararası iktisat literatüründe doğrudan yabancı sermaye kavramı ile genel olarak bir ülkede yerleşik kişi veya kuruluşların ülke sınırları dışında servet edinmeleri anlaşılmaktadır. Yabancı sermaye bir ülkedeki mevcut sermaye stokuna, başka bir ülkenin sahipliğini ifade eder. Yabancı ülkede edinilen servetler mali ve fizikî olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerler mâli grupta yer alan yabancı sermaye yatırımlarını; üretim tesisi, bina ve arazi gibi gayri menkul şeklinde olanlar ise fiziki nitelikteki yabancı sermayeyi ifade etmektedir (Şen, 2003: 522).

Dünyada yabancı sermaye yatırımlarının genel olarak makroekonomik ve politik istikrara sahip, riskin düşük olduğu ülkeleri tercih ettiği bilinmektedir. İstikrarla birlikte, rekabetin ve tüketicinin ve fikri mülkiyet haklarının korunduğu, bürokrasinin asgariye indirildiği, basit vergi sisteminin geçerli olduğu, yerel yönetimlerin yatırımcıya azami kolaylık sağladığı, bir yatırım ortamının yatırımları hızla çektiği bilinmektedir.

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde pazar ekonomisine geçiş süreci ile DYS yatırımlarının miktarı arasında doğrudan bir ilişki vardır. ODAÜ'ü 1993'ten itibaren düşük gelirli ve 1999 Asya krizinin etkisiyle orta düşük gelirli ülkelere daha fazla DYSY çekmiştir (Brenton vd. 1999: 97).

DYS yatırımları, ev sahibi ülkeye, sermaye birikimi, yeni teknoloji getirmesi, yeni pazarlar, istihdam yaratması ve buna bağlı olarak donanım, işletme tekniklerinin transferi, etkin büyüme potansiyeli kazandırması, işsizliği azaltması ve insanî kalkınmaya sağladığı faydalarla büyük fayda sağlamaktadır. Aynı zamanda yeni

teknoloji, çevre kirliliğini önleyen, temiz ve modern çevre yönetimi sistemlerini geliştirecek çevre standartlarını da yükseltmektedir (Weresa, 2004: 414) .

Weresa, Polonya'nın DYSY'yi analiz ettiği çalışmasında ülkenin DYSY'yi çekmede DAÜ içinde lider olduğunu ve bunda, yapılan siyasi ve ekonomik değişimin anahtar rol oynadığının belirtmektedir. Değişim süreci içinde oluşturulan yasal, ekonomik ve altyapı koşulları, yabancı yatırımcıları bu ülkeye çekmeyi başarmıştır. Bunların yanında;

- Ülkenin 1996'da OECD'ye üye olması, yerli yatırımcılarla eşit muamele yanında, yabancı yatırımcıya uygulanan işlemlere yeni bir kalite getirmiştir.
- Polonya'nın NATO'ya girmesi, ülkenin jeopolitik dengesini garanti eden bir faktör olarak yabancı yatırımcıların bu ülkeye yönelmesinde etkili olmuştur.
- Polonya'nın AB üyeliği ve müktesebat uyumu, ülkede yatırım atmosferini daha da çekici kılmıştır.

Polonya, 1995'ten itibaren yükselerek devam eden ODAÜ'ye yapılan DYSY'nin üçte birini çekerek, 2001 yılında ülkeye yapılan DYSY'yi 41 milyar dolara çıkarmıştır. Söz konusu yatırımlar ilk zamanlarda sanayide üretim alanına yönelmişken, daha sonra ekonominin değişim sürecinde dinamik bir rol oynayan hizmetler sektörüne kaymıştır (Weresa, 2004: 416)

Polonya örneğine bakıldığında, geçiş ekonomilerinde yenilenmeyle mümkün olan ekonomik büyümeyi yakalayarak AB ekonomilerine yaklaşabilmesi için DYSY'nin getirdiği yeniliklerin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Bunun yanında önemli olan bir diğer konu, yerli ekonominin teknoloji birikimini içselleştirebilme kapasitesidir. Polonya'nın başarısında bu durum daha da etkili olmuştur (Weresa, 2004: 420).

Polonya'nın da içinde bulunduğu bazı ODAÜ'yi, AB ile ticari entegrasyonunu tamamlamıştır. Bu nedenle bu ülkelere yapılan DYY akımı daha derin bir entegrasyonun yansımasıdır. Fakat ODAÜ'nde yatırımlar homojen değildir. Yabancı yatırımların çoğu ODAÜ'nin en büyük ülkeleri olan ve daha önceden de Orta Avrupa Serbest Ticaret Bölgesinin (CEFTA) üyesi olan Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'a gitmektedir. Sonuç olarak bu ülkelerden birine yatırım yapmak aynı zamanda Avrupa Birliği 'ne komşu olan tüm pazarlara bağlantı sağlamayı garanti

edecektir. Bunun da ötesinde, bu ülkeler Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın yaptığı geçiş indeksinin ölçütlerine göre düşük riskli ve yüksek seviyede reformları olan ülkeler olarak karakterize edilmektedirler (Carstensen ve Taubal, 2004: 4-5). Polonya sahip olduğu bu avantajlarla daha yolun başında iken Türkiye'ye karşı üstün bir konuma gelmiştir.

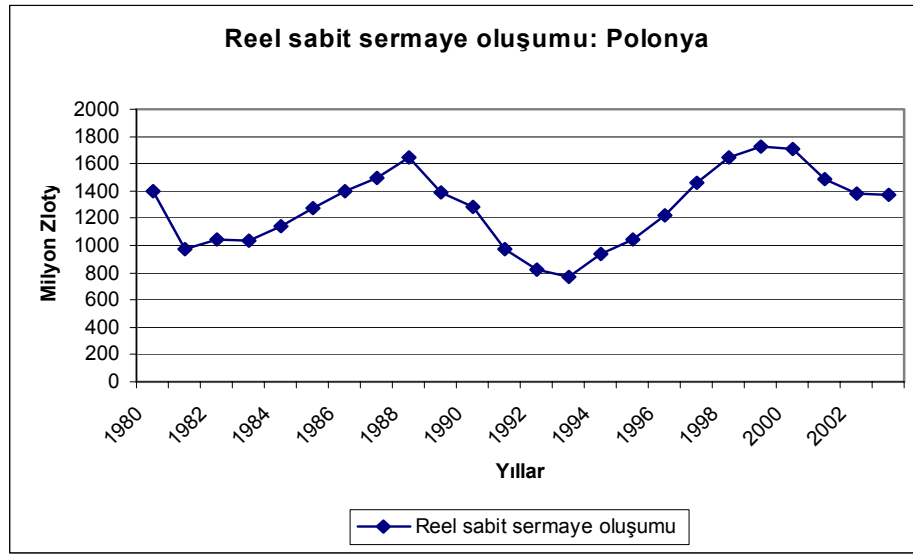
Polonya 1989 yılından sonraki dönüşüm süreci ve gelişmiş Batı ülkelerine politik ve ekonomik yakınlaşma politikaları ile yabancı sermayeye kapılarını açmaya başlamıştır. 1990'ların ortalarından beri Polonya, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında DYSY girişinin hacmi açısından lider konumda bir ülkedir. Yatırımcıları bu ülkeye yönelten en önemli faktör ise Polonya'nın, teşvik edici yasal ve ekonomik düzenlemeler ve altyapı şartlarıyla, Pazar ekonomisine geçiş sürecinde bir ülke olması olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa'da geçiş ekonomilerine sahip ülkeler, ABD ve Japonya'dan ziyade, üretim kaynakları açısından Avrupa'ya olan yakınlıklarından dolayı yatırım çeken bölgedir. Üretim ağına entegrasyon, diğer üretim yerlerine coğrafi yakınlık, kolay haberleşme ve kültürel yakınlık yabancı yatırımların çekilmesinde önemli etkenlerdir (Brenton, vd., 1999: 105).

Özelleştirme ülkeye giren yabancı sermaye girişinde önemli bir paya sahiptir. 2004 yılında PAİİZ'in verilerine göre DYSY girişinin %17'si özelleştirme aracılığı ile gerçekleşmiştir. DYSY ile 2003 yılından 10000, 2004 yılında 14800 istihdam yaratılmıştır. 2005 yılında 13000 yeni istihdam yaratılacağı açıklanmıştır. 31 Aralık 2004 tarihi itibarıyla DYSY'nin, % 74'ü AB15 ülkelerince yapılmıştır (Pracowska 2005 b: 4).

Polonya'nın piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ve DYS yatırımları ülkeye çekilmesinde bu denli hızlı bir başarı elde etmesinde etkili olan nedenleri araştırırken, ülkenin kurumsal ve sosyal yapısının bir anlamda resmini çizen Ziya Öniş, önemli bilgiler vermektedir. 1989'da Sovyetler Birliği başkanı Mikhail Gorbachev'in reformlarıyla son bulan komünizmin etkileri domino taşı etkisi ile tüm ODAÜ'ne yayılmıştır. Polonya, komünizmin çöktüğü ilk ülke olarak, liberal demokrasiye doğru uzanan bir reform ve dönüşüm süreci yaşamaya başlamıştır. Soğuk Savaş yıllarında Polonya'da komünist parti hiç bir zaman tekeli ve totaliter bir güç elde edememiştir. Bunun nedeni Polonya'da Katolik Hıristiyan inancının,

Marksist-Leninist ideolojinin baskın gelmesini engellemesidir. Polonya planlı ekonomisi özellikle 1956'dan sonra, Polonya tarımında baskın bir rolü olan küçük ölçekli özel çiftlikleri dışlamamış ve küçük bağımsız aile işletmelerine de izin verilmiştir (Öniş, 2003: 8).

Şekil 15: Polonya'da Reel Sabit Sermaye Oluşumu

Kaynak: IMF International Financial Statistics'den yararlanarak hesaplanmıştır.

AB'nin en düşük ücret oranına sahip olan Polonya, hem AB'den hem de ABD'den önemli miktarda yabancı sermaye çekmektedir. Birkaç stratejik alanın dışında, Polonya'da %100 mülkiyet ile şirket satın almaya izin verilmektedir. Mülk alımında ise bazı hacim kısıtlamalarına gidilmekte ve bu sınırların aşımında İçişleri, tarım ve Savunma Bakanlıklarından izin alınması gerekmektedir. Halen yönetimde şeffaflığın yeterince yerleşmemesi, bürokrasi, beklenmeyen ve eşit olamayan uygulamalar ve vergi sisteminin karmaşıklığı gibi unsurlar, yabancı yatırımcılar üzerinde negatif etki yapmaktadır (Heritage, 2005).

Küresel İş Politikaları Konseyi'nin, en çok DYSY çeken yerlerle ilgili yaptığı araştırmaya göre, 2001 yılında en çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı çeken 25 ülkenin sıralamasında Polonya 11. sırayı alırken, 2002 yılında aynı sıralamada 4. sıraya yükselmiştir. Çin, Meksika, Polonya, Hindistan, Rusya ve Brezilya yükselen

pazarların oluşmasında DYSY'nin güvenilirlik indeksinde 2003 yılı için yapılan sıralamada ilk 10'u paylaşarak liderlik yapmaktadırlar. (PAİZ, 2003: 1).

Ülkeye hızla akan doğrudan yabancı sermayenin katkısıyla, Polonya ekonomisinde reel sabit sermaye birikimi önemli oranda artmıştır. Özellikle 1990'ların sonu ve 200'li yılların başında sermaye oluşumu, 1800 milyon zloty düzeyine yükselmiştir.

4.2.4.8. Sektörel Yapı

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin GSYİH içindeki sektörel payların değişimi incelendiğinde yeniden yapılanma sürecinde geleneksel sektörlerin yeniden yapılanma sürecinden etkilenerek, GSYİH içindeki payında önemli azalmalar olduğu gözlenmiştir. Tüm ülkelerde hizmetler sektörünün payı artış yönünde, tarım ve sanayinin payı azalış yönünde bir gelişim göstermiştir (Algan ve Ildırar, 2004: 10). Bu durum, bir ekonomide değişim yaşanırken, doğal olarak üretim faktörlerinin etkin olmayan sektörlerden etkin olan sektörlerle doğru yeniden bir dağılım sağlamasıyla açıklanabilir.

1994 -2000 döneminde Polonya'nın büyüme konusunda performansının iyi olmasına rağmen istihdam artışında performansın düşük olduğu görülmüştür. Ekonomik büyüme ve istihdam artışı değerlendirildiğinde, büyümenin verimlilikteki artıştan kaynaklandığı ve bu nedenle istihdama katkısının beklenen düzeyde olmadığı söylenebilir. Yeniden yapılanma sürecinden işgücünün olumsuz etkilendiği görülmüştür. 1989-1999 döneminde Polonya'da reel ücretlerde %9.9 oranında düşüş olmuştur (Algan ve Ildırar, 2004: 10).

On yıllık süre içinde, planlı ekonomiden sonra, yeni üye olan ODAÜ'lerin adaylık sürecinde, GSYİH içinde hizmetler sektörünün yoğunluğu artarak, AB üyesi ülkeleri yakalamıştır. Hizmetler sektörü, serbest piyasada rekabetin gelişmesi, parasallaşma, dikey geçişler yerine yatay geçişlerin artması ve iş hayatının canlanmasında hayati bir rol oynamıştır. Diğer bir ifadeyle hizmetler sektörü *planlı ekonominin* yerine serbest piyasa ekonomisinin yerleşmesinde etkili olmuş, sadece ekonomik faaliyetleri büyütmeyle kalmamış, piyasa ekonomisinin daha etkin çalışmasına da katkıda bulunmuştur Ticari hayat; pazarlama, adli hizmetler, emlak

hizmetleri, taşımacılık, haberleşme, finansal aracılık ve sigorta hizmetleri arasında, üreticilerin kendi arasında ve müşteriler arasında bağlantı kurması nedeniyle hizmetler, önemli bir sektör haline gelmiştir (Facchini, 2003: 839).

Tablo 10: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içinde Sektörlerin Payı: Polonya

	1999	2002	2003
AB PARASAL BİRLİK	GSYİH (SAGP)	GSYİH (SAGP)	GSYİH (SAGP)
ÜLKELERİ	22040	22230	22810
Tarım	2.60	2.30	2.20
Sanayi	29.60	28.20	27.80
Hizmetler	68.30	69.40	70.00
POLONYA	GSYİH (SAGP)	GSYİH (SAGP)	-
	7190 (1995)	10130	
Tarım	3.80 (2001)	3.20	3.10
Sanayi	31.40 (2001)	30.50	30.70
Hizmetler	64.80 (2001)	66.40	66.10
Kaynak: http://www.worldbank.org/cgi-bin/sendoff.cgi?page=%2Fdata%2Fcountrydata%2Faag%2Fpol_aag.pdf			

Polonya'nın AB müzakereleri sırasında en çok başını ağrıtan sektör tarım olmuştur. Büyük bir bölümü yarı-çiftçi olan ve devlet desteği ile yaşayan tarım nüfusu Türkiye ile çok benzerlik göstermektedir. Polonya'da tarımda çalışan nüfus (% 29), bu sektörde gelecek göremedikleri için AB'nin sunduğu olanaklara da rağbet göstermemiştir. 12-13 Aralık 2002 tarihinde Kopenhag toplantısında yeni üyeler için tarımsal destekleme önlemleri alma üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Kırsal Kalkınma Projesi (*Rural Development Project*) kapsamı içinde 2004-2006 yıllarında 10 yıllık süreyle kırsal altyapı destekleme yardımları öngörülmüştür AB'nin ürün kalitesini artırmak ve tarım nüfusunu azaltmak için büyük çiftlikler kurma projesi çerçevesinde sunduğu kriterler, çiftçilerin çoğunun, gençlerin göç etmesi nedeniyle yaşlı ve eğitimsiz olması ve AB hukukunun çok iyi bilinmemesi bu sektörde reform girişimlerini zora sokmuştur. Bu nedenle katılım müzakerelerinin en zor geçtiği alanlar tarım ve bölgesel politikalar olmuştur. (Facchini, 2003: 838)

Polonya'nın, adaylık sürecinde planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişte yaşadığı en önemli gelişmelerden biri, GSYİH içinde endüstri

ürünleri ve hizmetler sektörünün payının yükselmesi ve tarım ürünlerinin payının da düşmeye başlamasıdır. 1993 yılında ortalama %7 olan tarımsal ürünlerdeki katma değer GSYİH'ya oranı, 2003 yılında %3.1'e düşmüştür. Aynı yıl, sanayi sektörünün payı %30'u aşarken, hizmetler sektörünün GSYİH'daki payı %66 olmuştur (Tablo 10).

Polonya su potansiyeli ve kalitesi açısından Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça fakir bir ülkedir. Polonya yer altı ve yeryüzü su kaynakları açısından, ülkenin %57.7'sinin jeolojik olarak su tutmayan beyaz toprak yapısına sahip olması ve orman alanlarının az olmasından dolayı oldukça dezavantajlı bir ülkedir. Bu durum da ayrıca sulu tarımın gelişmesini olumsuz etkilemiştir (Karaczun, 1999: 4).

Nüfusunun %38'i kırsal kesimde yaşayan Polonya'nın tarım sektörüne ait bir programa sahip olmaması, tarım sübvansiyonlarını yönetecek sorumlu bir kurum oluşturulamaması, AB Komisyonu tarafından eleştirilmiştir. Tarım sektörü tarihinin en derin krizini yaşarken dikkatleri, bu sektörde yapılması gereken reformlara yönelmiştir. En önemli sorun ise ister özel ister resmî olsun kurumlar arası iletişim kopukluğu olmuştur. Ülke, verimsiz tarım sektörüyle, tam üyelik müzakerelerinin tamamlanması için gerekli 31 başlıktan beşini yerine getirememenin sıkıntılarını yaşamıştır. AB'nin ortak tarım ve çevre politikalarına katılımı ve yapılan çalışmalara rağmen ülke, AB'nin yasal düzenlemelerini karşılayacak düzeye ulaşamamıştır (Karaczun,1999: 8).

1989 yılından sonra devletin elinde bulunan arazilerin %13'ü satılarak özelleştirmeye başlanmıştır. 1990'larda tarım sektörünün durumu çok kötüleştiği için devlet yeniden yapılanma politikaları geliştirmiştir. AB destekli projelerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için idarî altyapının kurulması da çözümlenmesi gereken konulardan biri olmuştur (Faccihini, 2003: 838). Söz konusu politikaları desteklemek için devlet Yeniden Yapılanma ve Modernizasyon Ajansı (*Restructuring and Modernization Agency*), Tarımsal Piyasalar Kurumu (*The Agency for Agricultural Markets*), ve Devlet Hazine Tarımsal Mülkiyet Kurumu (*The State Treasury Agricultural Property Agency*) kurulmuştur. Sektörde yaratılmaya çalışılan serbestleşme için devlet, sahip olduğu şirketlere tercihli yardımlarını ve devlet

çiftliklerine destek vermeyi kaldırmış ve gıda sektöründe özel girişimciliği teşvik edici çalışmalar yapmıştır. Ancak, uluslararası ticarete liberalizasyon nedeniyle ile artan gıda ithalatı, ürününü satamayan Polonya çiftçisini zora sokmuştur. Bu nedenle Tarımsal Piyasalar Kurumu'nun belirlediği tarım ürünleri için taban fiyatı uygulanmaya başlanmıştır (Karaczun,1994: 2).

Yine liberalleşmenin getirdiği bir yenilik, tarım pazarı altyapısını oluşturan, Poznan'da Tarım Ürünleri Borsası ve toptancı piyasasının kurulmasıdır. Polonya'da tarım sektöründeki liberalleşme, AB üyesi ülkelerdekinden daha geniş kapsamlı olmuştur. Tarım desteği için ayrılan fonların %75'i çiftçilerin sosyal güvence haklarını düzenleyen enstitüde (*Farmers' Social Insurance Institution*) kaynak olarak kullanılmak üzere ayrılmıştır. İhracat destekleri (şekerin küçük oranda desteklenmesi hariç), kaldırılmıştır ve desteklenen tarım ürünleri ithalatına, AB ülkelerindekinden daha az kısıtlamalar getirilmiştir (Karaczun, 1994: 3).

Polonya, AB ile ilgili olarak 1988-89 yılları arasında aldığı bazı kararları AB müzakerelerinin başlamasıyla birlikte revizyondan geçirmiştir. Örneğin yapılan çevre kirliliği analizlerinin sonucunda, birçok yatırımcı teknolojisini modernize etme yönünde karar almış ve çevreye kimyasal olarak zarar veren bütün unsurları ortadan kaldırmıştır. AB'nin ortak tarım politikasına uyum için süt ve süt ürünlerinin ihracatında vergi iadesi uygulamasına başlanmıştır. Özellikle farklı bölgelere ihraç edilmesi amaçlanan tarım ürünlerinde yüksek kaliteyi tutturmak için yapılan analizler ürün kalitesini özellikle süt ve süt ürünlerinde arttırmıştır (Faccihini, 2003: 838).

Polonya, Türkiye ile yapısal benzerliklere sahip olduğu tarım sektöründe zor bir müzakere dönemi geçirmiş ancak özellikle tarımsal alanda kurumsallaşma, mülkiyet haklarında yapılan düzenlemeler ve tarım nüfusunun azaltılmasında başarılı olmuştur. Tarım sektöründe azalan nüfus bir çok gelişmiş ekonominin en önemli itici gücü olan hizmetler sektörüne kaymıştır. On yıllık kısa bir sürede yapısal değişimde geldiği nokta itibarıyla Polonya'nın başarılı olduğu söylenebilir.

4.2.5. Performans Değerlendirmesi: Türkiye

Türkiye'de Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kurulması, Merkez

Bankası'nın daha bağımsız bir yapıya kavuşturulması, bankacılık elektrik ve doğalgaz piyasasının uluslararası normlar dikkate alınarak yeniden yapılanması gibi birçok alanda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 2001 yılından itibaren, Kopenhag ekonomik kriterlerinin karşılanmasına yönelik ekonomik reformlar içeren, Katılım Öncesi Ekonomik Program, Devlet Planlama Teşkilatı'nın koordinasyonunda, hazırlanmış politika ve hedeflerine ulaşmak için yapılacak olan reformlar, her yıl güncellenmektedir (DPT, 2004: 29).

AB Komisyonu, Türkiye'nin 1989 yılında AB'ye üyelik için başvurusuna ilişkin görüşünde; *"...Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi durumu ...Türkiye'nin topluluğa girmesi durumunda karşılaşıcağı uyum sorunlarını orta vadede aşabileceği konusunda komisyon'u ikna etmemektedir...."*

2003 yılı İlerleme Raporunda;

"Makroekonomik dengesizlikler sürmekle birlikte, Türkiye'de piyasa ekonomisinin işleyişi, kayda değer bir şekilde iyileşmiştir. Makro ekonomik istikrar ve yapısal reformlara yönelik atılacak ilave adımlar da Türkiye'nin Birlik içerisindeki baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme, kapasitesini güçlendirecektir"

Aday ülkenin kurum ve kuralları ile işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olması gereklidir. İşleyen bir piyasa ekonomisi için ise fiyatların piyasada belirlenmesi, serbest ticaret ve serbest kambiyo rejiminin uygulanması, özel mülkiyet haklarını koruyan bir hukuk sisteminin bulunması, iyi işleyen para ve sermaye piyasalarının mevcudiyeti, piyasaya firmaların giriş ve çıkışlarının serbest olması ve özellikle rekabet kurallarının etkin bir biçimde uygulanması gereklidir. Türk ekonomisini bu yönden değerlendirirsek Türkiye'nin esas olarak işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olduğunu söylenebilir (Morgil, 2003: 2).

Komisyon, daha önceki yıllık ilerleme raporlarında uygulanan metodolojiyi izleyerek 2004 yılı ilerleme raporunu hazırlamıştır. Bu bölümde özellikle, Türkiye'nin tam üyelik için müzakerelerine başlamasında etkili olan raporların en sonucusu olması dolayısı ile, Komisyon'un 2004 Raporu'ndaki değerlendirmelere yer verilecektir. Ülkede son beş yıllık süre içinde yapılan reformlar ve gelişmelere değinilecektir.

Türkiye 1999-2001 yılları arasında yaşadığı iki büyük kriz sonucu, üretimde azalma yaşamış, bunun yanında 1999-2003 döneminin ikinci yarısında, göreceli olarak yine de artan istikrar ortamı yakalanmıştır. Bu dönem içinde ülkede kaydedilen en önemli gelişme, 1999 yılında % 65 olan enflasyonun, 2004 yılının ikinci yarısında tek haneli rakamlara inmesi olmuştur.

Yapısal reformlarda ilerleme yavaş olmuştur, fakat 2001 ve 2002 yıllarında alınan tedbirlerin uygulanması umut verici işaretler göstermektedir. 2003 yılı içinde kurulan bağımsız düzenleme ve denetim alanında kurumlar işlemeye başlamışlardır. 2002 yılında, bankacılık sektörünü güçlendirmeye yönelik tedbirler alınması, DYSY konusunda bir çerçeve yasanın kabul edilmesi, dolaysız vergi yasasında reform yapılması, bir istihdam kurumunun oluşturulması ve bir çalışma yasının kabul edilmesi, önemli yeni düzenlemeler olarak göze çarpmaktadır. Enerji piyasasının serbestleştirilmesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Kamu sektörü borç yönetiminin etkinliği artırılmıştır. Kamu hizmetlerindeki reformlar, kamu bankaları üzerinde siyasi etkinin azaltılması vergi sisteminin modernleştirilmesi ve kamu mali kesiminin şeffaflaştırılması, kamu kesiminde verimliliği artırmıştır (CECR, 2004: 48).

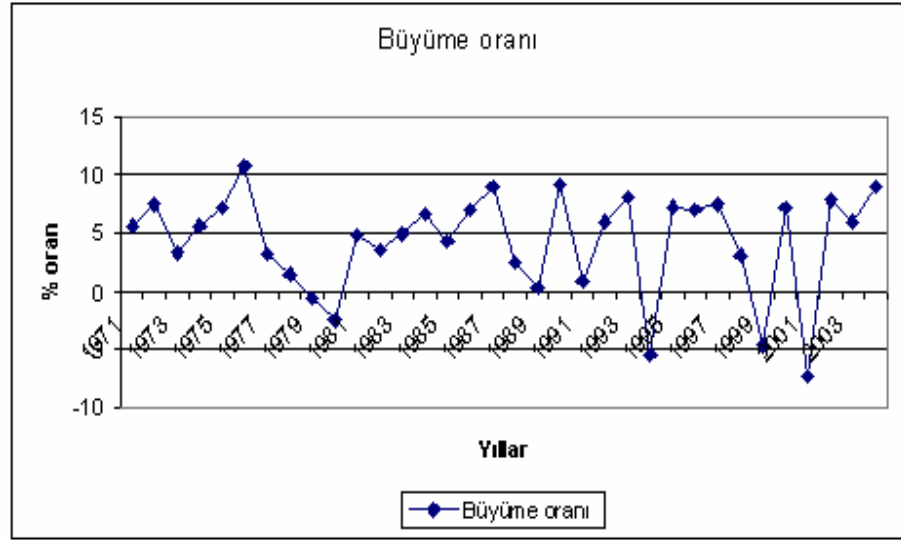
4.2.5.1. Ekonomik Büyüme

Yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkeler açısından sadece kaynakların ve sermaye birikiminin üretim faaliyetlerine etkisi açısından değil, aynı zamanda teknoloji, beceri, yenilikçi kapasite ve hem örgüt ve yönetim pratiği hem de uluslararası pazarlama ağına katılım açısından daha da önemlidir. Bu nedenle, ekonomik değişim ve büyüme süreci geçiren gelişmekte olan ülkeler için DYSY çekilmesi çok önemlidir. Mallampally ve Sauvart'a göre yabancı sermaye, maliyetleri düşürmek ve daha büyük pazarlara girmek için yatırım yaparken en önemli ekonomik belirleyici yatırımın yapılacağı yerin konumu (ucuz hammadde, kaynak ve büyük pazar potansiyeli) olmaktadır (Mallampally ve Sauvart, 1999: 3).

Economist dergisine göre, Türkiye Dünya'nın 10 hızla gelişen ekonomilerinden birisidir. Şekil 17'den görüleceği gibi, ekonomik kriz yılları olan 1995, 1999 ve 2001 yılları ve 1980 yapısal dönüşüm yılının dışında, son 30 yılda

ortalama olarak %5 gibi bir büyüme gerçekleşmiştir. Son üç yılda ise %5'in de üzerinde bir büyüme kaydedilmiştir. Avrupa'daki durağanlaşan büyüme oranına karşın, Türkiye, Güney Asya'da görülen hızlı büyüme trendini izlemiştir. Ekonomik olduğu kadar siyasi olaylara da bağlı olarak büyüme oranının istikrarsız olması, ülkenin istenilen düzeyde bir gelişme sağlamasını önlemektedir. Şekil 16'den ekonomik krizlerin yaşandığı 1980, 1994, 1999 ve 2001 yıllarındaki ekonomik küçülmeler de izlenebilir.

Şekil 16: Ekonomik Büyüme Oranı: Türkiye

Kaynak: IMF International Financial Statistics'den yararlanarak hesaplanmıştır.

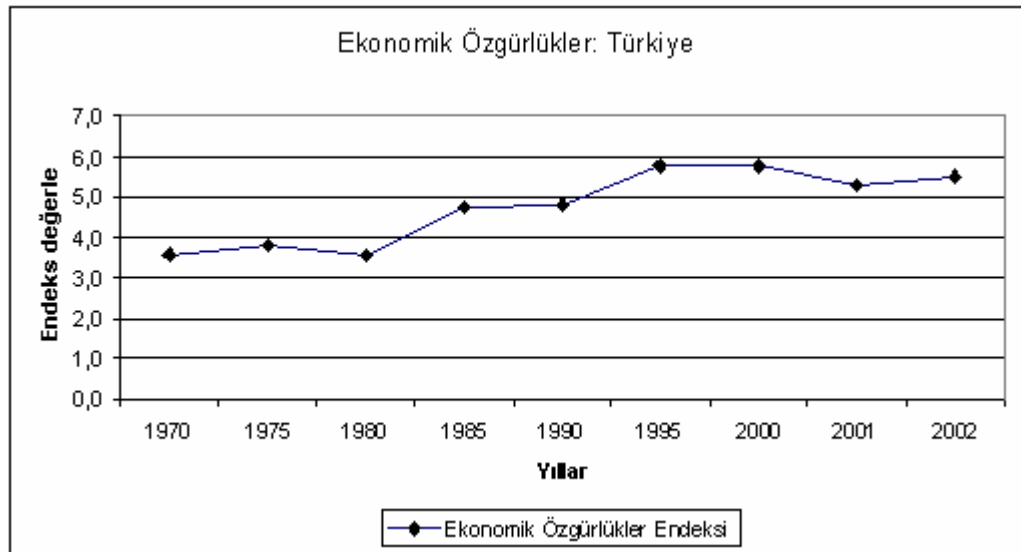
2004 yılında büyüme %9,9'a ulaşmış, enflasyon belirgin biçimde düşmüş, borçların GSYİH'daki payı azalmış, Türk Lirası yeniden değer kazanmış ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin altyapısı oluşmuştur. Bu olumlu gelişmelere rağmen, Türk ekonomisinin bugün karşı karşıya kaldığı pek çok yetersizliğin ve dengesizliğin giderilmesi için çok şey yapılmalıdır. Kamu borçları (GSYİH'nin %87,4'ü) ve bütçe açığı (GSYİH'nin %8,8'i) halen yüksektir: Maastricht Kriterlerinde verilen hedeflerin çok üstündedir. Aynı şekilde faiz oranları ve 2003 yılı sonu itibarıyla % 18,4 olan enflasyon oranı da (her ne kadar 2004 içinde düşmeye devam etse de) yüksektir. %10,8'lik işsizlik oranı ise Avrupa ortalaması düzeyindedir. Yabancı yatırımların GSYİH'nin %1'ine bile erişememesi ise,

makroekonomik dengesizlik ve siyasi belirsizliklerle birlikte, Türkiye'deki bürokratik verimsizlik ve yolsuzluklardan kaynaklanan olumsuz kurumsal ortamla ilgilidir.

4.2.5.2. Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Rekabet Yapısı

1980'lere kadar Türkiye, GSYİH'sının ancak % 5'ini oluşturan ihracatı ile kapalı bir ekonomiye sahipti. Ülke 1980'lerin başında dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın dışa açılma politikaları çerçevesinde başlattığı bir dizi reform ile dünya pazarlarına açılmaya başlamıştır. Ülkenin dışarıya açılmasında etkili olan bir diğer faktör ise 1995 yılında AB ile yaptığı gümrük birliği antlaşması yapmasıdır. Bu antlaşmayla ihracatın GSYİH içindeki payı adeta sıçrama yaparak %30'ları aşmıştır (Gross, 2005: 3).

Şekil 17: Ekonomik Özgürlükler Endeksi: Türkiye

Kaynak: Economic Freedom in the World: The Fraser Institute, 2004.

Türkiye'de AB üyeliğinin ivme kazandırdığı yapısal reformlarla devletin ekonomideki üstünlüğü azaltılmaya başlamıştır. AB ilerleme raporlarına da yansdığı gibi yapısal reformlar çerçevesinde; elektrik, telekomünikasyon, şeker, tütün ve petrol gibi daha çok Kamu İktisadi Teşekküllerinin hakim olduğu önemli pazarların serbestleştirilmesi yoluyla devlet müdahalesi azaltılmıştır (CECR, 2004: 48).

AB Komisyonu, 2004 yılı raporunda Türkiye'nin piyasa ekonomisinin işleyişinde, makroekonomik dengesizliklerin sürmesi yanında, kayda değer bir iyileşme olduğunu rapor etmiştir. Ülkenin Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilmesi için makroekonomik istikrarı yakalaması ve yapısal reformları sürdürmesi gerektiğinin altını çizmiştir (CECR, 2004: 49).

Türkiye'de liberalizasyon süreci 24 Ocak 1980 kararları ile başlar. Şekil 17'den izlenebileceği gibi, 1980 sonrası dönemde ekonomik özgürlüklerde önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Endeks 2002 yılına gelindiğinde 6 değerine ulaşmıştır. (Tablo 11) Devlet harcamalarının giderek azalması ile piyasadaki rolü küçülmüş, dış ticaretin serbestleşmesi yolundaki reformlarla, ülke dışa açılmıştır. Yıllar süren kronik enflasyon yüzünden parasal istikrar düşük kalmış, yasal düzenlemelerin gecikmesi ve kurumsal altyapının yerleşememesi nedeniyle de piyasa ekonomisinin işlerliği gecikmiştir.

Tablo 11: Ekonomik Özgürlükler Endeksi 2002: Türkiye

Endeks İçeriği	Endeks Değeri
Devletin piyasadaki büyüklüğü	7.0
Yasal sistem ve mülkiyet haklarının korunması	4.5
Parasal istikrar	4.0
Serbest ticaret	6.9
Piyasaya müdahale ve kredi, emek ve iş piyasalarının regülasyonu	5.0
Toplam	5.5
Kaynak: Economic Freedom in the World: The Fraser Institute, 2004.	

Kopenhag kriterlerine göre, aday ülkenin Avrupa Birliği tek pazarında rekabet gücüne sahip olması gereklidir. Türkiye AB ile gümrük birliğini gerçekleştirmesinden bu yana dokuz yıl geçmiş bulunmaktadır. Bir çok sanayi sektörü gümrük birliğine uyum sağlayarak AB tek pazarında rekabet güçleri olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla, Türk ekonomisinin bu kriter açısından da önemli bir sorunu olmayabilir. Ancak, Türk ekonomisinin rekabet gücünün artırılması için altyapı tesislerinin ve beşerî sermayesinin geliştirilmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir (Morgil, 2003: 2).

Türkiye, doğal kaynaklar bakımından avantajlı ve Topluluk tarımını tamamlayıcı nitelikte olabilecek meyve-sebze, tütün, pamuk gibi ürünler dışında,

çoğu tarımsal üründe, özellikle hayvansal ürünlerde tarım işletmelerinin yapısındaki bozukluk, teknoloji kullanımındaki yetersizlik, düşük verimlilik gibi sorunlar nedeniyle Toplulukla rekabet edecek bir konumda değildir (UPT, 2005: 1).

Bu nedenle Türkiye, özellikle verimlilik ve rekabet gücünün artmasına imkan verecek, kırsal ve tarımsal alt yapının ve tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesi ve etkin teknoloji kullanımı politikaları ile tarım ürünleri fiyatlarını ve maliyetlerini Topluluk fiyatlarına yaklaştırması gerekmektedir. Türk tarımı uzun dönemde ve bu alanlardaki iyileştirmelerle ancak, belirli bir rekabet gücü kazanabilecektir. Bu kapsamda, Tarım Reformu Türkiye için Türk tarımının OTP'ye uyumunda son derece önemli bir unsur olarak belirmektedir. Türk tarımının OTP'ye uyumu ve Türk tarımının reformu için AB'nin sağlayacağı mali ve teknik destek önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır (UPT, 2005: 1).

4.2.5.3. Dış Ticaret Dengesi

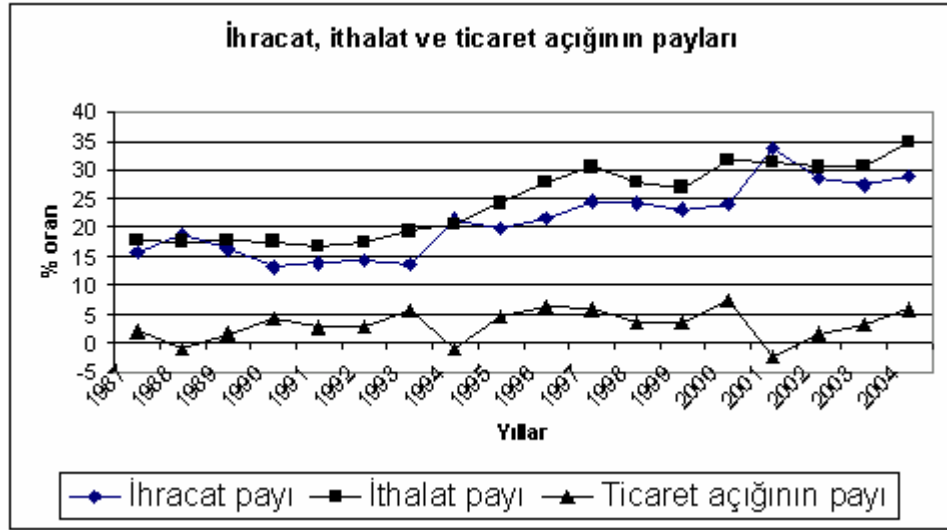
Türkiye, dünyada büyük gelişme potansiyeline sahip "ilk 10 yükselen pazarlar" (*The Big Emerging Markets*) arasında anılmaktadır. 1995 yılı rakamlarına göre 62 milyon nüfusluk Türkiye'nin yanında diğer ülkelerde şunlardır: 34 milyon nüfusuyla Arjantin, 159 milyon nüfusuyla Brezilya, 1,2 milyar nüfusuyla Çin, 920 milyon nüfusuyla Hindistan, 45 milyon nüfusuyla Güney Kore, 92 milyon nüfusuyla Meksika, 39 milyon nüfusuyla Polonya ve 44 milyon nüfusuyla Güney Afrika (Erdal ve Tatoğlu, 2002: 3). Bu on ülke arasında sadece Polonya ve Türkiye Avrupa ülkeleri olup, Polonya bugün AB üyesidir. Türkiye ise tam üyelik için 40 yıl önce başladığı yolculuğuna, 3 Ekim 2005 tarihinde yeni bir engelle karşılaşmazsa müzakereye başlayarak devam edecektir.

Türkiye'nin AB ile ticari entegrasyonu, gümrük birliği sayesinde, ODAÜ'lerin AB'ye üye olmadan önceki ticari entegrasyonundan daha iyi durumdaydı. Ancak, bugün Türkiye'nin AB ülkeleri ile ticaret hacmine bakıldığında, Türkiye'nin AB ülkelerine yaptığı ihracatının GSYİH'nin %15-16'sı, yeni üye olan ülkeler içinde en az dışa açık olan ülke olan Polonya'nın ise (AB ülkelerine yaptığı ihracat) GSYİH'nin % 20'sini oluşturduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni Türkiye'nin GSYİH'si içinde ticaretin daha düşük olması ve

ülkenin ODAÜ'lerine göre coğrafi olarak uzak olması görülmektedir (Gross, 2005: 4).

Türkiye 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte dışa açık büyüme stratejisine geçmiştir. Bu doğrultuda, Şekil 19'dan izlenebileceği gibi, hem ihracatının hem de ithalatının GSYİH'daki payları hızla artmış ve ülke dünya ile bütünleşmeye çalışmıştır. AB ile Gümrük Birliği'ne girmesi, bu süreci hızlandırmıştır. 1987 yılında %15'lerde olan ihracat ve ithalat payları, 2000'li yıllarda ikiye katlanarak %30'un üzerine çıkmıştır. Türkiye birkaç istisna dışında sürekli dış ticaret açığı veren bir ülkedir. Dış ticaret açığının GSYİH'daki payı 2004 yılında %5'i geçmiştir.

Şekil 18: Türkiye'de İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Açığının GSYİH'daki Payları

Kaynak: IMF International Financial Statistics'den yararlanarak hesaplanmıştır.

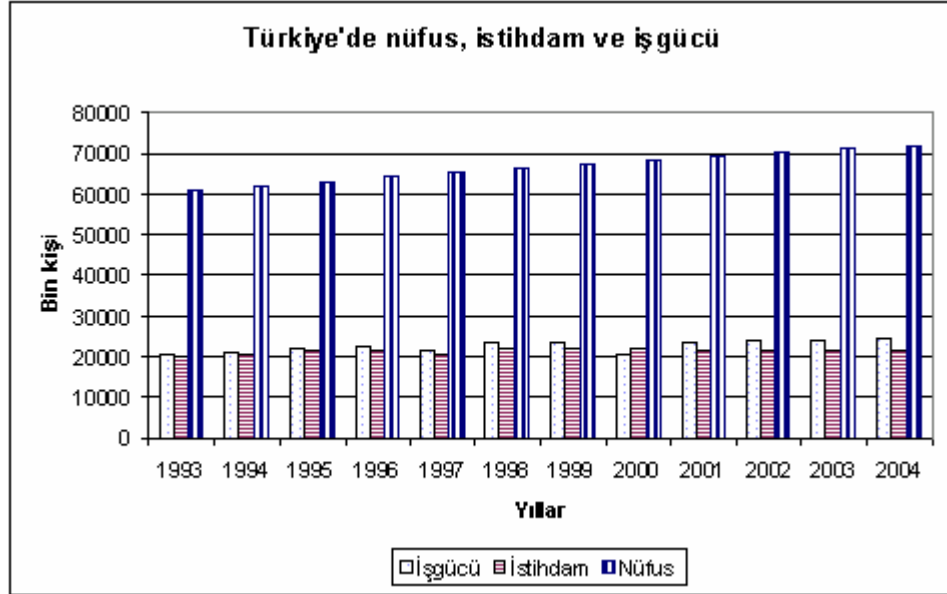
4.2.5.4. Nüfus, İşgücü ve İstihdam

Türkiye'nin genç bir nüfusa sahip olması ve emeklilik yaşının da diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında erken olmasından dolayı, toplam nüfus içinde işgücünün payı oldukça düşüktür. Şekil 20'den görülebileceği gibi, örneğin 2004 yılında 70 milyon nüfusun 24 milyonu kayıtlı işgücü olarak görülmektedir. Bu da, nüfusun bağımlılık oranının üç civarında olduğunu göstermektedir. İşsizlik oranı ise son on yılda ortalama %7'lerde iken, 2001 krizinden sonra %10'un üzerine çıkmıştır.

Nüfus artışıındaki düşüşe rağmen, Türkiye nüfusunun 2015 yılında seksen milyonu aşması ve neredeyse Almanya'nın nüfusuna eşitlenerek, AB'nin toplam yeni nüfusunun %14'üne tekabül edecek orana ulaşması beklenmektedir (CECR, 2004: 45).

Şekil 19: Türkiye'de Nüfus, İşgücü ve İstihdam

Kaynak: IMF International Financial Statistics.

Türkiye'nin üyeliğine karşı olumsuz tavırları doğuran en önemli unsurlardan birisi, ekonomisi tarıma dayalı ve büyük bir nüfusa sahip bir ülke olması, bunun Birliğe mâli yük getireceği endişesi ve özellikle Almanya, Fransa, Avusturya, Hollanda ve Belçika gibi önemli Türk azınlığa sahip ülkelerin yeni bir göçmen dalgasından duyulan korkudur. Avrupa'da yaşayan ve genelde yaşadıkları toplumlara uyumda zorlanan Türk göçmenler nedeniyle Türkiye'ye olumsuz bir tepki geldiği görülmektedir. Ayrıca Türk ekonomisini Avrupa standartlarına getirmek için yeni bir mali külfete girme hevesi de pek yoktur (BTKR, 2004: 35)

Genel olarak entegrasyon, ikinci ya da üçüncü kuşağın tam uyum sağlaması ile gerçekleşir ve bu uyum, yerel dile hakimiyet, daha üstün okul başarısı, sosyo-ekonomik seviyede yükselme, 'karma' evliliklerde artış, doğum oranında düşüş ve dini uygulamada azalma gibi göstergelerle ölçülebilmektedir. Bir çok Avrupa ülkesinde, Türk toplumunun uyum kapasitesi, kaç göçmenin uyum sağladığıyla

değil, kaçının sağlamadığıyla değerlendirilmektedir. Huzursuzluk ve endişe yaratan, düşük eğitim performansından yüksek işsizliğe, topluma yabancılaşmadan kadınların tecridine, zorunlu evliliklere ve namus cinayetlerine uzanan bir çok şikayetin tetikleyicisi bu gruptur. Bu davranışlar daha ziyade İslam'a ve dinsel geleneklere atfedilmekte; 11 Eylül saldırıları ve diğer kökten-dinci terörist eylemleriyle zaten artmış olan göçmenlere yönelik olumsuz duyguları daha da derinleştirmektedir (BTKR, 2004: 37).

Tablo 12: Sektörde Çalışanların Brüt Kişi Başına Katma Değer Oranı

	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Ortalama
Bulgaristan	4.3	3.7	4.3	4.1
Çek Cumhuriyeti	9.7	1.4	12.1	11.7
Macaristan	7.6	12.0	12.1	11.5
Polonya	2.1	11.8	13.5	10.9
Romanya	1.1	5.8	7.5	4.2
Türkiye	4.6	13.5	15.7	10.9
Kaynak: Gross, 2005: 10				

Türkiye, AB'nin eski ve yeni üyelerinden farklı olarak nüfusu artan bir ülkedir. Ancak bu artış on yıl öncesine göre daha az olmaktadır. AB'nin en kalabalık nüfusa sahip olan (Almanya ve İtalya) ülkelerinde, son otuz yılda nüfusun artış hızı ya sabit oranda yada azalan oranda gerçekleşmektedir. Türkiye'nin 1950'lerde % 2.5, 1960'larda % 3 olan nüfus artış oranı 21. yüzyılın başında %1.5 kadar gerilemiştir. Ancak yine de yaşam beklentisi 64 yaş üzerine çıkamamıştır (Gross, 2005: 4).

Bir ekonomide yetişmiş insan gücü, verimliliği etkileyen faktörler arasındadır. Türkiye'de işgücüne katılan/çalışma yaşındaki nüfusun eğitim olanakları ve bir tarafta modern, güçlü ve verimli diğer tarafta düşük verimlilikle iş gücünün ikili yapısı, AB ülkeleri ile farklılık göstermektedir. Ülke nüfusunun yirmi yıl içinde %25 artacağı tahmin edilmektedir. Tablo 12'de görüleceği gibi verimlilik, AB 15 ülkeleri kadar olmasa da, yeni üyelere yakındır.

Tablo 13: Toplam Nüfus (bin kişi)

Ülkeler	2003	2015	2025	2050
Türkiye	71 325	82 150	88 995	97 759
Almanya	82 467	82 497	81 959	79 145
Fransa	60 144	62 841	64 165	64 230
İngiltere	59 251	61 275	63 287	66 166
İtalya	57 423	55 507	52 939	44 875
İspanya	41 006	41 167	40 369	37 336
Polonya	38 587	38 173	37 337	33 004
Romanya	22 330	21 649	20 806	18 063
Hollanda	16 149	16 791	17 123	16 954
AB 25	454 187	456 876	454 422	431 241
AB 28 (Türkiye dahil)	555 743	567 842	570 832	552 318
Türkiye'nin AB 28'e oranı (%)	%12	%14,4	%15,5	%17,7
Kaynak: BTKR, 2004: 33				

Tablo 13 Türkiye’de ve bazı seçilmiş AB ülkelerinde demografik gelişmelerle ilgili tahminleri göstermektedir. Tahminlere göre 2050 yılına kadara Türkiye nüfusunun, AB nüfusunun %18’ne ulaşması beklenmektedir. Tablo 14 ise, önemli oranda göç almış Avrupa ülkelerindeki mevcut Türk nüfusu göstermektedir. Sayılar, Avrupa ülkelerinde azalmakta olan nüfus göz önüne alındığında, Türkiye’den gelebilecek nispeten mütevazı bir göçün sadece sürdürülebilir olmakla kalmayacağına, aynı zamanda Türkiye’nin üyeliğinin olumlu ekonomik etkilerinden biri olabileceğine işaret etmektedir (BTKR, 2004: 33).

Tablo 14: AB Ülkelerindeki Türk nüfusu (bin kişi)

	Toplam	AB vatandaşlığı almış	Türk vatandaşı
Almanya	2642	730	1912
Fransa	370	174	196
Hollanda	270	174	96
Avusturya	200	80	120
Belçika	110	43	67
İngiltere	70	33	37
Danimarka	53	14	39
İsveç	37	14	23
Kaynak: BTKR, 2004: 34			

Bugün, Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Türk göçmenlerinin sayısı 3.8 milyon olarak tahmin edilmektedir. Bu göçmenlerin çoğunluğu (2,6 milyon) Almanya'dadır. Fransa, Hollanda, Avusturya ve Belçika'da da önemli oranda Türk nüfusu bulunmaktadır. Bugün sadece aile birleşmelerine izin verilmiş olsa bile Avrupa ülkelerine göç potansiyeli azımsanmayacak boyutlardadır. Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkanlar, muhtemel bir göç dalgasından çekinmektedirler (Gross, 2005: 1).

1960'larda ve 1970'lerin başında, Avrupa devletlerinin işgücü eksikliklerini gidermek için başlattıkları misafir işçi programlarıyla Türkiye'den büyük çaplı bir göç dalgası yaşanmıştır. Geçici olarak istihdam edilen Türk işçilerinin çoğu geldikleri ülkelerdeki büyük kentlere yerleştikleri için, göç politikaları daha da sıkılaştırılmış, aile birleşmeleri ya da evlilik nedeniyle göç ile 1980 askeri darbesi ve siyasî sığınmacılarla sınırlandırılmış ve böylece Türkiye'den AB ülkelerine göç hareketleri de belirgin olarak azalmıştır (Erzan vd, 2003: 6).

Tablo 15: Türkiye'den AB'ye Net Göç Tahminleri I 2004

Referans Grubu: Sadece Türkiye Deneyimi			
Yüksek Büyüme, Üyelik – Serbest dolaşım	2004-2015	2015-2030	Toplam
Uyumlu Serbest Dolaşım	246 000	1 888 000	2 134 000
Az uyumlu serbest dolaşım	760 000	1 974 000	2 734 000
Kaynak: Erzan vd, 2003: 6.			

AB üyeliği öncesi ve sonrası göç veren ülkelerin deneyimlerinden yararlanılarak, ekonometrik yöntemlerle göç tahminleri yapılmıştır (Tablo 15 ve 16). Türkiye üzerine yapılan simülasyon çalışmalarından çıkan tahminlere göre, (eğer Türkiye AB üyesi olur ve serbest dolaşıma izin verilirse) AB üyeliği sürecinde hızlı büyüyen ve 2015'de serbest dolaşıma geçen Türkiye'nin, 2030'a kadar toplam 1 ile 2.1 milyon aralığında net göç vereceği tahmin edilmiştir. Türkiye'nin istihdam, büyüme, verimlilik artışları, iç göç, kırsal-kentsel gelir ve işsizlik oranı farklarını hesaba katılan bu senaryoda, AB üyelik sürecinde kaynak sıkıntısı hafiflemiş olan

Türkiye'nin, yüksek bir büyüme hızı yakalayacağı ve işsizlikte yaşanan artışın önünün kesileceği öngörülmektedir (Erzan vd, 2003: 3).

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün Eurostat (2000) ile birlikte nüfus yaşlanmasının göçü azaltıcı etkisi üzerine yaptığı bölgesel anket çalışması sonuçlarına göre 55 yaş üstü nüfusun göç etme eğilimi çok düşüktür. Türkiye'de nüfus yaşlanmaktadır. Çalışmada Birleşmiş Milletler'in yapmış olduğu nüfus projeksiyonları veri alınarak, 2030 yılına kadar 55 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payının yaklaşık ikiye katlanacağını tahmin etmektedir. Bu demografik gelişme hesaba katıldığında, 2030 yılına kadar yapılan, toplam göç tahminlerinin kabaca 300 bin kişi dolayında aşağı çekileceği sonucuna varılmıştır (Erzan vd, 2003: 5).

Tablo 16: Türkiye'den AB'ye Net Göç Tahminleri II 2004

Referans Grubu: İspanya,Portekiz, Yunanistan ve Türkiye Deneyimi			
Yüksek Büyüme, Üyelik-Serbest dolaşım	2004-2015	2015-2030	Toplam
Uyumlu Serbest Dolaşım	320.000	640.000	960.000
Az uyumlu serbest dolaşım	440.000	1.480.000	1.920.000
Kaynak: Erzan vd, 2003: 5			

Simülasyon sonuçlarına göre, sadece AB'ye girdikleri tarihlerde ekonomik durumları Türkiye'nin şu anki şartlarına benzeyen Güney Avrupa (İspanya, Portekiz ve Yunanistan) ülkelerinin serbest dolaşım deneyimleri referans alınarak Türkiye için yapılan göç tahminlerinde; Türkiye'den olası göç tahmini 2030 sonuna kadar bir milyonu aşmamaktadır. Ancak geçmişteki gibi göçmen işçi anlaşmalarının tekrarlanmasını öngören bir simülasyon bu sayıyı 2 milyona taşımaktadır. Bu rakam dahi sansasyonel haberlerde yer alan göç akımının çok altındadır (Erzan vd., 2003: 8).

Avrupa İstihdam Stratejisi iş güvencesi ve esneklik arasındaki dengeye önem vermekte, üye ülkeleri işgücü mevzuatını esnekleştirme ve iş organizasyonları, çalışma biçim ve süreleri konusunda reform yapmaya yöneltmektedir. Türkiye'de 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı iş kanunu esneklikle iş güvencesi arasındaki

dengeye özen göstermiş ve AB müktesebatına uyum konusunda önemli düzenlemeler getirmiştir. Kanun geçici iş ilişkisi, kısmî süreli çalışma, davet üzerine çalışma, belirli süreli iş sözleşmesi, gibi esnek çalışma biçimleri ile denkleştirme süresi, telafi çalışması, fazla çalışma ücreti düzenlemeleriyle çalışma sürelerinde esnek hükümler içermektedir. Kanun ayrıca toplu işten çıkarma, işyerinin devri ve iflas hallerinde çalışanların korunması, çocuk işçiliğinin önlenmesi, kadın-erkek eşitliği, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal diyalog, ayrımcılıkla mücadele konularında AB müktesebatına uyum açısından düzenlemeler içermektedir (Kenar, 2004: 88).

İstihdam açısından tarım sektörü (ormancılık, avcılık ve balıkçılık da dahil olmak üzere), 2001 yılındaki %35 ve 2002 yılındaki %34'e kıyasla, 2003 yılında toplam iş gücünün yaklaşık %33'ünü temsil etmektedir ki bu da yaklaşık 7 milyon işçiye denktir. 1991 yılında 4 milyon olan tarım işletmelerinin sayısı 2001 yılında 3 milyona düşmüş ve son 10 yılda %25 oranında azalmıştır. 2001 sayımında ortalama çiftlik büyüklüğü yaklaşık 6 hektar olarak kaydedilmiştir ve sayım, çiftçilerin %65'inin 5 hektardan küçük arazilere sahip olduğunu göstermiştir. İşletmelerin sadece %6'sı 20 hektardan büyüktür (CECR, 2004: 56).

AB Komisyonu ilerleme raporunda yeni iş kanunundan övgüyle söz ederken İş Hukuku alanında mevzuatın uyumlaştırılmasıyla ilgili eksiklere dikkat çekmiş ve ayrıca İş Kanununun etkin bir şekilde uygulanmasının önemini vurgulamıştır (Kenar, 2004: 88).

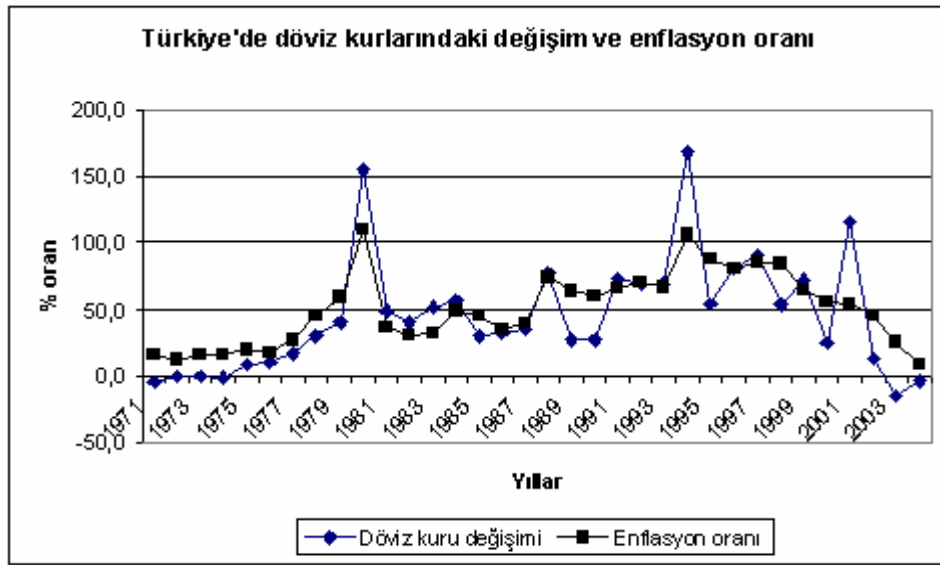
4.2.5.5. Enflasyon ve Döviz Kuru

Fiyat istikrarı orta ve uzun vadede sürdürülebilir bir büyümenin olmazsa olmaz ön koşuludur. Uygulanan politikalara olan güven arttıkça kısa dönemde dahi enflasyondaki düşüşün büyümeyi destekleyeceği ve dalgalı kur rejiminin Dünya'daki seksen ülkede olduğu gibi Türkiye'de de sürdürülebilirliği defalarca vurgulanmıştır. Ekonomiye ilişkin her türlü bilgiyi toplama yetkisine sahip olan, Merkez Bankası'nın temel amacı, kuruluş yasasında da belirtildiği gibi fiyat istikrarını sağlamaktır (TCMB, 2004: 2).

Döviz kurları ülkemizde, özellikle 1980 yılından sonra bir ihracatı teşvik aracı olarak kullanılmış, sık sık devalüasyon yapılarak Türk mallarının uluslararası

pazarlarda fiyat avantajını sürdürmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Şekil 21'den görüleceği gibi, 1980, 1994 ve 2001 yıllarında oldukça yüksek oranlı devalüasyonlarla Türk Lirası'na değer kaybettirilmiştir. 2002 yılından itibaren esnek kur sistemine geçilmesiyle, TL değer kazanmaya başlamış, bu da İhracatın düşmesi ve ithalatın artmasına neden olabileceği gerekçesiyle tartışılan bir konu haline gelmiştir.

Şekil 20: Enflasyon Oranı ve Döviz Kuru Değişimi: Türkiye

Kaynak: IMF International Financial Statistics'de yararlanılarak hesaplanmıştır.

Yüksek ve kronik enflasyon, ülkenin en önemli sorunlarından biridir. Şekil 21'de, döviz kurlarında olduğu gibi, enflasyon oranındaki ani yükselmeleri ve kriz etkilerini göstermektedir. 1980 ve 1994 yıllarında enflasyon oranı %100'ün üzerine çıkmış ve 1980-2002 yılları arasında kronik bir seyir izlemiştir. Son üç yılda uygulanan politikalarla enflasyon artışının dizginlenmesi ve %10'un altına indirilmesi, fiyat istikrarı ve ekonominin istikrarlı bir şekilde büyümesi için önemli bir gelişmedir.

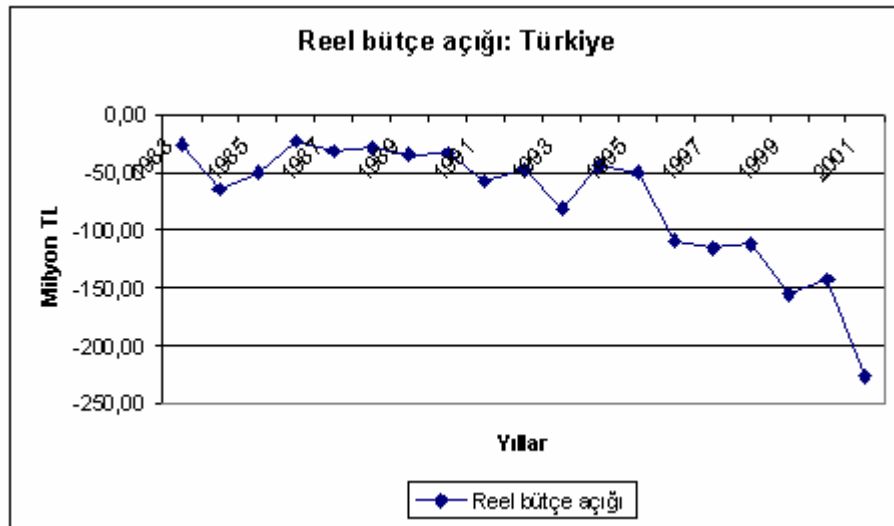
Türkiye'de bugün gelinen noktada enflasyonun, 30 yıllık aradan sonra tek haneli rakamlara inmesiyle enflasyondaki iyileşmenin geçici olmadığı görüşünün toplumun büyük bir kesimi tarafından benimsenmiş olması, önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir (TCMB, 2004: 2).

Türkiye’de 2001 yılından bu yana enflasyon düşmekte ve eş zamanlı olarak yüksek büyüme süreci yaşanmaktadır. Bu durum iktisat yazınında gerek teorik gerekse ampirik olarak saptanmış bir görüşün doğrulanması olarak gösterilebilir. Ülkede Merkez Bankası’nın kamuya kredi açmasının yasaklandığı 2001 tarihinden bu yana, 30 yılı aşkın olarak ilk defa enflasyonun tek haneli rakamlar seviyesine inmesi tesadüf değildir. İktisat yazınında kabul edildiği haliyle Merkez Bankası bağımsızlığı ile enflasyon arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Merkez Bankası’nın kurumsal yapısı daha bağımsız olan ekonomilerde enflasyon oranı üretim kaybı olmaksızın daha düşük seyretmektedir (Serdengeçti, 2005: 23)..

4.2.5.6. Mali Denge

Türkiye ekonomisinde Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum yönünden ciddi bir sorun mevcut olmamakla beraber, Maastricht ekonomik kriterlerine uyum yönünden ciddi sıkıntılar vardır. Maastricht Ekonomik Kriterleri esas olarak makro-ekonomik hedefler ve uygulanacak makro-ekonomik politikalarla ilgilidir. (Morgil, 2003: 2).

Şekil 21: Türkiye’de Reel Bütçe Açığı

Kaynak: IMF International Financial Statistics’de yararlanılarak hesaplanmıştır.

Türkiye’nin önemli ekonomik sorunlarından birisi de iç ve dış borçlardır. Devlet harcamaları hızla artarken, gelirlerin aynı oranda artmamasından dolayı ve

bunun üstüne yıllar boyunca alınan borçların faizleri ile birlikte, bütçe açığı giderek artmıştır. Şekil 22'den görülebileceği gibi, 1983 yılında reel bazda 25 milyon TL olan bütçe açığı, 2001 yılında 226 milyon TL'ye (nominal olarak 35000 milyon TL'ye) ulaşmıştır. Bütçe açığının GSYİH'daki payı 1987 yılında % 3 iken, bu oran 1990'ların ikinci yarısından itibaren hızla yükselmiş ve 2001 yılında %20'ye ulaşmıştır. Bu oranın, Maastricht kriterlerine yakın bir orana çekilmesi gerekmektedir.

4.2.5.7. Yatırımlar ve Yabancı Sermaye

Hükümetin yabancı sermayeyi teşvik edici girişimlerine rağmen, politik ve ekonomik istikrarsızlık nedeniyle DYSY'nin Türkiye'deki miktarı, Arjantin, Meksika ve Polonya gibi benzer büyüklükteki yeni gelişen ekonomilerle karşılaştırıldığında, daha azdır. Piyasada aksak rekabetin olması, potansiyel ekonomik ve siyasî risk, yatırımlar için belirsizlik yaratmıştır. (Tatoğlu ve diğerleri, 2003: 7).

1990 sonrası dönemde ise, 1980 sonrası çabaların sürdürülemediği ve bunun sonucunda 1990 yılında yakalanan önemli dalganın devam ettirilemediği görülmüştür. 1990 sonrası, 2000 yılında GSM alanında İtalyanların yaptığı yatırım hariç tutulduğunda, yıllık DYSY tutarlarının sürekli olarak 1 milyar dolar ortalamada kaldığı görülmektedir.

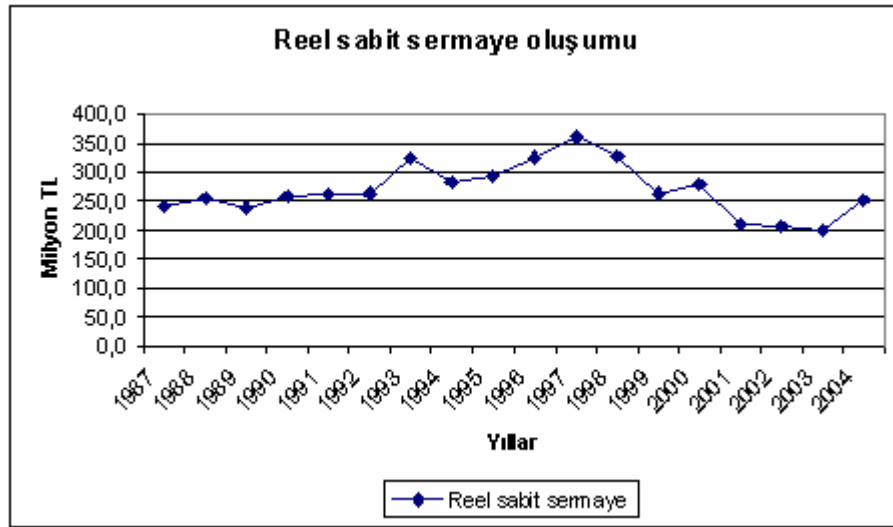
1994 yılında ABD Dış Ekonomik İlişkiler Müsteşarlığı tarafından geliştirilen 10 Büyük Gelişen Pazar stratejisine ve Dünya Bankası'nın Yabancı Yatırım Danışma Servisi (*Foreign Investment Advisory Service-FIAS*) tarafından yürütülen Türkiye'de yatırım ortamının tespiti çalışmalarının sonuçlarına göre, Türkiye en önemli pazarlardan biridir. FIAS raporuna göre Türkiye; iç pazarının büyüklüğü, kalifiye ve verimli iş gücüne sahip olması ve gelişkin yerli sanayiye sahip olmasından dolayı gelişen pazarlar arasında görülmektedir.

Türkiye'nin coğrafi konumunun ve çevre pazarlarla bağının, gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında gelişkin altyapısının, liberal doğrudan yatırım mevzuatının ve taraf olduğu çok ve iki taraflı anlaşmalarla yatırımları garanti altına almış ve çifte

vergilendirmeyi pek çok ülke nezdinde engellemiş olmasının ek avantaj sağladığı bilinmektedir (YSÇBR, 2004, 8).

Bu avantajlar Türkiye'yi, Çin'den sonra en fazla yatırım çekebilecek ikinci gelişmekte olan ülke kabul edilmesine yol açmaktadır. Bu kabule göre, Türkiye'nin asgarî çekmesi gereken yatırım miktarı, 2000 yılında Brezilya'nın 33.5 milyar dolar DYSY çektiği göz önüne alındığında, 35 milyar dolar olmaktadır (YSÇBR, 2004: 8).

Şekil 22: Türkiye'de Reel Sabit Sermaye Oluşumu

Kaynak: IMF International Financial Statistics'de yararlanılarak hesaplanmıştır.

Yabancı sermaye yatırımlarının yetersizliğine ilaveten, ülke içi tasarrufların da az olmasından dolayı, sabit sermaye oluşumu da, benzer ülkelerle karşılaştırıldığında yeterli değildir. Sermaye birikiminin 1990'ların ortalarından sonra giderek azaldığı görülmektedir (Şekil 23). 2004 yılında sabit sermaye oluşumu nominal bazda 76 722 milyon TL, reel bazda ise 251 milyon TL olmuş ve GSYİH içindeki payı %15'lere inmiştir. Bu pay, 1980'lerin başında %25 olarak kaydedilmiştir.

4.2.5.8. Sektörel yapı

Türkiye hizmetler sektörünün hızla geliştiği bir ülkedir. Tablo 17'den görülebileceği gibi, hizmetler sektörünün GSYİH içindeki payı 2004 yılında %65'e ulaşmıştır. Aynı yıl, sanayi sektörünün payı %24 iken, tarımın payı ise %11.1 olmuştur. Hizmetler sektörünün en fazla gelişen alanlarından biri turizm olmuştur. Ülkede Irak'ta yaşanan savaş ve 2003'de İstanbul'da yaşanan dört intihar saldırısına rağmen 2004 yılı içinde, 2003 yılındaki sayının %25 daha fazlası turist ziyaret etmiştir. Türkiye, dünyada en fazla ziyaret edilen 11. ülke olarak, turizm faaliyetlerinin %2'ine sahiptir. Ülkeye gelen turistler, Avrupa ülkeleri yanında Rusya, eski Doğu Blok'u ülkeleri, Orta Doğu ülkeleri ve İran gibi çok geniş bir yelpazeye yayılmaktadır (EIU, 2005: 59).

Ülkenin, hem AB ile müzakere bağlamında hem de ekonomik ve sosyal anlamda en önemli sektörünü tarım oluşturmaktadır. Ortak Tarım Politikasına (CAP) katılabilmesi için, Türkiye'nin kırsal gelişimini bir an önce tamamlaması gerekmektedir. Türk çiftçisinin gelir kaybını önlemek ve tarımsal sektörleri daha iyi rekabet eder hale getirebilmek için daha çok yol kat etmesi gerekmektedir. Bu gün uygulanan politikalarla Türkiye böyle bir hakka sahiptir. (CECR, 2004: 5).

Tarım bölümü, pek çoğu doğrudan uygulanması gereken, çok sayıda bağlayıcı kuralı kapsamaktadır. Bu kuralların etkin bir kamu yönetimi ile doğru bir şekilde uygulanabilmesi ve etkin bir şekilde yürürlüğe konulması, Ortak Tarım Politikası'nın işlerliği açısından önem arz etmektedir. Bu da, ödeme kuruluşu ve Entegre İdare ve Kontrol Sistemi gibi yönetim sistemlerinin ve kırsal kalkınma faaliyetlerinin uygulanması için kapasitenin oluşturulmasını gerektirmektedir. AB üyeliği, tarla bitkileri, şeker, hayvansal ürünler ve özel ürünler gibi bir dizi tarımsal ürün için ortak piyasa düzenlerine entegrasyonu gerektirmektedir. Bu kısım son olarak, tohum kalitesi, bitki koruma ürünleri ve zararlı organizmalar gibi konuları kapsayan bitki sağlığı alanının yanı sıra hayvan sağlığının ve iç pazarda gıda güvenliğinin korunması için önem arz eden veterinerlik alanındaki detaylı düzenlemeleri de kapsamaktadır (CECR, 2004: 5).

Tablo 17: Türkiye’de Sektörlerin GSMH’daki Payları (%)

Sektörler	2000	2001	2002	2003	2004
Tarım	13,5	11,6	11,5	11,7	11,1
Sanayi	22,3	24,4	24,5	24,0	23,9
Hizmetler	64,1	64,0	64,1	64,3	65,0

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü (www.die.gov.tr).

Tarım sektörü ülkede önemli bir istihdam kaynağı olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Tarım sektörünün 1999 yılı itibariyle GSYİH içindeki payı %15 olmasına karşın, tarımsal istihdamın sivil istihdam içindeki payı %45,1’dir. Tarımın milli gelirdeki ağırlığı azalırken, nüfusun önemli bir kısmı geçimini hala tarımla sağlamaya devam etmektedir (UPT, 2005: 1).

Tarımın GSYH içindeki payı, Türkiye'nin hâlâ bir "tarım ülkesi" olduğunu gösterecek şekilde yüksektir. Türkiye her yıl tarıma toplam 12 milyar dolarlık destek vermekte, bu rakam yaklaşık 300 milyar dolarlık milli gelirin %4'üne tekabül etmektedir. AB ise her yıl (100 milyar euroluk AB bütçesinin yarısına karşılık gelmek üzere) 50 milyar Euro destek vermekte, bu rakam 10 trilyon euroluk AB toplam milli gelirinin %0,5'ine tekabül etmektedir. Başka bir deyişle, tarımsal desteğin milli gelir içindeki yükü Türkiye'de AB'nin 8 katıdır (Acar, 2005:4).

Türkiye'de kırsal nüfusun ve tarımsal istihdamın bugünkü düzeylerinden çok aşağıya çekilmesi gereği açıktır. Bu hem tarımsal verimin yükseltilmesi, hem tarımsal desteğe muhtaç insan sayısının azaltılması, hem de bir zihniyet değişimi anlamında "köylülükten kurtulmak" için gereklidir. Tarımsal istihdamı AB seviyesine (%5,5) çekmek belki gerçekçi olmayabilir, ancak %10 seviyesi bu konuda katlanılabilir en üst seviye olmalıdır (Acar, 2005:4).

1991 Genel Tarım Sayımına göre Türkiye’de 4.1 milyon tarım işletmesi bulunmaktadır. İşletmelerin yaklaşık %3.6’sı hayvancılık ve %96,4’ü bitkisel üretim ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Söz konusu işletmelerin yaklaşık %35’i 0-2 hektar; %32’si 2-5 hektar arasında, %28’i 5-20 hektar arasında ve %5’i 20 hektarın üzerinde arazi büyüklüğüne sahiptir. Ancak 0-2 hektar arasında bulunan işletmelerin işledikleri alan oranı % 6; 2-5 hektar arasında %16; 5-20 hektar arasında %41 ve 20 hektar üzerinde ise %37 olarak belirlenmiştir. Ortalama işletme büyüklüğü ise yaklaşık 5,9 hektardır. Aynı sayım sonuçlarına göre; büyükbaş hayvancılık

işletmelerinin %71,9'u 5 başın altında, küçükbaş hayvancılık işletmelerinin ise %31,6'sı 20 başın altında bir büyüklüğe sahiptir. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin gelirleri diğer sektörlere oranla düşük olup, sektör içerisinde de gruplar arası gelir dağılımında büyük ölçüde farklılık mevcuttur (UPT, 2005: 1).

Uygulanan destekleme politikaları ile üretici gelirlerinde istikrar sağlanamamış, dünya fiyatları üzerindeki destekleme alım fiyatları bazı ürünlerin ekim alanlarının genişlemesine, üretim fazlası oluşmasına ve devletin fazla alım yaparak yüksek stok maliyetine katlanmasına neden olmuştur. Bu olumsuzlukları kısmen gidermek üzere, yeni bir tarımsal destekleme aracı olarak; 2000 yılında Çiftçilere Yönelik Doğrudan Gelir Desteği uygulanması yönünde bir pilot proje uygulamasına başlatılmıştır.

Müzakere sürecinin eşliğinde Türkiye ve AB tarımsal göstergeler açısından karşılaştırıldığında ortaya pek de iç açıcı olmayan bir tablo çıkmaktadır. Tarımsal istihdamın toplam istihdamdaki payı Türkiye'de AB'den karşılaştırılamayacak kadar yüksektir: Türkiye: %34, AB-15: %3,5, AB-25: %5,5'dir (Acar, 2005: 4).

Türkiye'de ortalama arazi ölçüğü 6 hektarken, AB'de bu oran AB-15 için 18, AB-25 için 13 hektardır. Yeni katılan 10 üye AB ortalamasını yaklaşık üçte bir oranında aşağı çekmiş olmasına rağmen ortalama arazi ölçüğü AB'de Türkiye'nin iki katından fazladır. Tarımsal verimlilikte de Türkiye istisnalar dışında genel olarak AB'nin gerisindedir. Özellikle tahıl ve hayvansal ürünlerde olmak üzere AB'de verim Türkiye'dekinden belirgin ölçüde yüksektir (Acar, 2005: 4).

Özetle Türk tarımı tarımsal nüfus, arazi ölçüğü, verimlilik, tarımsal desteğin milli gelire yükü gibi birçok temel gösterge açısından AB'nin gerisindedir. Bu haliyle Türk tarımının AB ile rekabet edebilmesi ve AB fonlarından yararlanabilmesi zor görünmektedir. Türkiye'nin tarımda ciddi reformlar yapması kaçınılmazdır. Aksi takdirde öteki alanlarda AB ile müzakereler bitse bile tarımda aksama olacaktır.

Türkiye, tarım sektörünün ve bu alandaki kamu desteğinin yeniden yapılandırılmasına yönelik bir program yürütmektedir. 2001-2005 yıllarını kapsayan 'Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin amacı, fiyat destek mekanizması ve kredi sübvansiyonları ile satın alma, işleme ve pazarlamadaki doğrudan devlet müdahalesinin kaldırılmasıdır. Bu çerçevede girdi ve çıktılar yerine arazi genişliğini

dikkate alan Doğrudan Gelir Desteği sistemi getirilmiştir. Halihazırda bütün üreticiler Çiftçi Kayıt Sistemi kapsamında kayıt altına alınmıştır. Bu sisteme göre, arazi genişliği 0,5 ila 20 hektar arasında olan işletmeler doğrudan gelir desteği ödemelerinden faydalanabilmektedir. Türkiye'deki tarımsal işletmelerin %94'ünün büyüklüğünün 20 hektardan az olduğu ve 2 milyona yakın çiftçinin kayıt altına alınmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, işletmelerin %75'inin Doğrudan Gelir Desteği'nden faydalanabileceği ortaya çıkmaktadır (İKV, 2005b:3).

Tarım Reformu Uygulama Projesi dört temel unsurdan oluşmaktadır.

Bunlar:

- Doğrudan Gelir Desteği sisteminin birleştirilmiş bir ulusal program çerçevesinde tasarlanması ve uygulanması
- Çiftçilerin daha karlı ürünlere geçişinin sağlanması,
- Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin özel sektöre devri amacıyla yeniden yapılandırılması,
- Yerel fiyatlar ile dünya fiyatlarının ilişkilendirilmesi ve müdahale alımlarının azaltılması olarak belirlenmiştir.

Sonuç olarak Türkiye, tarım sektöründe verimlilik ve tarımın GSYİH içindeki payı açısından AB ülkelerine yetişememiş, ancak özellikle tarım reformu projesinin uygulanması ile ilgili önemli adımlar atmıştır. GSYİH içinde sanayi ürünlerinin payı artmış, 1992 yılından bu yana tarımsal ürünlerin payı azalmıştır. Hükümetin tarımsal altyapı çalışmalarının tamamlanmasıyla sektörde istihdamın payı azalacak ve GSYİH içindeki payı artarak AB üyelerinin seviyesini yakalayacaktır.

İmalat sanayi, 1960'lardan bugüne Türkiye ekonomisinin büyümesinin önemli bir itici gücü olmuştur.200'li yıllarda imalat sanayi, toplam ihracatın %90'ını, toplam istihdamın ise %18'ini oluşturmaktadır. İleri teknoloji gerektiren malların dışındaki birçok mamul mal, artık ülkede üretilebilmektedir. İhracatın büyük çoğunluğu, tüketici mallarından oluşmaktadır. Özellikle tekstil ve hazır giyim, elektronik ev eşyası ve otomotiv ve ürünleri, son yıllarda çeşidi

ve miktarı artan ihraç ürünleri arasındadır. Ancak bu tür ürünlerin çoğu, uluslararası bir şirketin adına üretilmekte ve satılmaktadır. Türk markası ile dünya piyasalarına ihraç edilen malların oranı oldukça düşüktür.

Sanayinin güçlendirilmesi için 1960'lı yıllardan bugüne devlet tarafından farklı şekillerde ve yöntemlerde destekler verilmektedir. Özellikle son yıllarda geri kalmış bölgelerde sanayinin kurulması ve gelişmesine, küçük ve orta ölçekli sanayinin desteklenmesine ve ileri teknoloji yatırımlarına özel önem verilmiş ve Ocak 2004'te bu konuda yeni bir yasa çıkarılmıştır. Avrupa Birliği yapılan gümrük birliği ve kotaların azaltılmasının Türkiye'nin ihracatına önemli katkıları olmuştur.

Tekstil sektörü ihracatın %28'ini oluştururken (2004), sektörde 1,5 milyon kişi istihdam edilmektedir. Son yıllarda tekstil sektörü kadar önemli olan bir diğer sektör otomotiv sektörüdür. Türkiye yaklaşık 20 çeşit otomobil ve taşıt üretmektedir. 1993 yılında 450000 adet taşıt üretilmiştir. Bunun yarısı daha önceki yıllarda ithalat yoluyla karşılanmakta idi. Arada gelen krizlerin etkisiyle talep hızla düşerken, bu üretimde de azalmaya neden olmuştur. Nihayet, 2004 yılında, ucuzlayan tüketici kredilerini de etkisiyle, 450 bini otomobil olmak üzere toplam 860 bin adet taşıt üretilmiştir. Tekstil, otomotiv ve dayanıklı eşya mamulleri, Türkiye'nin hem dünyada hem de AB içinde önemli bir rekabet avantajı yakalayabileceği ürünler arasındadır (EIU, 2005: 47-48).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Avrupa Birliği, Batı Avrupa'da II. Dünya Savaşı'nın hem sosyal hem de ekonomik yıkıcı etkisinden kurtulup yeni bir yapılanmaya gitmek ve daha da önemlisi böyle bir felaketi bir daha yaşamamak için oluşturulmuş ve bugün geldiği nokta itibarıyla de başarılı olmuş bir ekonomik ve siyasi entegrasyondur. Dünya'da en yüksek medeniyet seviyesini ifade eden insan hak ve hürriyetleri, sosyo-ekonomik ve siyasal standartlara yalnızca AB'ye üye olan ülkelerin değil, bütün ülkelerin ulaşması arzu edilen bir durumdur. Türkiye'nin ise bu standartları, AB üyeliği olsun veya olmasın mutlaka yakalaması gerekmektedir.

AB, ülkeler arası işbirliği ve bölgesel bağımlılığı artırıcı siyasî ve ekonomik politikalar geliştirerek, farklı bir demokratikleşme kültürü ve felsefesiyle hareket etmektedir. Bir anlamda siyasî koşullandırma olarak tanımlanacak bu olgu, "entegrasyon" tanımlamasıyla da meşrulaştırılmaktadır. AET'nin özellikle demokrasi ve insan hakları konusundaki yeni yaklaşımları, Yunanistan'ın başvurusunda ekonomik kriterlerin önüne geçerek, demokrasi konusunu üyelikte vazgeçilmez bir koşul haline getirmiştir. Ülkenin otoriter geçmişini dikkate alan AET, demokrasinin geliştirilmesi konusuna öncelik vermiştir ve bu nedenle de Yunanistan'ı üye olarak kabul etmiştir. Ülkenin ekonomik sorunlarının olması üyeliğini engellememiştir. Ayrıca Yunanistan'ın üyeliğinin siyasî ve psikolojik bir boyutu Oltheten tarafından da teyit edilmektedir. 1980'de İngiliz Parlamentosu'nda Yunanistan üyeliğinin oylanması üzerinde yapılan tartışmalar sırasında bir dışişleri yetkilisi, "Avrupa'nın bugünkü kültürel ve siyasi açıdan 3000 yıllık Yunan mirasına borçlu olduğunu ve Yunanistan'ı üyeliğe kabul ederek bu borcu ödeyeceklerini" söylemiştir (Oltheten vd., 2003: 780). Yunanistan'ın üyeliğinin kabulü ile aynı dönemde ve benzer koşullarda adaylık için başvuran Türkiye için hâlâ yeni (Kıbrıs meselesinin halledilmesi gibi) koşullar ileri sürülmektedir.

Yunanistan'ın üyelik öncesinde ve üyelik sonrasında da 1990'lara kadar gerçekleştirdiği ekonomik performansı, üye ülkeler arasında politika koordinasyonunu amaçlayan 1993 Maastrich kriterleri açısından değerlendirildiğinde, bu kriterleri sağlayamadığı gözlenmiştir. Ülkenin üye olduğu

1981'den 1990'lara kadar ekonomik problemleri devam etmiş, AB'nin sağladığı mali yardımlarla ancak 1990'ların ortalarında ekonomik göstergeleri düzelmeye başlamıştır. Yeni üye olan Polonya açısından bakıldığında ise durum farklı değildir. Yeni üyeler içinde AB-15 arasında en zayıf ülkeler olan Yunanistan ve Portekiz'in düzeyine yaklaşan veya biraz geçen sadece Kıbrıs (Rum kesimi) ve Slovenya'dır. Bu durumun nedeni ise üye ve aday ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlikten kaynaklanmaktadır (Rossi, 2004: 952).

Yunanistan gibi, Polonya'da siyasî açıdan demokratik kurumların etkin bir şekilde işlemesi ve ekonomik açıdan piyasa ekonomisine geçiş süreci ve sürecin işlerliği, yine AB'nin mali yardımları ve ülkenin iç dinamiklerinin de harekete geçirilmesiyle sağlanmıştır. AB üyeliği için gerekli görülen reformlar, dışarıda Polonya'nın eski komünist dış politikasını yeniden yapılandırmış, içeride ise ülkenin demokratikleşmesini şekillendirmiştir. Bu bağlamda siyasî ve sosyo-ekonomik değişimi içeren kurumsal reformları, gerek NATO ve gerekse AB aracılığı ile yapan Polonya, sosyal ve ekonomik anlamda büyük bir zihniyet değişimi geçirmiştir. AB üyeliği, "Avrupalılaştırma"nın gerçekleşmesinde soyut bir adım olarak Polonya'nın dış politikasının itici gücü olmuştur. Polonya'nın istikrarlı dış politikası ve üslubu, dış etkenlerle işbirliği yapmayı kolaylaştırırken, aynı zamanda Batı Avrupa'nın siyasî, ekonomik ve güvenlik rejimleriyle kaynaşmasını sağlamıştır. Polonya'nın yaşadığı başarılı deneyim, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla, bölgedeki diğer ülkeler için de örnek olmuştur.

Türkiye AB ilişkileri, 1963 yılında Ankara Antlaşmasının imzalanmasıyla başlamış ancak, 1999 yılında "aday" ülke ilan edilmiştir. AB'ye üye olmak için adaylık sırasının en arkasında bekleyen Türkiye, aday ülke ilân edilmesiyle hızlanan siyasî ve ekonomik reformlarla hızlı bir değişim süreci yaşamaktadır. Aydın ve Keyman bu süreci Türkiye'nin "modernleşme/çağdaşlaşma isteği"nin sonucu olarak tanımlamaktadır.

Konuya AB açısından bakıldığında, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin ortaklık başvurusunda, ülkenin ekonomik gelişmişlik seviyesinin Avrupa'nın entegrasyonunu olumsuz etkileyeceği endişeleri dile getirildiyse de, Soğuk Savaş ortamında güvenlik endişesinin ağırlık kazanmasıyla, Türkiye'yi Batı Bloğuna

almak, stratejik çıkar olarak her şeyin önüne geçmiş ve ortak üyelik için başvurusu olumlu karşılanmıştır. Bu şartlarda, Batı Avrupa'da oluşan bu entegrasyona katılımın, başlangıçtan itibaren Türkiye için ekonomik olmaktan ziyade siyasî olduğu söylenebilir.

Türkiye 1951 yılında NATO'ya katılmış ve Avrupa Atlantik Savunma sisteminin en önemli üyelerinden biri olmuştur. Aynı şekilde OECD'ye, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankasına üye olmuştur. Türkiye'nin *Avrupalılığıyla* ilgili *kimliği* hiç bir zaman bu üyeliklerinde gündeme getirilmemiştir. 1963 yılında Türkiye ve AET arasında Ankara Anlaşması imzalandığında, dönemin AET başkanı Walter Hallstein, *Türkiye'yi Avrupa'nın bir parçası* ilân etmiştir. O dönemde, Doğu Bloğuna karşı Avrupa savunmasının en değerli ortaklarından biri olarak Türkiye'nin, AT ile mümkün olan en kısa zamanda sıkı ilişkiler kurması gerekirken, müzakere için henüz tarih almıştır (Tekin, 2004: 1). Aynı dönemde üyelik başvurusu yapan Yunanistan, çeyrek asra varan üyeliği süresince, siyasî ve daha da önemlisi ekonomik açıdan çok büyük faydalar elde etmiştir.

AB Konseyi'nin müzakerelerin ucunun açık olduğunu belirtmesiyle Türkiye'de bir çok kişi, Avrupa'daki Hıristiyan Demokratların, özellikle Almanya ve Avusturya'da, Türkiye'nin üyeliği konusunda AB'nin samimi olmadığı, ancak yine de bir açık kapı bıraktığı görüşüne inanmaktadır. Avrupa Anayasasının taslak çalışmasını yapan Avrupa'nın Geleceği Konvansiyon'unun eski başkanı Valery Giscard D'estaing'e göre, Türkiye'nin *çok büyük, kültürel olarak çok farklı ve ekonomik olarak gelişmemiş bir ülke olması*, üyeliğinin önündeki en önemli engellerdir. (Karluk ve Tonus, 2004: 9; BTKR, 2004:15). Türkiye'nin ayrıca coğrafi konum olarak da Avrupa'da olmadığı ve bu nedenle adaylık yerine, Türkiye'yi kaybetmemek için henüz tanımlanmayan özel bir statünün verilmesi gerektiğini savunan görüşler de bulunmaktadır .

Almanya Başbakanı Gerhard Schröder Mayıs 2005'te Türkiye'ye yaptığı ziyarette, hükümetin AB'ye uyum yönünde yapılan reformlara devam etmesini tavsiye etmiştir. Hatta, yapılan reformların sadece birer değişiklikten ibaret olmaması ve *zihniyet* değişiminin gerektiği, ancak bunun bir gecede olamayacağı ve değişimin

süreç içinde, herkesin günlük yaşamında görülmesi gerektiği yönünde açıklamalar yapmıştır. Schröder, müzakerenin uzun ve zor olacağını hatırlattıktan sonra, reformların ve buna bağlı değişimin, geriye dönülemeyecek şekilde yapılması gerektiğinin altını çizerek, demokratik haklar, azınlık hakları ve insan haklarının önemine dikkat çekmiştir (Kirk, 2005: 1).

Türkiye açısından Kopenhag kriterlerinden, *iyi işleyen bir piyasa ekonomisi ile AB içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesini* ifade eden iktisadî kriterlerin benimsenmesinde herhangi bir zorlukla karşılaşılmazken, demokrasinin güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapı, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlık haklarının korunması gibi siyasal kriterlerin benimsenmesinde belirli zorluklar yaşanmaktadır. Türkiye çok hassas olduğu azınlık hakları konusunda, AB'den gelen baskılar karşısında, geçmişten elde ettiği kötü tecrübelerinin de etkisiyle, bu konuda yavaş hareket etmektedir. Özellikle sorun olan azınlık hakları ile ilgili standartların büyük ölçüde AB Konseyi'nin inisiyatifine bırakılması, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan üyeler için, bu kriterleri siyasal baskı aracı olarak kullanma yolunu açmıştır (Duman, 2002: 2).

Tablo 18, Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin ekonomik performanslarının karşılaştırılmasında kullanılan göstergeler özetlenmektedir. Özellikle son yılların verileri karşılaştırıldığında, Türkiye'nin Yunanistan'a ve özellikle yeni üye Polonya'ya benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Türkiye'de de artık enflasyon tek haneli rakamlara indirilmiş ve ekonomik liberalizasyonda önemli mesafeler kaydedilmiştir. Diğer ülkelerdeki gibi, işsizlik %10 civarında seyretmekte, ihracatın GSYİH'daki payı %30'lara yaklaşırken, ithalatın payı % 35'lere varmakta, sabit sermaye oluşumunun payı ise %20'ler düzeyinde seyretmektedir. Nüfusunun büyüklüğü ve buna bağlı olarak ta kişi başına gelirin düşük olması nedeniyle, Türkiye diğer ülkelerden ayrılmaktadır. Son yıllarda giderek büyüyen bütçe açığı da yakınsama kriterlerinden uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Sektörel yapı itibariyle ise, Türkiye'de de hizmetler sektörü diğer iki ülke gibi %60'ları geçerken, Polonya'nın aksine Yunanistan ve Türkiye'de tarımın payı daha yüksek fakat sanayi sektörünün payı daha düşüktür.

Tablo 18: Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin Başlıca Makroekonomik Göstergeleri

Göstergeler	Yunanistan			Polonya			Türkiye		
	1980	1990	2004	1980	1990	2003	1980	1990	2003
Nüfus (000)	9643	10161	19976 (2003)	35574	38111	38587 (2003)	45062	57593	71325 (2003)
KBGSYİH (ABD \$)	10520	10690	13749 (2002)	-	2993	4268 (2001)	1958	2572	2770 (2001)
Enflasyon (%)	24.9	20.4	2.9	19.1	555.4	3.5	110.2	60.3	8.6
Ekonomik özgürlükler (endeks)	5.6	5.7	6.9 (2002)	-	3.3	6.4 (2002)	3.5	4.8	5.5 (2002)
İşsizlik (%)	-	7.7	10.5	-	6.3	19.4	-	8.0	10.3
Bütçe açığı /GSYİH	2.6	13.6	5.0 (1999)		2.0	0.7 (1099)	-	3.0	13.0 (1999)
İhracat /GSYİH	23.6	18.1	21.4	28.2	28.6	34.5 (2003)	15.6	13.3	28.9
İthalat /GSYİH	27.8	27.9	30.1	31.1	21.5	36.9 (2003)	17.8	17.5	34.7
Sabit sermaye /GSYİH	19.9	23.1	24.9	24.7	20.9	18.3	24.8	22.9	17.8
Tarım /GSYİH	25.0	10.5	11.0 (1997)			3.1			11.7
Sanayi /GSYİH	15.2	15.3	14 (1997)			30.8			24.0
Hizmetler /GSYİH	49.7	63.0	63.9 (1997)			66.1			64.3

Yunanistan ve Polonya'nın AB üyeliğinin ardından gerçekleşen hızlı sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmelerinin, sadece AB ile entegrasyona ve AB'nin mali yardımlarına bağlanması doğru değildir. Çünkü bu ülkelerdeki gelişmelerin ardında, AB yardımlarının yanı sıra, diktatörlük ve komünist rejimlerin çökmesi ve iç barışın sağlanması sonucu dikkatlerin ekonomik gelişme üzerinde yoğunlaşması ve AB yardımlarının da bunu güçlendirmesi yatmaktadır. Adı geçen ülkelerin özgül şartlarını, gelişme istek ve çabalarını ve AB'nin bu ülkeler karşı (tarihî, coğrafî ve kültürel yakınlığıyla açıklanabilecek) olumlu yaklaşımını ihmal ederek, gelişmeyi AB yardımlarıyla kendiliğinden gerçekleşen bir süreç olarak açıklamak mümkün değildir. Bu ülkelerin özellikle ekonomik gelişmelerinde, istikrar ortamının

sağlanmasıyla artan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle Polonya, serbest piyasa ekonomisine geçtikten sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri içinde en fazla yabancı sermaye yatırımı çeken ülkeler arasındadır.

Demokrasi tecrübesi açısından, ülkelerin merkezdeki demokrasiye yaklaşma eğilimleri, söz konusu demokratik ortamın çekiciliği ve taklit edilebilirliği yanında, çevre ülkelerin coğrafî, tarihî ve kültürel yakınlıklarına (örneğin, Yunanistan ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki din ve Helenistik Yunan kültürü ögesi, Almanya ve Polonya arasında sınır komşuluğu yanında dinî ve kültürel yakınlık gibi) ve dışa açıklığına da bağlıdır. Polonya'nın, Doğu Bloku'nun dağılmasıyla başlayan Batı demokrasisi modelini benimsemesi ve Batı'ya geri dönüşünü, on yıl gibi kısa bir sürede tamamlaması, Türkiye'nin kırk yıllık adaylık süreciyle karşılaştırıldığında, dışa açık olmanın önemini göstermektedir.

Türkiye, coğrafi konumu itibariyle her zaman gerek bölgesel çatışmalar (İran-İrak savaşı, ABD'nin Irak 1990 ve 2003 operasyonları, Kafkasya'da Ermeni-Azerbaycan çatışması gibi) ve gerekse terör eylemleri (ASALA ve PKK vd.) dolayısıyla sıcak çatışmaların olduğu ve halen de devam ettiği bir coğrafyada bulunmaktadır. Dolayısıyla istikrar ortamının olmadığı bir ülkede, siyasî ve ekonomik gelişme daha yavaş olmaktadır.

Türkiye'de demokrasinin yerleşmesinde, AB gibi bir demokrasi merkezine entegrasyonun olumlu etkileri olacaktır. Türkiye'nin üyeliğinin siyasî açıdan AB'nin dünya siyasetinde etkin bir güç olması ve özellikle 11 Eylül'den sonra daha önem kazanan Avrupa Güvenliği konularında, ekonomik açıdan da AB'nin enerji kaynakları ve yeni pazarlara ulaşması konularında, AB'ye getireceği faydalar da oldukça fazladır.

AB'nin dünya siyasetinde daha büyük sorumluluklar almayı istediği bir dönemde, Türkiye üyeliği ile, uluslararası bir dış politika aktörü olarak nüfuzunu önemli ölçüde artırması mümkündür. Genişleyen AB'nin geliştirdiği komşuluk politikası, doğuda eski Doğu Blok'u ülkeleri; güneyde Akdeniz'e komşu Arap ülkeleri, İsrail ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgeyi kapsamaktadır. Jeostratejik konumu nedeniyle Türkiye, Birliğin Orta Doğu, Akdeniz, Orta Asya ve

Güney Kafkaslar gibi hayatî önem taşıyan bölgelerdeki dış politika atılımlarına yeni boyutlar getirecektir. Avrupa için, gerek tarihsel gerekse güvenlik açısından önemi nedeniyle özel bir yeri olan Orta Doğu'da ise, AB hem profilini hem de itibarını büyük ölçüde geliştirebilir. Akdeniz bölgesi açısından Türkiye, Müslüman ülkeler için medeniyetlerin kaynaşması açısından model oluşturabilir.

AB'nin daha geri planda kaldığı Karadeniz havzası, Güney Kafkaslar ve Orta Asya'da da benzer fırsatlar söz konusudur. Türkiye, coğrafi, kültürel, dinsel ve dilden kaynaklanan nedenlerle, bu bölgede etkili bir ülke haline gelmiştir. 1995'te Barcelona deklarasyonunda AB, bölge ülkeleri arasında siyasî ve güvenlik, ekonomik ve mali ve de sosyal ve kültürel ve insanî ilişkilerde işbirliği ve yakınlık olarak üç temel hedef belirlemiştir (Bilgin, 2003: 7).

Barcelona Süreci'nin taraflarından biri olarak Türkiye, Kıbrıs ve Malta ile birlikte, Akdeniz'de şu ana dek hâyâl kırıklığı yaratan işbirliğine, istenen ivmeyi kazandırabilecek konumdadır. Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin üyeliği, AB'nin Güney politikalarına güç katabilir ve Finlandiya ve İsveç sayesinde oluşan "Kuzey Boyutu"na yeni ve güçlü bir "Güney Boyutu" ekleyebilir (Emerson, ve Noutcheva, 2004: 26).

Dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip bir bölge olan Hazar hazasından petrol nakli için, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının yapımına başlanması, Türkiye'nin enerji kaynakları için transit (Avrupa enerji güvenliği) ülke rolünü gözler önüne sermiştir. Türkiye'nin jeopolitik konumu ve komşu ülkelerde on milyonlarca Türk kökenli insanla yakın bağları da, Avrupa'nın Orta Asya ve Sibirya bölgesindeki olağanüstü kaynak zenginliği ve aynı zamanda potansiyel pazar erişimine yardımcı olabilecektir. Orta Doğu, Hazar havzası ve Rusya'dan gelen enerji kaynaklarının Avrupa'ya naklinde Türkiye, hayatî bir unsur haline getirmektedir. Bu arada petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya naklinde Yunanistan ile ortaklaşa yapılan projeler, Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkilerinin en somut göstergesidir. Türkiye'nin Orta Doğu'daki komşu ülkelere su temini konusundaki belirleyici konumu da önemli bir katma değer olmaktadır.

Gerek AB'nin yeni güvenlik stratejisi olan ve Aralık 2003'te kabul edilen "Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Avrupa", gerekse Avrupa Komisyonu ve Avrupa

Parlamentosu'nun geliştirdikleri “Genişleyen Avrupa – Komşuluk” kavramı, Avrupa'nın güvenliği için Avrupa'nın güneyinin önemine değinmiş ve kıtanın komşularında istikrarın gerekliliğini vurgulamıştır (BTKR, 2004:16).

AB'nin Avrupa'da Güvenlik Strateji'sinin iki ayağından biri, mevcut üyeler arasında ilişkileri derinleştirmektir. Aynı Şekilde AB, askeri olmayan bir stratejiye dayalı kendi güvenlik modelini, eski Varşova Paktı yeleri, Kıbrıs, Malta ve Türkiye'yi içine alan bu bölgeye ihraç etmek, bölge ülkeleri arasında ilişkileri derinleştirmeyi istemektedir.

AB'nin Avrupa'da Güvenlik Strateji'sinin ikinci ayağını, Topluluğun Güney evresi ve Akdeniz'de istikrarı sağlamak amacıyla, Akdeniz lkelerinde, ülkeler arası işbirliğini teşvik ve bölge içi bağımlılığı artırarak Akdeniz ve çevresinde güvenliği artırmayı amaçlayan Avrupa-Akdeniz Işbirliği (Euro-Mediterranean Partnership-EMP) Stratejisi oluşturmaktadır (Bilgin, 2003: 7). Bu strateji 1999'da Helsinki'de Türkiye'nin adaylımı kabul ederken AB'nin Ankara'ya yaklaşımını değiştirmesine neden olmuştur. AB'nin *sivil g* olarak başlayan oluşumu, güvenlik gerekçesiyle “askeri güç” oluşumuna doğru kaymaya başlamıştır. Bu durum Türkiye'nin AB'nin güvenlik politikası açısından Őansını artırmaktadır (Bilgin, 2003: 1).

17 Aralık 2004 tarihinde Türkiye için üyelik müzakeresinin açılması kararı, tarihi bir olaydır. Bu karar, yaklaşık seksen yıldan fazla bir süre batılılaşma çabası içinde olan ülkenin, üyelik müzakerelerine başlamak için gerekli olan siyasi standartlara ulaştığının kabul edilmesi demektir. Bu başarı, diğer Müslüman toplumlarla karşılaştırıldığında, küçük bir başarı değildir. Burada dikkat edilmesi gereken ve daha da önemli olan nokta ise, AB Konseyi'nin kararında da belirtildiği gibi, köklerini siyasi İslm'dan alan bir siyasi partinin kurduğu hükümetin söz konusu başarıyı elde etmesidir. Değişim sürecini tetikleyen AB yeliği, siyasi İslm'ın keskin kenarlarını törpüleyerek yumuşatmış ve onu çoğulcu demokrasi ile işbirliği yapabilecek kapasiteye ulaştırmıştır. Aynı Şekilde, Türkiye'nin laiklik anlayışının da özgürlükçü bir Şekilde yorumlanmaya başlanmasıyla, çoğulcu demokrasi anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Bu karşılıklı hoşgrl yaklaşım, siyasi olarak olduğu gibi ekonomik olarak da ülkeye fayda sağlamıştır. Zira ülkede istikrar ortamının sağlanması, Yunanistan ve Polonya örneklerinde olduğu gibi, yabancı

sermaye yatırımlarının çekilmesi ve buna bağlı olarak ta sermaye birikiminin artmasına katkı sağlamaktadır.

Bu gelişmeler, Türkiye'nin itibarını yükselterek diğer Müslüman toplumlara örnek olmasını sağlayacaktır. Daha da önemlisi, Türkiye'nin üyeliği, Müslüman Dünyası ve Batı arasında *medeniyetler çatışmasının* sonu olacağı tezine güç kazandırmaktadır. Özellikle 11 Eylül olaylarından sonra, Doğu ve Batı arasındaki farklı kültürel gelenekler arasındaki diyalog konusu önemini artırmıştır. Küreselleşmeyle birlikte yaşanan değişimde *yeni* Avrupa projesi, farklı medeniyetler arasında karşılıklı saygı, hoşgörü ve dayanışmaya üzerine kurulu, çoğulcu küresel bir toplumu planlamaktadır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği'nin küresel konularda daha büyük ve daha güçlü bir söyleme sahip olmak istediği, küresel bir aktör olmayı amaçladığı bilinmektedir. (Tekin, 2004: 4).

Türkiye ekonomik zorluklar ve yüksek işsizlik ile mücadele ederken, yeni üye olan Doğu Avrupa ülkelerinden ve özellikle de Polonya'dan siyasî kriterler ve ekonomik göstergeler açısından daha kötü bir pozisyonda değildir. Avrupa Komisyonu Türkiye'nin üyelik müzakereleri ile ilgili 2004 yılında hazırladığı raporunda, Türkiye'nin başarısından bahsetmiş ve Kopenhag siyasî kriterlerini *yeterince* karşıladığını bildirmiştir. Raporda Türkiye ile müzakerelere, diğer reformlar tamamlandığı zaman *geciksiz* başlanabileceği tavsiye edilmiştir. Böylece Türkiye-AB bütünleşmesi, Brüksel Zirvesinde müzakerelere başlama tarihi alınmasıyla yeni bir aşamaya gelmiştir. Bundan sonra, müzakere sürecine iyi hazırlanarak, 3 Ekim 2005 ve sonrasına hazır hale gelmesi gerekmektedir. AB ekonomisini bir çok sahada tamamlayıcı niteliklere sahip olan (işgücü, tarım, enerji kaynaklarına yakınlık, su potansiyeli) Türkiye'nin, AB ile ekonomik ve ticari ilişkileri, her iki tarafın çıkarına uygun olarak geliştirme potansiyeli vardır (ABM, 2005: 3). Türkiye'nin sahip olduğu potansiyelin harekete geçirilmesi için her iki tarafın da üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerekmektedir. Türkiye Kopenhag siyasî kriterlerini yerine getirmede bazı sorunlar yaşasa da, AB'nin Türkiye ile ilgili âdil bir karar vererek, 2005 yılında tam üyelik müzakerelerine başlaması ve en kısa sürede tam üyeliğe kabul etmesi temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, M. (2005), “Müzakere Sürecinin En Çetin Dosyası: Tarım”, <http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=233->, Erişim: 21 Nisan 2005.

ABM (2005),Avrupa Bilgi Merkezi, “AB ve Türkiye”, Konya Sanayi Odası, Konya EURO Info Centre, [http://www.eic.org.tr/ Tr/abveturkiye.aspx #ABveTR2](http://www.eic.org.tr/Tr/abveturkiye.aspx#ABveTR2), Erişim: 03.04.2005.

AKAL, M. ve ŞEN, R.(2005), “Avrupa Birliği Üyelerinde İhracat ve İthalatın Gelişimi”, in *Avrupa Birliği Üzerine Notlar*, Editör: O. Kaymakçı, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, ss.440.

AKALIN, G. (2002), *Ekonomi Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, Akçağ Yayınları, Ankara.

AKÇAKOCA, A., KAMERON, F. ve RHEIN, E. (2004), “Turkey: Ready for the EU?”, European Policy Centre, no:16.

AKSU, F. (2001): “Azınlıklara İlişkin Sorunlar”, [http://www.geocities.com/turkishgreek/ azinliks.htm](http://www.geocities.com/turkishgreek/azinliks.htm), Erişim: 12.04.2005.

ALGAN, N. ve ILDIRAR, M. (2004), “Orta Avrupa Ülkelerinde İşgücü Piyasası ve İstihdam Politikaları”, *International Manas University Conference in Economics*, [www.manas.kg/pdf/economic onference/articles/2pdf](http://www.manas.kg/pdf/economic_onference/articles/2pdf), Erişim: 15.05.2005.

ALKAN, M. N. (2005), “Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci ve Sonrası, in *Avrupa Birliği Üzerine Notlar*, Editör: O. Kaymakçı, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, ss.440.

ALPKAYA, G. (2002), “Avrupa Konseyi”, in *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: B. Oran, İletişim Yayınları, Cilt II, İstanbul.

ALTINTOP, Y. S. (2004), *Polonya Ülke Raporu*, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkez Müdürlüğü, KOSGEB, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, [http://www.kosgeb.gov.tr/Ekler/ Dosyalar/Yayin/124%5CPolonya%20Ulke%20Raporu.doc](http://www.kosgeb.gov.tr/Ekler/Dosyalar/Yayin/124%5CPolonya%20Ulke%20Raporu.doc). Erişim 12.04.2005

ARSLANER, H. (2004) “Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Maastrich ve Amsterdam Antlaşmaları'nın Türkiye Ekonomi Politikaları Açısından Değerlendirilmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Mali Hukuk Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

AYDIN, S. and KEYMAN, F. (2004), “European Integration and the Transformation of Turkish Democracy”, *CEPS EU-Turkey Working Paper*, no:2 August 2004, pp.58. www.eu.ceps.be. Erişim: 27.04.2005.

BAYKAL, S. ve ARAT, T. (2002), “AB'yle İlişkiler”, in *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: B. Oran, İletişim Yayınları, Cilt II, İstanbul, ss.636.

BBC.turkish.com. (2004), “AB Anayasası: Sorular-Cevaplar”, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/03/040326_ab_anayasa_sorucevap.shtml. Erişim: 26.03.2004.

BİLGİÇ, T. and KARATZAS, P. (2004), “The Contraction in Greece, Turkey and EU Triangle”, pp.12. <http://www.econturk.org/Turkisheconomy/turkeygreece.pdf>, Erişim: 04.03.2005.

BİLGİN, P. (2003), Turkey and the EU: Yesterday's Answers to Tomorrow's Security Problems?, Defence Academy, Conflict Studies Research Center, pp.14, <http://www.csrc.ac.uk/pdfs/M22-chapt7.pdf> , Erişim: 04.03.2005.

BİLİCİ, N. (2004), *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*, Seçkin Kitabevi, Ankara.

BOSWORTH, B. ve TRYPON, K. (2001), Economic Growth in Greece: Past Performance and Future Prospect”, http://www.bankofgreece.gr/en/announcements/text_release.asp?relid=498, Erişim: 12.05.2005.

BRENTON, P., MAURO, F.D. ve LÜCKE, M. (1999), “Economic Integration and FDI: An Empirical Analysis of Foreign Investment in the EU and in Central and Eastern Europe”, *Emprica*, p. 95-121.

BTKR. 2004, Bağımsız Türkiye Komisyonu Raporu, “Avrupa'da Türkiye: Bir Sözden Fazlası mı?”, www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/turkish.pdf, Erişim: 23.12.2004.

BUCH, M.C. and PIAZOLO, D. (2001), “Capital and Trade Flows in Europe and the Impact of Enlargement”, *Economic Systems*, 25, pp.183-214.

CANBOLAT, İ. S. (2005), “Küreselleşme Sürecinde AB ve Türkiye” *Demokrasi Platformu*, 1 (1), ss. 39-58.

CANŞEN, F. (2004), “Varşova’nın Gökdelenleri”, <http://ntvmsnbc.com/news/268130.asp>. Erişim: 20.03.2005.

CARSTENSEN, K. ve TAUBAL, F.(2004), “Foreign Direct Investment in Central and Eastern European Countries: A Dynamic Panel Analysis”, *Journal of Comparative Economics*, 32, pp.3-22.

CECR-CR. 2004, Commission of the European Communities Report-Convergence Report on Poland, “*Convergence Report 2004*”, 20.October, COM (2004) 690, sec.2004 1268, Brüssels, pp.11, www.ecb.int/pub/pdf/conrep/cr2004en.pdf, Erişim: 02.03.2004.

CECR. 2004, Commission of the European Communities Report, “*2004 Regular Report on Turkey’s Progress Towards Accession*”, Brüssels, 06.10.2004, SEC(2004) 1201. pp.166. http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/tr_tr_2004_en.pdf, Erişim: 16.01.2005

CECR-R. 2004, Commission of the European Communities, Communication From the Commission to the Council and the European Parliament, “*Recommendation of the European Commission on Turkey’s Progress Towards Accession*” Brussels COM(2004) 656 Final. pp.166. http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2004/pdf/tr_recommandation_en.pdf, Erişim: 08.03.2005

CECR. 2002, Commission of the European Communities Report, “*2002 Regular Report on Poland’s Progress Towards Accession*”, COM(2002)700 Final, pp. 162. http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2002/pl_en.pdf Erişim: 12.03.2005

CİZRE, Ü. (2004), “Problem of Democratic Governance of Civil-Military Relations in Turkey and in the European Union Enlargement Zone”, *European Journal of Political Research*”, 43, pp.107 125.

ÇAKMAK, C. (2003), “Human Rights, The European Union and Turkey”, *Turkish Journal of International Relations*, 2, pp.3-4.

DARTAN, M., (2005), Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri: Quo Vadis, in *Avrupa Birliği Üzerine Notlar*, Editör: O. Kaymakçı, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, ss.440.

DPT 2004, “Avrupa Birliği ve Türkiye AB İlişkileri”, *Türkiye İktisat Kongresi*, Mayıs 2004, Devlet Planlama Teşkilatı, AB İlişkileri Genel Müdürlüğü”, s. 24.

DPT. (1995), *Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayınları, Yayın no. DPT 2377- ÖİK 441, Ankara, s.221.

DUMAN, M. (2002), “Türkiye-AB İlişkilerinin Siyasal Ekonomisi”, *Türkiye ve Dünya’da Yarın Dergisi*, Temmuz, ss. 4.

EIU. 2005, The Economist Intelligence Unit, “*Country Profile 2005 Turkey*”, pp.81. <http://www.eiu.com/schedule>, Erişim: 20.05.2005.

EMERSON, M. (2004), “Has Turkey Fulfilled The Copenhagen Political Criteria”, *CEPS Policy Brief*, no.48.

EMERSON, M. and NOUTCHEVA, G. (2004), “Europenisation as a Gravity Model of Democratisation”, Promoting Democracy and the Rule of Law: EU and The US Strategies and Instruments, *Conference of the Centre for Democracy, Development and the Rule of Law*, Stanford University, 4-5 October 2004, pp.30.

ERALP, A. (1997), “Giriş” in *Türkiye ve Avrupa*, Editör: A. Eralp, Ankara, İmge Kitabevi, ss 7-16.

ERDAL, F. ve TATOGLU, E. (2002), “Locational Determinants of Foreign Direct Investment in Emerging Market Economy: Evidence From Turkey”, *Multinational Business Review*, 10(1), pp.21-27.

ERICSON, J. ve IRANDOUST, M. (2001), “On The Causality Between Foreign Direct Investment And Output: A Comparative Study”, *International Trade Journal*, 15(1).

ERZAN, R., KUZUBAŞ, U. ve YILDIZ, N. (2004), “Growth and Immigration Scenarios: Turkey and the EU”, http://www.econ.boun.edu.tr/cee/index_files/migrationerzan.pdf, Erişim: 14.04.2005.

E(U)ECR. 2004, European (Union) Economy Convergence Report, Technical Annex, A Commission Services Working Paper, European Economy, Sec (2004) 1268, no: 6, http://europa.eu.int/comm/economyfinance/publications/european_economy/convergencereports2004_en.htm, Erişim: 02.02.2005.

EU Legal.org. 2005, European Law, Policy and Institutions, “Other Treaties and Instruments”, The Treaty Establishing Single Council and Single Commission of The European Communities, <http://europa.eu.int/abc/obj/treaties/en/entoc112.htm>, Erişim: 25.02.2005.

EU Legal.org. 2005, European Law, Policy and Institutions, <http://www.eulegal.org/Poland>, Erişim: 08.03.2005.

EUROPEAN COMMISSION, (2004), Eurostat Yearbook, The Statistical Guide to Europe, Office for Official Publications of the European Communities, Data 1999-2002, pp.177-166, <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat>, Erişim: 02.05.2005.

FACCIHINI, G. and SEGNANA, M.L. (2003), "Growth at the EU Periphery, The Next Enlargement", *Quarterly Review of Economics and Finance*, no:43, pp. 827-862.

FALKNER, G. and NENTWCH, M. (2000), "Enlarging the European Union: The Short Term Success of Incrementalism and De-Politicisation", *Contribution to the Third Biennial ECSA-C Conference*, Quebec City, July 30 -1 August 2000, Panel5:D, <http://www.Mpi-fg-koeln.mpg.del/people/gf>.

FERRERO, R. (2003), "The Forgotten Issue? Eastward Enlargement and National Minorities" in European Enlargement, chp.5, p.7. http://selene.uab.es/_cs_iuee/catala/obs/working_ocasionals_archivos/beyond%20the%20enlargement/g_Ferrero.pdf, Erişim:12.01.2005.

FİŞNE, M. (2003), "Avrupa Birliği'nin Doğuşu ve Gelişimi", in *Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye, Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Politikaların Uyumlaştırılması*, Editörler: M. Kar ve H. ARIKAN, Beta Yayınları, İstanbul, ss.55-76.

GENÇKOL, M. (2003) "Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye", *Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Uyum Dairesi, DPT*, Yayın No. 2679. ss. 29.

GULDEGER, P. (1997), "Convergence of the EU Member States Towards the EMU Requirements, 1986-1993", *European Journal of Political Economy*, 13, pp. 247-259. http://www.times-publications.com/publications/ERspring03/ER_46.htm, Erişim: 20.08.2004.

GÜNEY, A. (2004), "Future of Turkey in the European Union", *Futures*, 37 (4), pp.303-316.

GÜMRÜKÇÜ, H. (2002), "Avrupa-Türkiye İlişkilerinin Geleceği" , Avrupa Birliği Ulusal Bilgi ve İletişim Ağı, <http://ab.kemalist.org/modules.php?name=News&file=article>, Erişim: 29.05.2005.

Heritage Foundation, (2005), Economic Freedom of the World, Index Economic Freedom 2005- Greece, <http://www.heritage.org/research/features/index/country.cmf?id=Greece>, Erişim: 11.06.2005.

HONROYIANNIS, G. and LAZARETOU, S. (2004), "Inflation Persistence During Periods of Structural Change: An Assesment Using Greek Data", *European Central Bank, Working Paper*, no: 370, June 2004, pp. 44, www.ecb.int, Erişim: 14.02.2005.

HRWR Human Rights Watch Report (1999), "Human Rights Developments in Greece", <http://www.hrw.org/wr2k/Eca-10.htm#TopOfPage>, Erişim: 17.04.2005.

HRWR Human Rights Watch Report (2001), "Human Rights Developments in Turkey", <http://www.hrw.org/wr2k1/europe/turkey2.html>, Erişim: 17.04.2005.

HUBNER, D. (2004), "Poland's EU Opportunities", *Europe's Review*, 37 (4), pp.303-316.

HDR. 2004, Human Development Report 2004, UNDP (United Nations Development Program), www.undp.org, Erişim: 12.04.2005.

İKV. 2005a, İktisadi Kalkınma Vakfı, *Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri Rehberi*, Promat Basım Yayın, İstanbul, ss. 464.

İKV. 2005b, İktisadi Kalkınma Vakfı, "Avrupa Komisyonu Türkiye'deki Tarım Sektörünün Durumuna İlişkin Bir Rapor Açıkladı", <http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/TARIMSEKTORURAPORU.htm>, Erişim: 18.05.2005.

İNAT, K. (2005), "Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci ve Sonrası" in *Avrupa Birliği Üzerine Notlar*, Editör: O. Kaymakçı, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul ss.440.

KARACZUN, Z. M. (1999), "Sustainable Agriculture in Central and Eastern Countries (CEESA)", Project Under the EU 5.th. Framework Programme Contract No: QLK-1999-m 01611, pp.33, <http://www.ceesa.de/WGb/PolishD3.pdf>, Erişim: 24.05.2005.

KARACZUN, Z. M. (1994), "Country Report on The Present Enviromental Situation in Agriculture: Poland", <http://www.fao.org/regional/SEUR/ceesa/Poland.htm> Erişim: 24.05.2005.

KAR, M. (2003), "Avrupa Para Birliği ve Ortak Para Politikası" in *Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye, Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Politikaların Uyumlaştırılması*, Editörler: M. KAR ve H. ARIKAN, Beta Yayınları, İstanbul, ss.177-211.

KARAKAYA, E. (2003), "Ekonomik Entegrasyon Teorileri" in *Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye, Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Politikaların*

Uyumlaştırılması, Editörler: M. KAR ve H. ARIKAN, Beta Yayınları, İstanbul, ss.31-47.

KARGÜL. E. (2002), “Eski Kıtanın Yeni Polonya’sı”, Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayın Organı, Sayı: 11, 15 Aralık - 15 Ocak, http://www.turkishtime.org/aralik/66_1_tr.htm, Erişim: 04.03.2005.

KARLUK, R. ve TONUS, Ö. (1998), “Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği”, *Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 14 (1-2), ss.261-293.

KARLUK, R. ve TONUS, Ö. (2004), “Üyelik Perspektifinde Türkiye–Avrupa Birliği İlişkileri”, *Türkiye İktisat Kongresi*, 5-9 Mayıs 2004, İzmir, ss. 76.

KAUPPI, H. ve WIDGREN, M. (2004), “What Determines EU Decision Making? Needs, Power or Both?”, *Economic Policy*, July 2004, pp.223-266.

KELAHMET, F. (2005), “Müslüman Azınlık mı, Türk Azınlık mı?”, *Mihenk*, 5 (28), <http://www.mihenk.gr/arsiv/28/dusunuyorum-kapak.htm>, Erişim: 12.05.2005.

KENAR, N. (2004), “Avrupa İstihdam Stratejisi ve Türkiye”, *İktisat İşletme Finans*, 19 (223), ss. 71-90.

KIRK, L. (2005), “Schröder Urges Turks to Change Mentality”, <http://www.euobserver.com/?sid=15&aid=18988>, Erişim: 15.05.2005.

KISA, A., KAVUNCUBAŞI, Ş. ve ERSOY, K. (2002), “Is Turkish Health Care System Ready to be a Part of the European Union?”, *Journal of Medical System*, 26(2), ss. 89-95.

KİRİŞÇİ, K. (2004), “Accessing The 16-17 December 2004 European Council Decision on Turkey: Is it an Historic Turning Point?”, <http://www.ces.boun.edu.tr/kiriscitusiad17decpaperfinal.pdf>, Erişim :10.03.2005

KOCHENOV, D. (2005), “EU Enlargement Law: History and Recent Developments: Treaty – Costum Concubinage?”, *European Integration Online Papers* (EIoP), 9(6), <http://eiop.or.at/eiop/texte/2005-006a.htm>, Erişim: 20.04.2005.

KOÇ, T. (2004), *Küreselleşme ve Türkiye Basınında Avrupa Birliğine Adaylık Süreci*, Ankara, Natürel Yayınları, ss.262.

KONTACI, E. (2004), “Avrupa Anayasası 2004’e Kaldı”, http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/analiz/ab_anayasa.htm, Erişim: 05.16.2005.

KONUİK, B. U. (2004), "AB ile Müzakerelere Başlamamın Etkisi", *Tekstil Menkul Değerler*, ss.9.<http://www.tekstilmenkul.com.tr/Analiz/AB%20İLE%20MÜZAKERELERE%20BAŞLAMA%20ETKİSİ.pdf> . Erişim: 03.11.2004.

KOUREMENOS A. ve AVLONITIS, G. J. (1995), "The Changing Consumer in the European Union The changing consumer in Greece", *International Journal of Research in Marketing*, 12(5), pp. 435-448.

KUBICEK, P. (2002), "The Earthquake, Civil Society and Political Change in Turkey: Assesment and Comparison with Eastern Europe", *Political Studies*, 50, pp.761-773.

KUBICEK, P. (2004), "Turkish Accession to The EU in Comparative Perspective", South East European Studies Programme, *European Studies Centre, Occasional Paper*, No:1/04, pp.28., <http://www.econturk.org/Turkiseconomy/kubicek.pdf>, Erişim: 23.01.2005.

MACCORMIC, N. (2000), "Problems of Democracy and Subsidiarity", *European Public Law*, 6 (4), pp. 536.

MALLAMPALLY, P. ve SAUVANT, K. P. (1999), "Foreign Direct Investment in Developing Countries", *Finance and Development*, 36 (1), pp. 2-14.

MEAL Polonya (2005a), Ministry of Economic Affairs and Labour, Department of Economic Analyses and Forecasting, "Main Economic Indicators", pp.4, http://baltic.mg.gov.pl/mei/indicator01_05.pdf, Erişim: 26.04.2005.

MEAL Polonya (2005b), Ministry of Economic Affairs and Labour, Department of Economic Analyses and Forecasting, "Macroeconomic Indicators, Labour Market", http://baltic.mg.gov.pl/labor/unempl_1.htm, Erişim: 26.04.2005.

MORGİL, O. (2003), "Ekonomik Açıdan Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliğinin İşleyişi", *İşveren Dergisi*, Ocak 2003, <http://www.tisk.org.tr/isveren.asp?id=39>. Erişim: 26.04.2005.

OLTHETEN, E., PINTERIS, G. ve SOUGIENNIS, T. (2003), "Greece in the European Union: Policy Lessons From Two Decades of Membership", *Quarterly Review of Economics and Finance*, 43, pp.774-806.

ÖĞÜTÇÜ, M. (2004), "Turkey and The European Union: How to Achieve a Forward-looking and "win-win" Accession by 2015?", http://europa.eu.int/comm/energy_transport/doc/2004_lv_ciep_report_en.pdf, Erişim: 05.01.2005.

ÖNİŞ, Z. (2003), "Converging Paths to EU Membership: Poland and Turkey in Comparative Perspective". *Second Pan-European Conference Standing Group*

on *EU Politics*, Bologna, 24-26 June 2004, pp.1-39, www.jhubc.it/ecpr-bologna/docs/125.pdf, Erişim: 03.04.2004.

PAIZ (Polish Agency for Foreign Investment) (2003), "Foreign Direct Investment in Poland-2002", http://baltic.mg.gov.pl/invest/direct_inv.htm, Erişim: 05.12..2004.

PAPADEMOS, L. (1999), "Greece and the Euro", 9th *European Banking Congress*, Bank of Greece, www.elsevier.nl, Erişim: 12.10.2004.

PRACOWSKA, A. (2005a), "*FDI inflow in 2004*", Report on Investment In Poland, PAIIZ (The Polish Information and Foreign Investment Agency), http://paiz.gov.pl/files/?id_plik=885, Erişim: 05.12.2005.

PRACOWSKA, A. (2005b), "The List of Largest Foreign Investors in Poland December 2004", Report on Investment In Poland, PAIIZ (The Polish Information and Foreign Investment Agency), <http://www.paiz.gov.pl/index/?id=e2ef524fbf3d9fe611d5a8e90fefdc9c>, Erişim: 05.12.2005.

ROSSI, S. (2004), "The Enlargement of The Euro Area: What Lessons Can Be Learned from EMU ?", *Journal of Asian Economics*, 14, pp. 947-970.

SABIR, H. (2002), "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar", *DTM Dergisi*, 12, 20-29.

SERDENGEÇTİ, S. (2005), "Merkez Bankası Bağımsızlığı", Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Proğramı, Temel Politika Metinleri, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Muğla, 20 Şubat 2005, ss.23, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2005/sunumsubat2005.pdf>, Erişim: 29.03.2005.

SOLOMON, R. (1999), "The Birth of the Euro and Its Effects", *The Brown Journal of World Affairs*, 6 (2), pp.141-148.

SOWARDS, W. S., (1999), The Failure of Balkan Communism and the Causes of the Revolutions of 1989, <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect24.htm>, Erişim:23.03.2005.

SÖNMEZOğLU, F. (2000), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, (Hazırlayanlar: Ü. ARIBOğAN, G. AYMAN ve B. DEDEOğLU), Der Yayınları, İstanbul.

SÖZEN, S. ve SHAW, I. (2003), “Turkey and the European Union: Modernizing a Traditional State?”, *Social Policy and Administration*, 37 (2), pp.108-122.

SWD-CEC (STAFF WORKING DOCUMENT) (2004), “Issues Arising From Turkey’s Membership Perspective”, Commission of The European Communities, Brüssel, COM(2004) 656 Final, p. 53.

STEVES, F. (2001) “Poland and the International System: External Influences on Democratic Consolidation”, *Communist and Post-Communist Studies*, 34, pp.339-352.

SUNGAR, M. (2004), “Brüksel Zirvesi Çerçevesinde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, *TISK İşveren Dergisi*, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1115&id, Erişim: 11.02.2005.

ŞEN, A. (2003), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Politikası” in *Türkiye’nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları: 1980-2003*, Editörler: T. GÖKSU, H.H. ÇEVİK, A. BAHARÇİÇEK ve A. ŞEN, Siyasal Kitabevi, Ankara, ss.521-545.

TATOGLU, E., GLAISTER, K.W. ve ERDAL, F. (2003), “Determinants of Foreign Ownership in Turkish Manufacturing”, *Eastern European Economics*, 41 (2), pp.5-41.

TAYFUR, M. F.(1997) “Yunanistan ve İspanya’nın Avrupalılaşıma Serüveni ve Türkiye: İki Nikah Bir Cenaze” in *Türkiye ve Avrupa*, Editör: A.Eralp, Ankara, İmge Kitabevi, ss. 176-240.

TCFR (2005), The Charter of Fundamental Rights of The Union, Part II., pp.36, www.eulegal.org. Erişim: 07.03.2005.

TCMB (2004), “2005 Yılında Para ve Kur Politikası”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Basın Bildirisi, sayı: 2004-59, 20 Aralık 2004, www.tcmb.gov.tr, Erişim: 29 05.2005.

TEKİN, A. (2004), “Future of Turkey - EU Relations: A Civilisational Discourse”, *Futures*, 37 (4), pp. 287-302.

TERRY, S. M. (2000), “Poland’s Foreign Policy Since 1989: The Challenges of Independence”, *Communist and Post-Communist Studies*, 33, pp.7-47.

ÜLGER, İ. K. (2005), “Avrupa Dış Politikası ve AB Genişlemesi”, in *Avrupa Birliği Üzerine Notlar*, Editör: O. Kaymakçı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss. 420-440.

UHDİGM (2005), T.C. Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, “Kopenhag Kriterleri”, <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/kopenhagkriter.htm> Erişim: 01.05.2005.

UPT (2005), Ulusal Programda Tarım, Türkiye'nin Katılımına Yönelik İlerlemeye İlişkin 2004 Yılı Düzenli Raporu, “*Tarım ve Balıkçılık*”, <http://www.polatliborsa.org.tr/tr/haberler2.htm> , Erişim: 20.05.2005.

VERMEERCH, P. (2004), “Majority Policy in Central Europe: Exploring The Impact of The EU's Enlargement Strategy”, *Global Review of Ethnopolitics*, 3 (2), pp.3-19. http://www.ethnopolitics.org/archive/volume_III/issue_2/vermeersch.pdf, Erişim: 20.03.2005.

YAZGANARIKAN, G. (2003), “The Economic Impact of The Fifth Enlargement on The CEECs and Turkey”, *Hazine Dergisi*, Sayı 16, ss.2-13.

YENİGÜN, C. (2002), “Siyasal Transformasyonun Ardından Avrupa Birliği'nin Yeni Yapısı” in *Tüm Yönleriyle Türkiye – AB İlişkileri*, Editörler: M. AYKAÇ ve Z. PARLAK, Elif Kitabevi, İstanbul, ss.640-658.

YŞÇGR 2004, YABANCI SERMAYE ÇALIŞMA GRUBU RAPORU, Yabancı Sermaye Derneği, *Türkiye İktisat Kongresi*, 5-9 Mayıs 2004, İzmir.

WIKIPEDIA, (2005), “Economy of Poland”, Wikipedia, the Free Encyclopedia, pp.1-6, http://en.wikipedia.org/wiki/economy_of_Poland, Erişim: 13.06.2005.

ÖZET

Avrupa Birliği, Batı Avrupa'da II. Dünya Savaşı'nın sosyal ve ekonomik yıkıcı etkisinden kurtulup yeni bir yapılanmaya gitmek ve böyle bir felaketi tekrar yaşamamak için oluşturulmuş, ekonomik ve siyasî boyutu olan bir entegrasyon projesidir. AB'nin Avrupa'da genişleme süreciyle ülkelerarası işbirliği ve bölgesel bağımlılığı artırıcı siyasî ve ekonomik politikalarının, kıtanın demokratikleşmesine katkıda bulunduğu bilinmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin adaylık sürecini ilgilendiren, AB'nin genişleme boyutuna ele alınmıştır. AB'nin oluşumu, gelişmesine yön veren antlaşmalar ve Türkiye-AB ilişkisine ana hatlarıyla değinildikten sonra, beşinci ve sonraki genişlemelerde uygulanacak olan Kopenhag Kriterleri temel alınarak, eski üye Yunanistan, yeni üye Polonya ve aday ülke Türkiye'nin, bu kriterlere uyum performansları karşılaştırılarak, analiz edilmiştir. AB'nin Türkiye ile benzer siyasî ve ekonomik göstergelere sahip adayları kabul ederken, Türkiye'yi hem aday ülke olarak vazgeçilmez kılan, hem de üye ülke olarak kabul etmede bazı nedenlerle dışarıda tutmaya çalışan tavrının gerekçelerini araştırmak, çalışmanın diğer bir amacıdır.

Üye olduğu dönemde, içinde bulunduğu siyasî ve ekonomik istikrarsızlık ortamına rağmen, Avrupa'ya tarihî, kültürel ve coğrafi yakınlığı ve AT/AB'nin destekleyici tutumu sayesinde Yunanistan üye olmuştur. Yine eski bir komünist ülke olan Polonya, AB ile kültürel ve dinî bağları ve sosyal ve coğrafi yakınlığını en iyi şekilde kullanarak ve AB'nin de pozitif yaklaşımıyla üye olarak kabul edilmiştir. Aynı şartlarda üyeliğe başvuran Türkiye'nin *aday* ülke statüsüyle bekliyor olması, AB'nin Türkiye'ye eşit muamelede bulunmadığını göstermektedir.

AB'ne girmek, Türkiye için her zaman modernleşme ve kalkınma ile eş anlama gelmiştir. Sahip olduğu coğrafi ve ekonomik avantajlarla, Türkiye'nin de AB'ye katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Son yıllarda yapılan reformlarla, istenen kriterlerin çoğunu yerine getirmiş olan Türkiye'nin yakın gelecekte AB'ye girmesi beklenmektedir.

SUMMARY

The European Union is an economic and political integration that is established initially to re-build the Europe after economical and social destruction of Europe during the Second World War and to reduce further wars. The increasing cooperation and integration efforts during the enlargement process have contributed to the democratisation of the continent.

In this study, the enlargement process of the European Union is studied. Having explained the establishment of the EU, its institutions and Turkey-EU relations in an historical perspective, the performances of an old member, Greece, a new member, Poland and a candidate Turkey in fulfilling the economic and political criteria set in the Copenhagen summit during the fifth enlargement are compared and analysed. The other purpose of the study is to investigate the reasons why the EU is hesitant for Turkey's membership while the countries with similar conditions are already accepted as members.

Greece, despite the political and economical instability at the time of accession, joined the EU by using the advantages of her historical, cultural and geographical proximity to Europe as well by the EU's encouraging support. Similarly, an old communist country, Poland is now a member again with more or less similar reasons. However, the fact that Turkey with similar economical conditions is still not a member supports the claim that the EU does not seem to treat Turkey on an equal base.

Joining the EU has always been associated with modernisation and development for Turkey. With her geographical economical advantages, Turkey is also expected to contribute to the European Union. Having fulfilled many of the requirements by the recent outstanding reforms, it is expected that Turkey will join the EU in near future.

TEŞEKKÜR

Bir yıllık yoğun bir çalışmanın eseri olan bu tezin hazırlanmasında şüphesiz bir çok kişinin yardımı, desteği ve katkısı olmuştur. Öncelikle çalışmam sırasında bana yol gösteren ve çalışmamın her aşamasını titizlikle takip eden danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Selçuk Çolakoğlu'na teşekkür ediyorum. Ayrıca Yüksek Lisans tez jürisi üyeleri Yrd. Doç. Dr. Etem Karakaya ve Yrd. Doç. Dr. Necmiye Cömertler'e görüş ve eleştirileri için minnettarım.

Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden sevgili dostlarım ve meslektaşlarım, Yrd. Doç. Dr. Ferhat Başkan Özgen, Arş. Gör. Bilge Doğanlı ve Kuyucak Meslek Yüksek Okulu Öğr. Gör. B. Emine Çolakoğlu'na verdikleri destek ve motivasyon için teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak her zaman kendime örnek aldığım ve çalışmalarımda eleştirileriyle beni yönlendiren ve destek olan eşim Fuat ve kızlarım Şeyma ve Elif'e ve gösterdikleri sabır ve anlayışla beni manevi olarak destekledikleri için diğer aile fertlerine şükranlarımı sunarım.

ÖZGEÇMİŞ

1970 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Şereflikoçhisar'da tamamladı. 1994 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. 1994-1998 yıllarında İngiltere'de yaşadı.

1999-2000 tarihleri arasında özel sektörde çalıştı. Halen 2002 yılında göreve başladığı Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri anabilim dalında öğretim görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir. Evli ve iki çocuk annesidir.